

SZEKERES FERENC

Szegedi fotósok

Gyenes Kálmán:
Műtermekben

TÓTH MAGDOLNA

MAGYAR MIHÁLY

SZEGED

Várostitörténeti, kulturális
és közéleti magazin
1997. november

Tartalom

CÍMLAPON	2	A Somogyi-könyvtár kincsei (A történetíró Dugonics) Fotó: Dömötör Mihály – Gyuris György
VÁROSKÉP	4	Szeged árvíz utáni várostervezője: Lechner Lajos – Kiss Lajos
	7	Lechner Lajos azt izente... – Borvendég Béla
	17	Szeged, az emberarcú város – Becsei Péter
SZÜLETÉSNAP	20	„Feci, quod pouti” (Maróti-professzor hetvenéves) – Hoffmann Zsuzsa
	21	Tollhegy – Maróti Egon
SZEGEDRŐL ELSZÁMRAZOTT IRODALMÁROK	22	„a meglévő értékek őrzésének a lehetőségeit próbálom tájékoztatómokban keresni” (Beszélgetés Tamás Attilával) – Lengyel András
SZÁZÉVES ISKOLA	27	A száz tanévvel büszkélkedő iskola (Ünnepelt a Tömörkény gimnázium) – Polner Zoltán
	29	Iskola a Tisza partján (A Tömörkény István Gimnázium, Szakközépiskola és Kollégium épületeinek története és bemutatása) – Osváthné Csegezi Mónika
	32	Képek, képzetek (Ór Gizella Szent Erzsébetről, a portréfestészetéről, a tanítás szépségeiről) – Becsei Péter
	34	Alma mater – Janikowszky Éva
	35	A gimnáziumot ki kell ragadni a szürkeségből! (Beszélgetés a százéves intézmény igazgatójával) – Polner Zoltán
ÖTVENHAT	36	Hős vagy áldozat Schwarcz Lajos (Mi történt a Takaréktár utcában 1956 október 26-án?) – Szrenka Éva
LEVÉLTÁR	40	Üldözött papok Csanád egyházmegyében – 1947 – Pál József
MŰVÉSZET	42	Archáikusan és korszerűen (Sándor Edit elektrografikáiról) – Szuromi Pál
SZEGEDI PORTRÉ	44	Eszményem a kalokagathia – (Beszélgetés dr. Karkos Alajos emeritusz professzorral) – Laczó Katalin
JEGYZŐFÜZET	47	Az örült majom (Szent-Györgyi Albert a békéről) – Szabó Tibor
ZENEI KISTÜKÖR	48	„Gregor előadásában a Muszorgszkij-ciklus döbbenetes élmény volt” – Polner Zoltán
FOLYTATÁSOKBAN	54	Teremtő Joó Istvánék Emlékező Könyve – 11. rész – Tóth Béla

A borító 2. oldalán Szegedi fotósok – Gyenes Kálmán: Műtermekben;
3. oldalán Képek a szegedi természetből
– Csizmazia György rovata;
4. oldalán Festett portrék – Hodina István: Lechner Lajos
(Dömötör Mihály reprodukciója)

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Tandi Lajos

Szerkesztőbizottság: Apró Ferenc, Csizmazia György,
Darvasi László, Gyémánt Iván, Lengyel András,
Koczor György, Szuromi Pál, Zombori István

Kiadja a Somogyi-könyvtár,

6720 Szeged, Dóm tér 1-4. Tel.: 322-322. Fax: 321-921.

Felelős kiadó: Gyuris György

Készült a Typo-System nyomdájában

Felelős vezető: Kinyik Erika

Ára 100 Ft

ISSN 0239-1384

A Somogyi-könyvtár kincsei

A történetíró Dugonics

Az a tudós pap, akinek elgondolkodó szobra ott áll a róla elnevezett téren, Szegeden született, 1970. október 18-án, méghozzá a mai Dugonics András Általános Iskola helyén állott kis szerény házban, első gyermekként. Szülei dalmaták voltak, azaz katolikus vallású délszlávok, bunyevácok, akik viszonylag nagy számban vándoroltak be a 18. század első felében Szegedre. Bár volt Szegeden dalmát nyelvű iskola, Dugonics az elemi mégis először a magyar, majd a német iskolában járta ki, majd 1750-ben a piarista gimnáziumba került, amelynek szelleme olyannyira hatott rá, hogy elhatározta, maga is piarista szerzetes tanár lesz. Privigyén öltözött be 1756. október 17-én noviciusnak, és két év próbaidő után 1758. október 17-én letette az egyszerű fogadalmat, amellyel már a rendhez kötötte magát. Ezután Nyitrára helyezték tanítási próbára.

1760-61-ben Nagykárolyban végezte el a filozófiai tanulmányait és várakozásával ellentétben Szegedre küldték tanárnak. Tudjuk, hogy itt 1762 júniusában adták elő diákjai első irodalmi próbálkozását, az egyiptomi József történetéből írott iskoladrámáját. Ennek érdekessége, hogy a vígjáték latin és magyar nyelven szólt a közönséghez, de az „egzotikus nyelvet”, így az izmaeliták és a fáraó hivatalnokainak beszédét németül adta vissza. Ennek szövegét aztán magyarul vagy latinul más szereplők szájába adta, hogy a közönség is bizton megértse. Ha belegondolunk, igencsak jó nyelvgyakorlás volt ez a piarista iskola diákjai számára.

Ez a szegedi egy év szorgalmas tanulásának, jó előmenetelének jutalma volt, de ezután Nyitrára kellett mennie, ahol három éven át elmélyült a teológiában. 1765. június 23-án szentelték pappá. Szegedi primiciáján (első miséjén) Tuschlaitner Kajetán, nyitrai teológiai tanára német, Lality Elek, a szegedi piarista iskola igazgatója dalmát, tehát szerb nyelvű prédikációja mellett Tapolcsányi Gergely, piarista rendfőnök magyarul tartott szentbeszédet.

Főszentelése után Vácott kezdte meg tanárkodását. Itt 1766. június 29-én adják elő diákjai a Plautusból átdolgozott iskoladrámáját *Menechmi* címmel, magyar nyelven. Ekkortájt elég sokat fordított latinból: a történetíró Sallustius, Cornelius Nepos, Curtius Rufus és a meseköltő Phaedrus.

A következő évben Medgyesre helyezték, és 1766-69-ig a poézist (költészettant) és a retorikát, a szóoklás művészetét tanította. Mindkettőhöz a klasszikus iroda-

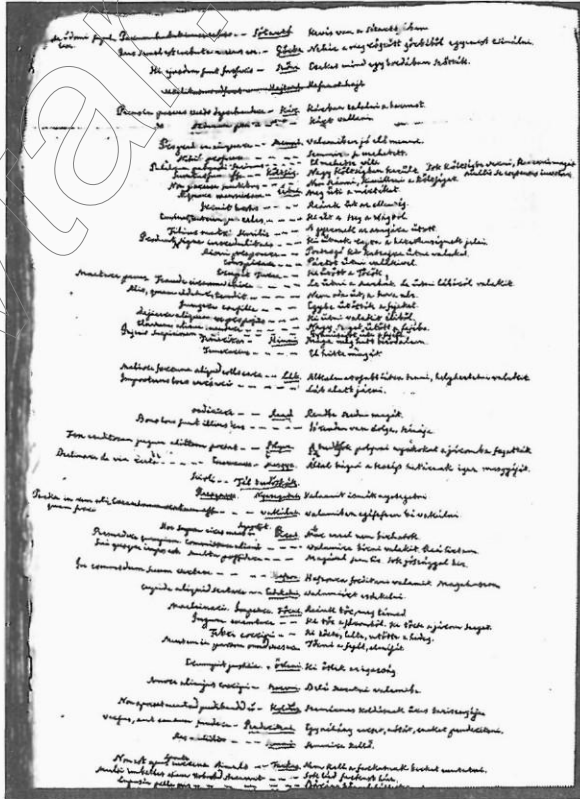
lom tanulmányozása volt szükséges, és ez döntő hatással volt későbbi munkásságára. Leginkább Cicerót és Vergiliust olvasta, valamint Homéroszt, és itt ismerkedett meg Barclay Argenisével és Fénelon *Felemachjával*.

Homérosz, Vergilius, Ovidius nyomán összeállította a teljes trójai mondakör történetét. Mellette gyűjtötte a Jazon és az argonauták utazására, kalandjaira vonatkozó részleteket. A *Trója veszedelme, melyet a régi vers-szerzőknek írásaiból egybeszedett és versekbe foglalt* Dugonics András kegyes iskolabeli szerzetes pap Pozsonyban, jelent meg Landerer Mihály nyom-

dájában, 1774-ben. Ez a könyv a kezdő író munkája volt, ahogy Prónai Antal a Dugonics-életrajzában írja: „Mindent elmond, mindent összegyűjt, a mit ifjú buzgósa termett. Vers, próza, aporólekos jegyzet, kidolgozottabb rész, nyek halmaza, fordítási kísérlet – mind benne van e könyvben”. A történet közismert, Párizs és Heléna szerelmének következtében a görögök beveszik és lerombolják Tróját. A tárgy tehát klasszikus, ugyanakkor az előadás módja népies, magyaros, látszik, hogy Dugonics komoly gondot fordított arra, hogy minél tősgyökeresebb magyarsággal írja. Azt hiszem,

a sajnós, nagyon fiatalon elhunyt Kordé Imre jegyezte meg Dugonicsról írott dolgozatában, hogy a derék piarista Etelkájában a piaci kofák nyelvét használta. Ez a nyelv tünik föl először. Néha bizony nagyon nyenyers-talpas, nagyon pörpör, de tényleg a szegedi népnyelv tükröződhet benne, hiszen a Város népe igazán életközeli tapasztalatot adhatott Dugonics Andrásnak. Szeged a maga akkori műveltségével nem túlfinomult arisztokrata központ volt, hanem elsősorban kereskedő város, ezen belül nagyon jelentős mezőgazdasággal, halászzattal és iparral foglalkozó népességgel. Ezek az emberek aligha beszélhettek válogatott nyelven (bár jóval kevésbé durván beszéltek, mint a mai utca nyelve), de a korban kiműveltebb magyar nyelv, és ennek egyik munkása éppen Dugonics volt annak ellenére, hogy műveiben a szegedi halaskofák nyelve is előfordult.

A latin nyelvű *Argonauticum sive de vellere aureo libri* 1778-ban jelent meg Pozsonyban és Kassán, szintén Landerernél. A 20. századi Dugonics-kutatók mutatattak rá, hogy ez a műve, amely a görög mitológiából ismert Jazon és az aranygyapjú történetét dolgozza föl, sikert aratott egész Európában a klasszika-filológusok körében. A fiatal író szorgalmát itt is megtapasztaljuk: mindent összegyűjtött, lejegyzett, megszerkesztett és továbbadott. Így az argonautákra vonatkozó irodalmat olyan alaposan összegyűjtötte, mint még senki más és ezáltal az e tárgyra vonatkozó tudnivalók enciklopédiájává vált az *Argonauticum*. E munkának másik jellegzetessége az, hogy Dugonics András úgy nyúl tár-

gyához, mintha az nem mitológia, hanem valódi történelem lenne. Úgy gondolom, hogy számára a könyvekben rögzített szöveg hitelesnek tűnt, a valóság és az igazság jegyeivel bírt.

1780-ban adta ki az Odüsszea magyar nyelvű változatát *Ulissesnek, ama' híres, és nevezetes görög királynak csudálatos történeteit...* címmel, amely még mindig a klasszikus kor iránti érdeklődését mutatja.

Az említettekén kívül még ehhez a korszakhoz tartozik egy 1767-ben Medgyesen megírt munka: az 1817-ben megjelent *Nevezetes hadi-vezérek*, mely Cornelius Naepos és Plutarchos alapján tizenegy hadvezér, mint Miltiades vagy Hannibál életrajzát közli magyarul.

Az eddig fől sorolt művein végigtekintve azt látjuk, hogy eddigi munkásságában kizárólag a görög és latin ókor iránti érdeklődése öltött testet.

Dugonics András alapvető emberi arculatához tartozónak minősítem azt a vonását, hogy figyelme mindenre kiterjedt. Olvasmányainak később még fölhasználható részleteit gondosan följegyezte. Ennek jele az a Lugosi Döme által 1929-ben kiadott, de 1775-ben készült kézirat, amelybe a Szeged történetére vonatkozó irodalmi hivatkozásokat gyűjtötte, mint például: „1330-ban. Róbert Károly uralkodása alatt pénzverde volt Szegeden. Bizonyítja ezt Pray György kéziratának második kötete a magyar hierarchiáról, 24 oldal.” Vagy az 1552. évi szegedi veszedelem leírásának végén a következő megjegyzést találom: „Ezt a történetet egy némét könyvből írtam le, mely 1615-dikben nyomtatott ki Frankfurtban és Nürnbergben Loschge Leonhárd által. A könyvnek ez a címe: *Totius Regni Hungariae Superioris et inferioris acculata descriptio, Das ist. etc. etc.*” (11.22.)

Hadd emlékezzek itt meg egy másik, sokat hányódott kéziratról, melynek címe: *De Arcibus Regni Hungariae*, vagyis *A Magyar Királyság várainról*. E félbörbe kötött kéziratot a Szalay József szegedi főkapitány könyvtárának árverésekor 1938-ban vásárolta meg a Dugonics Társaság. A társaság fölsozlatásakor a kötet az utol-

Izsó Milos elfogadott szoborterve (1874)

só főtítkár, Firbás Oszkár könyvtárában maradt, és hagyatékának rendezésekor 1966-ban adták át fia a kéziratot a Somogyi-könyvtárnak.

E történeti munka is az 1770-es években készült kompiláció. Ebben a kéziratában Dugonics András betűrendben sorolja föl a magyar várakat és leírja mindazokat az adatokat, amelyeket a különböző történetírók munkáiból össze tudott szedni. Összesen 378 várról nyerünk áttekintést hosszabb-rövidebb terjedelemben, a kézirat azonban az „s”-betűnél megszakad, a 378-ként fől sorolt Selmec vára az utolsó, melynek történetét a kezdetektől 1703-ig Dugonics fölvezolta. A történetírókra történő hivatkozások a jegyzetekben szerepelnek, ezek is folyamatos számozásúak, összesen 1245 jegyzetszám készült. Ebből azonban az utolsó négy, mely Selmec anyagában található, már csak a szövegben van, a hivatkozás rögzítésére nem került sor. A jegyzetekben a magyar törvényeken kívül történetíróink közül

Anonymus, Kézai, Rogérius, Bonfini, Turóczy, Istvánffy, Bél Mátyás, Besericzky Ince, Pray György, Katona István, Vályi András stb. szerepelnek, de az 1107. jegyzet például így szól: „Az én tapasztalásom”. Hadd idézzem belőle a hozzánk legközelebb eső várról szóló részt:

*Ci-vár
Csongrád*

Ez a vár Megyés. Határjai ezek: Éjrrül: Külső Szolnok és a' nagy Kúnság. Keletre Békés, Csanád és Torontál-vármegyék. Itteni szegelletét Bácsvármegye végzi. Nyugotra van a Kis-Kúnság, és Zolt.

Csongrád várának elejét Árpádnak üdejére vihettjük. Ez Béla királyunknak Nevetlen Jegyzője így bizonyítja (:223:) A' Vezér Pusztaszeren lévén Und-vezérjének (:Ete' attyának:) ajándékozta a' földet a' Tiszától kezdvén Botua Fertőig, és Curtueltou (:Körtveltőtül:) fogva az Alpári homokig. Üdö múlva Ete (:Undnak fia:) öszsze-gyűjtvén a' Tótok sokaságát Alpár és Böld (:Beuldu:) között a leg-erő-

sebb várat építettett földből, melyet A' Tótok (:szavok járatya szerént:) Csornigrádnak (:Surungradnak:) neveztek, az-az Jekete Várnak.

Sok-izben láttam ezen híres várat, melyet a' Tisza (:mind a' három Köröst magába vévén:) úgy-körül kerít, hogy a' szárazonn csak egy helyen lehet hozzája férni, az-iz többszöri föld-hanyásokkal úgy meg-akadályoztatot: hogy az akkori várat győzhetetlennek tartanák. Most a víz úgy el-nyalogatta: hogy csak dombja láccatik melyen a' vár állott. Ura Gróf Károlyi.

A' Vármegyét köröszttül folya a' Tisza, mely ki-áradásával sok nádat, gyéként, sást és kákát termeszt.

(:223:) C.XL.

Közben II. József németesítési törekvéseinek ellenhatásaként egyre inkább a magyar történelem felé fordult, és szépirói munkásságát is ez a témakör uralta el. De Etelekájában és más regényeiben is a történetíró dominál: hosszú jegyzetekben világosítja föl olvasóit a cselekmény mögött meghúzódó „történelmi” alappokról.

Így további művei, melyek Pesten és Pozsonyban jelentek meg Landerernél a klasszikus ókor iránti érdeklődésén kívül, mint az 1799-ben készült *Római történetek* (1800), a magyarok dicsőségét hirdették. Megírásának évében, 1801-ben megjelent *A' magyaroknak uradalmakik; mind a' régi mind a' mostani üdőkben egyaránt tartalmazza a valóban magyar tartományok, amelyeket a Honnyi Magyarok birtokoltak, valamint a Szittyai Magyarok (szkíták) és a Csabai Magyarok (kabarok, kazárok, avarok) által uralt területek tudnivalóit, valós vagy elképzelt címereikkel együtt.*

Végül 1806-ban és 1808-ban készült el a kiadónál a *Szittyai történetek* két kötete, amely a magyarok őseinek történetét vázolja föl a történetíróknál előforduló adatokból kiindulva.

Történetíróink túl mesélő volt, szépirónak meg túl történetész. Mindez azonban nem von le semmit szorgalmának, szolgálati akarásának és hazafiságának értékéből.

Gyuris György

A hír: 1997. november 21-én és 22-én Lechner Lajos várostervező mérnök emlékére és tiszteletére rendezvénysorozatot szervez három Csongrád megyei szakmai szervezet (Építész és Mérnök Kamara, valamint az Urbanisztikai Egyesület). A Városházán tudományos emlékülés lesz, kiállítás nyílik, majd a Lechner téren álló emlékkövet koszorúzzák meg. Az első napot a Dóm téri Panteonban Lechner Lajos domormű avatása zárja. Másnap – ugyancsak a Városházán – szakmai eszmecsere zajlik.

Szeged árvíz utáni várostervezője, Lechner Lajos

„Ritkán esik alkalom arra, hogy egy kész lakosságú nagyobb város, aránylag rövid idő alatt, alapjából újra építtessék, tehát az építés folyamán újra is rendeztessék. Erre még az újvilág sem igen mutathat példát, mert ott az új városokat mondhatni – előre – azért építik, hogy idegen lakókat édesgessenek beléjük. Ezért áldom sorsomat, hogy ilyen – a technikusra nézve oly szép, de nagy felelősséggel is járó – földadat megoldása jutott osztályrészemül.”

Az idézet Lechner Lajos „Szeged újja építése” című, 1891-ben kiadott könyvének előszavából származik. Az akkor már nagy hírű és elismert szakteknitely e művében foglalta össze az 1879-es nagy árvíz utáni várostervezési és megvalósítási munkák lényegét. A vitathatatlanul hiteles mű nemcsak a rendkívüli vállalkozás műszaki-technikai eseményeit – és részben tanulságait – foglalja össze, de felvillantja a múlt század utolsó harmadának szegedi társadalmát, kultúráját, közigazgatását és mindezekben belül az akkori mérnök-réteg életét, helyzetét.

Kézenfekvő a kérdés: milyen okok és körülmények játszottak szerepet a nagy mű, az újjáépítés városrendezési

tervének elkészítésében, Lechner Lajos kiválasztásában és a megvalósítás színvonalában?

Véletlenek egybeeséséről, vagy nagyon is tudatos, bölcs döntések egymást erősítő sorozatáról van szó? A bevezető idézetben Lechner sorsszerűségről ír, nyilván nem véletlenül. A ritka siker minden bizonnyal azért következett be, mert a megfelelő helyen, a megfelelő időpontban, a megfelelő emberek találkoztak! A Nagy víz Szegeden hatalmas pusztítást, ezzel együtt kivételes szakmai lehetőséget – és kihívást – jelentett. A szinte azonnali politikai-hatalmi döntés nemcsak a kármentést indította el, hanem a szellemi előkészítő munkát, a tervezést is. Lechner kivételes szerencséje, hogy a királyi biztos, *Tisza Lajos* a szóbajöhető várostervező mérnökök közül őt választotta. (Az pedig már a Város szerencséje, hogy a kiválasztás gyorsan, szakszerűen történt. Valószínűleg akkor a képlet egyszerűbb volt, mint manapság: a döntéshozó világosan tudta, hogy mit akar, a hogyan megválasztását pedig rábízta a szakemberre.)

Lechner Lajos a XIX. század Magyarországának nagy tudású, világot lá-

tott, átfogó és globális gondolkodású mérnöke volt, aki ráadásul még építész „vénával” is rendelkezett. A mérnöki racionalitást és precizitást egyesíteni volt képes a művészi intuícióval és a „jövőbelátással”. Az elméleti tudást kimagasló szervező készséggel közvetítette és váltotta valóra a gyakorlatban. Városrendezési terveit ösztönös szociális érzékenységgel jellemezte. Ezek az adottságok bizonyára meghatározóak voltak abban, hogy az újjáépítés viszonylag kevés konfliktussal járt. Az akkori viszonyok közepette valószínűleg „meredek” javaslatának és intézkedéseinek többségét a helyi társadalom – a politikusok és a városi polgárok egyaránt – elfogadták, végrehajtották. („Ó, azok a régi szép idők...”)

Tudnunk kell persze, hogy Lechner Lajos mögött mindvégig szilárdan állt – és ha kellett kiállt! – a vaskezü és megingathatatlan Tisza Lajos, aki nemcsak a királyi akaratot testesítette meg, de a morális és egzisztenciális biztonságot is garantálta.

A városrendezés minden korban szorosan kötődik az aktuális hatalomhoz, és függ annak céljaitól, módszereitől. Általánosabban fogalmazva: e

tevékenység a közösség akaratótól sohasem független. Mindez azt a veszélyt is magában hordozza, hogy maga a várostervezés, mint speciális tevékenység és annak „urbanisztikai karmesterei”, azaz maguk a tervezők gyakran keverednek „kabátlopási ügybe”. Vagyis gyakran nem a mű, a városrendezési terv minősége határozza meg a szakmai értékelést, hanem a hely, az időpont, a napi politikai kurzus, netán a tevékenységet „felügyelő” politikai személye.

Ilyen szempontból is vizsgálhatjuk Lechner Lajos tervét. Érdekes hullámzást és különbségeket mutat a szegedi városrendezési alapterv fogadtatása és szakmai megítélése. A kezdeti, szinte kritikátlan fogadtatás és elismerés néhány év múlva mintha elhalványult volna, és egyre markánsabb kifogások fogalmazódtak meg. Ennek szakmán belüli vonulatát jelzi például az 1933-ban, „*Szeged városépítési problémái*” címmel megrendezett előadás-sorozat. A Magyar Mérnök és Építész Egylet Szegedi Osztálya és a Szegedi Alföldkutató Bizottsága tizenhat részes előadás-sorozat keretében elemezte a Város időszerű urbanisztikai helyzetét. Az 1934-ben kiadott összefoglaló könyvben (szerkesztője dr. Pálffy-Budinszky Endre és Hergár Viktor) egyebek mellett a Lechner-féle városrendezési terv kritikája is megfogalmazódik. Dr. Veress Gábor, a „*Városrendezési terv és a városfejlesztési program*” című fejezetben meghökkenítő – és mára már anakronisztikusnak tekinthető – megállapításokat tesz. Köln város főmérnöke, Stübben stad-

baumeister 1886-os szegedi látogatása alapján a Deutsche Bauzeitung 1887. évfolyamának három füzetében közölt kifogásaira hivatkozással a következő hibákat rója fel: a „*várostervezés túl van méretezve*”, „*nem számol a lakosság foglalkozás szerinti megoszlásával*”, „*... nagy hibája a tervnek maga az alaprajz*”, „*... hiányoznak a közlekedés szempontjából annyira fontos átlós utak*”.

(Felesleges lenne egyenként cáfolni a kiemelt kritikai tételeket és rámutatni azok abszurd és szakszerűtlen voltára. Mint elfogult Lechner-követő és késői kolléga, szerényen csak annyit jegyzek meg, hogy az akkori „hibák” felfogásom és meggyőződésem szerint inkább erénynek tekinthetők.)

A II. világháborút követő évtizedekben Szeged városépítészeti megítélése ismét kedvezően változott. A korszak meghatározó urbanisztikai és építészeti szaktekintélyei – Pogány Frigyes, Gerő László és Granasztói Pál – számos írásukban fedezték fel és deklarálták újra a sikeres városrendezés időtálló értékeit. A hivatkozott szerzők eltérő felfogásuk és megközelítésük ellenére egyetértettek mind a választott módszer helyességében, mind a végeredmény kiemelkedő színvonalában. Különösen Granasztói Pál köz- és szakírói munkásságában foglal el rangos helyet a tervezett új-kori Szeged méltatása.

Érdekes és megfontolásra váró „műkritikát” fogalmaz meg Bálint Sándor „*Szeged*” című könyvében. A már akkor is nagy hírű, köztiszteletben álló

tudós egyebek mellett több elmarasztaló, fanyalgó megállapítást is közlök 1959-ben. Társadalompolitikai, szociális elemzései, valamint stíláris, művészettörténeti fejtegetései leginkább a kor szokásainak, netán elvárásainak (!) felelnek meg. Ezek háttérben álló motívációit inkább csak sejteni lehet, érteni nem.

Sajnálatos, de talán jellemző, hogy mind a szakirodalomban, mind pedig egyéb írásokban – Lechner Lajos személyével és munkásságával kapcsolatban – milyen tévedések és félreértések fordultak elő az elmúlt évtizedekben. Példaként csak a „*Magyar városok monográfiája*” című sorozatban 1927-ben megjelent „*Szeged*” kötetet idézem. Cziner Károly dr. a Szeged múltja című fejezetben (24. oldal) ezt írja: „*Az újjáépítés tervrajzát Tisza Lajos kormánybiztos alá rendelt műszaki tanács a kiváló műépítész, Lechner Ödön (sic!) vezetése mellett készítette el 1879. évi szeptember 1-re.*” A ritka családnév azonossága ellenére csupán névrokon Lechner Ödön közismertsége – érthetetlen okok miatt – nagyobb még Szegeden is. Pedig az épülettervezőként alkotó Lechner szegedi munkásságát csak néhány épület őrzi, míg a városrendező Lechner az egész Szegedet, mindannyiunk városi életének térbeli keretét alkotta meg!

Kiss Lajos

Az újjáépítés madártávlati terve

Lechner Lajos 1833. február 8-án Budán született, régi mérnök családban. Alig múlt 16 éves, amikor gimnáziumi tanulmányait megszakítva honvédnek állt és Világosig kitartott a szabadság eszménye mellett. Vízügyi mérnöki oklevelet szerzett és pályáját 1865-ben folyószabályozási munkaterületen kezdte.

Hosszabb külföldi tanulmányútján megismerte az európai városrendezés és városfejlesztés legfrissebb módszereit és eredményeit. Itthon 1871-ben megnyerte a főváros városrendezésére kiírt nemzetközi tervpályázatot, majd a következő két évben elkészítette a végleges terveket. E terv alapján épült át, illetve valósult meg Pest újkori városszerkezete, a körutak és sugárutak, ennek részeként a talán legjelentősebb, egységes építészeti arelát mutató Andrassy út. Jelen-

tős munkája még a budapesti csatornázási tervek elkészítése, amelynek jogát ugyancsak tervpályázaton nyerte el 1873-ban. Életének és munkásságának kiemelkedő állomása Szeged. Az 1879-es árvíz pusztítását követő újjáépítést az ő tervei szerint végezték. Munkatársaival néhány hónap alatt elkészítette a legfontosabb terveket, majd a hala-

déktalanul elindított kivitelezést a helyszínen irányította 1883 őszéig. Tervei által nyerte el a város jelenlegi szerkezetét és városépítészeti karakterét. Szakmai sikerét itthon Szeged közönsége és a Király ismerte el, de számos külföldi kitüntetést is kapott.

1884-től élete végéig a fővárosban dolgozott. Felügyelte az Országház építését, majd 1886-tól Budapest középítési igazgatójaként – egyebek mellett – közvetlenül irányította a vízellátási és csatornázási munkákat. Szakirodalmi tevékenységét két könyv illusztrálja: „Egészséges építkezés városokban és községekben” (1885), továbbá „Szeged újjáépítése” (1891). Néhány éven át alelnöke volt a Magyar Mérnök és Építész Egyletnek, valamint elnöke az Országos Közegészségügyi Egylet egyik szakosztályának.

Lechner Lajos 1897. november 18-án hunyt el Budapesten.

Ami a bontás után kialakult

Lechner Lajos ezt izente...

(jelen a múlt és a jövő között)

„A múlt nem mögöttünk, hanem alattunk van. Ami mögöttünk van, odahagyható. Ami alattunk van, az a talaj, amin állunk.” Akitől a szép és bölcs mondást hallottam tisztes tudósember. Történész. Rég porladó mesterét idézte.

Az építésről okkal tartják, hogy a jövőnek dolgozik. Az a dolga, hogy ki tudja, megbízójának mire lesz szüksége majd és abból mire már holnap, hogy képes legyen fölvezetni azt, amit tennie kell annak érdekében, hogy hiányt ne lásson. A „majd” lehet tíz, húsz, vagy lsten tudja hány év. Miféleképpen a ház gyakorta megéli a százat is. Legalább két három generációval bocsúlettel ki kell szolgálgjon. Ami bizony azt jelenti, hogy a tervező valójában sok olyasmivel is kell számoljon, amivel tulajdonképpen lehetetlen.

Az az építész azonban aki nem házzal, hanem a várossal foglalkozik – ha akarja, ha nem –, először a múlttal szembesül. A múlttal? A régmúlttal. Sok olyasmivel, aminek eredete a kódos távol. Persze nem csak a városépítő van így. Az utca embere lőt fut teszi, ami a dolga. S talán csak ritkán gondol arra, hogy, bár szüleinek csontjai talán rég a temetőben nyugszanak, de összecsiszolódott akarata ott munkál ma is azokban a falakban, melyek közt munkába siet. Sőt, alighanem az ő őseiké is.

A házakat lebontják, ha eljár fölöttük az idő. Vagy megrokkant vénembereként összeroppannak saját súlyuk terhe alatt. Netán porig égnek. Estleg lerombolja őket valami kegyetlen árvíz. Mint Szegedet a múlt században. A városban a múlt nem mögöttünk

van, és nem is csak alattunk, hanem körülünk is. Sőt, már itt a jövő is. Meglátásához nincs szükség sem jóvendómondóra, sem futurulógusra. Azok közül az épületek közül, melyekben és amelyek közt élünk sok megélhet még egy évszázadot. Persze belülről bizonytalannal meg fognak változni. Másilyen lesz a fűtés, sok minden gombnyomásra működik majd. Vagy még arra sem lesz szükség. Elég lesz, ha deduókánk fennszóval kimondja, mi az óhaja. Vagy csak szigorúan ránéz az intelligens érzékelőre? A fene aki tudja. De maga a ház állni fog.

Persze az is megeshet, hogy ledurják, mert már olcsóbb lesz újat építeni, mint a régii tanyálni. Talán éppen azért, mert a sok csodabogarat már nem lehet értelmesen belegyömöszölni. El vele! De ha nem egyszerre jut minden szomszédos ház e gyászos sorsra, akkor is az utca, a tér megmarad. Ezt bizonytalannal tudni lehet. Európában számos olyan város létezik, melynek térszerkezetében még mindig fölismérhető az az úthálózat, amit a rómaiak követtek ki annak idején.

A városban a múlt ölel minket. Többszörösen is. Egyszer úgy, mint az a téréndszer, amit eleink mértek ki. De úgyis, ahogy ők belegendolták a mi mai jelenünket. Ahogyan ezt ők akkori eszközökkel (és hitükkel) elképzelték. Ahogyan teszi ezt a mai ember is, ha várost épít s azt tisztességgel teszi. A várostervezés erről szól, ha szót kap...

(biblia pauperum)

A történelem valaha az volt, amit a tisztességes vének adtak szájról szájra. Ahogyan ők hallották az öregapjuktól. Később már inkább az, amit a megrendelő hatalmasság (szponzor?) hallani akart-szeretett. S mert számára ez fontos volt, hát le is iratta. Szkeptikus világunk csak annak hisz, ami dokumentálható.

Dokumentálni azonban csak azt lehet, amit valakik valamilyen hitelt érdemlő formában rögzítettek, fennmaradt, és hozzáférhető. Az adott kor embere jelenidőben csak azt rögzíti, amit arra érdemesnek tart. Azt pedig nem nehéz belátni, hogy akkor, amikor történik, nehéz eldönteni, hogy ebből mi az, amiből egykor történelem lesz. S még az is előfordul, hogy a történelemgyárosok döntenek. Hogy abból mi legyen és miként. A történelemmel mindig sumákolnak. A huszadik században az ilyen pancsolás kulcsfontosságú high tec iparrá fejlődött, ami esetenként nagyobb buli, mint az olajszikítés.

Tudunk Patyomkin falvaktól. A várossal más a helyzet. Sztálinvárosba az építők nemcsak a Rákosi rendszer színét, de fonákját is beleépítették. A város nem azért alakul, ahogyan valakik szeretnék volna, hanem úgy ahogyan tudták akarták. És csinálták. A történelemkönyvet lehet bucherálni, nagy történelmi tablókát kvázi élethűre retusálni. A várost nem nagyon. Azzal egyet csinálhat az, kinek nagyon begyében van az igazság. Porig ronthatja, rombolhatja. Eldőzerolathatja. Vagy cinikusan tömött lúdként agyon „fejlesztheti”. (a la Ceaucescu)

Nem új találmány ez. De ez sem bombabiztos. Kétezér év múltán jön valami hábókos és – nesze neked – kiássa a falakat. S már is meg van a korpusz deliktu.

Igaz ez fordítva is. Utólag ki lehet módolni mindenféle mítoszokat. Hogy a mi egyszerű őseink már akkor és itt, amikor a tiéitek még barbár módra ott és úgy... Amde hol van e dicsők ősi városa? De hisz azt éppen ti vad eleitek tettétek a földdel egyenlővé. Mi tagadás, megeshetett még ez is abban a nagy kavardásban. De hát mi van a föld mélyén? Hisz oly kapzsi azért tán csak emé cudar vadak közt sem sok akadt, aki a rabolt fehérnép mellé házának, templomának alapfalait is lóhátra pakolta volna...

A város folyamatosága a létrehozó nép kultúrájának és civilizációjának megtestesülése. A nációk gonoszak voltak, de nem ostobák. Nem ok nélkül készítették precíz tervet Varsó mikénti megsemmisítésre. És nem véletlenül arra sem, hogy milyen német várost építenek majd a helyére, ha eljön az ideje. A Vernichtung majdne tökéletesen sikerült. Csakhogy a polákok nagyon jól tudták, mire megy ki a játék. Még a föld alatt megszervezték, hogy a történelmi belváros mindenegyész épületét részletesen föl-

mérjék, mindenegyész stukkó kicsodájával és kő bizettyújével egyetemben. Aztán e dokumentumokat gondosan eldugták.

Am elmúlt a vész, vége lett az apokalipszisnek. Azt túlélte, előbújt rejtékéből, elsiratta és eltemette a holtakat. Aztán eltakarította a romokat és nekiveselkedett a város újjaépítésének. A nyugati építészársadalom nem kis megrökönyödésére mindent pontosan úgy építettek vissza, ahogyan az az elővett titkos rajzokon ábrázolva volt. Minden bizonytalannal nem ez volt a legelőcsőbb megoldás és a dolgok rendbehozatalát talán nem is ezzel kellett volna kezdeni. Amde ők tudták, vagy sokkal inkább hiték, hogy mégis ezt kell tegyék. Nem tehetnek másként. Hogy a nációk által nekik szánt német város helyébe most meg ne kapjanak egy szovjetet. S hamarosan kitűnt, nem rémeket láttak. Legfőbb bizonyosság erre a város közepén ma is ott pöffeszkedő ama bombasztikus tornyozat, amit a Nagy Jóska bácsitól kaptak. Búfelejtő ajándékként. Vagy méginkább figyelmeztetőként...

Isten azonban nem ver bottal. A németek is megkapták a magyar Stalin Allee-jét. Berlinben.

Könyvet olvasni üdvös, de nem muszáj. A város olyan kőbe, téglába betonba írt históriás könyv, ami annak számára, aki a városban él, akaratlanul is mindennapi igé. Azok számára is, akiknek nem kenyere a betű. Biblia Pauperum. Persze sajnos nem, vagy csak alig az a szellemi csökkentlőknak. A spré haramiáknak. Akik sajnos – tévé ide, video oda – mintha egyre többen lennének. Nálunk különösen. Ami Európa városzobájában toporogva azért elég nagy baj. Mert vaksi ostobaságuk elfalazza előlük a jövőt. Azt, hogy Európa nem csak valamicskét nagyobb szletet kenyér, hanem megtermékenyítő szellemi közösség. Am csak azok számára az, akik tudnak az Akropoliszról, Prágáról vagy Székesfehérvár belvárosáról. És mindenekelőtt mindent a sajátjukról...

A szép és a más.

A város olyan fizikai és szellemi folyamatok dinamikus együttélése, ahol e két oldal egyszerre és egymás folyamatos kölcsönhatásában létezik. Szerencsés esetben tudat és valóság egymást nagyjából fedi. A tudatos városlakó – a polgár – tudatában olyan város él, amelyik többé-kevésbé megegyezik azzal, amit nap mint nap tapasztal, amit becsül, honának tart és vall. Ami védelme és büszkesége.

A „többé-kevésbé” fölöttébb fontos megszorítás. Ha a tárgyi valóság és a tudati kép közötti különbség tartalma reális, olyan hiányt jelez, amely emberi beavatkozással kitölthető. A falat magasabbra kell rakni, erősebb bástyákkal kell kitoldani, valamely kol-

dulórendnek klostrot kell emelni, vagy netán a töltést magasítani a vizek ellen. Az ilyen alkotó elégedetlenség segít a a jó célok kitűzésében és közakarattá kovácsolásában. Vitorladagasztó hát-szél a városépítés nagy kalandjához.

Ha a különbség nagyon kicsi és a „minden úgy jó ahogyan megszoktuk” szelleme elterpeszkedik a város felett az bizony nagyon rossz ómen. Szembeszegülés a változással. A város élő szervezet. Ha képtelenné válik a változásra, az már halál előszobája. Olyan kór, ami alig kezelhető. Esetleg már csak a sokterápia segít. A hadak dúlása. Földindulás. Vagy például egy mindent elmosó árvíz. Amde vigyázzunk. A sejtek elszabadult szaporodása is változás. Ha idejében nem blokkolják, halálos.

Minden város fizikai valóságának van egy optikai és egy tudati képe. A tudati képének viszont létezik egy víztálasan nehezen megjeleníthető tartománya. Tudatunkban a város nem úgy jelenik meg, ahogyan láttuk, látjuk. Ráragadik mindaz az élmény, ami hozzákötődik, ami személyessé teszi. Szegény Juhász Gyula szomorúszép versében azokat a szakolcai hársfákat emlegeti, melyek alatt bolyongván az ő szöke Annáját temette újból és újból. Tíz valahány éve e fák még nagyjából megvoltak, s talán ott susognak ma is. Am aligha ezek a kisváros legbecsebb városképi és építészeti értékei. És mégis...

(a város önarcképe)

A városkép metafora, amely a város lényegi önazonosságát, avagy – kívülről nézve – „mátságát” jeleníti meg. Ez pedig nagyon fontos, ha az ember valahol otthon akar lenni a világban.. A város kollektív emberi alkotás. Az egyén és a társadalmi ember képeire ez hasonlatosságára jön és jött létre mindenkor. Ezért van, hogy minden városnak legalább két olyan tulajdonsága van, amely közös. Az egyik az, hogy alapvetően mind úgy hasonlít egy-máshoz, mint egyik ember a másikhoz. A másik az, hogy mint minden ember egyenként egyszeri és megismételhetlen. Az az épülethalmaz, amiről ez nem mondható el nevezhető-e egyáltalán városnak?

Az európai szemében elcinte minden kínai egyforma. S számára ilyen szinte a legtöbb amerikai kisváros is. A nyilegyenes fő utca a két oldalon felsorakozott villanypóznák diszországával, az egyemeletes sem nem régi sem nem új házak nagyra tátott kirkatakakkal, a szigorú tűzcsapok, a hars cégtáblák, a járda mellett

Az ember általában már csak ilyen Nem kell ehhez depresszió gyötörte Tisza-parti poéta legyen. Bizony azoknak van igazuk, akik azt vallják, hogy a város az ott lakó számára millió és egy olyan apró dolog burjánzó kollázsa. Hely. Esetleg a hely.

Az ilyesmi elég bágyasztó hír lehet az építész számára. Tervezni csak szépet, ilyet csak úgy nem tud, mint a biológus eleven embert fabrikálni. Ha ügyes, legfeljebb alkalmas polcot mésterkedhet – ez sem kevés – amire sok ember, generációk rámulhatják fel kedvükre a maguk összehordott kínését-kacatját.

Az adókukac, ha az utcára kitekint, adó alányokat és adótárgyakat lát mindenfelé. Az architektus is könnyen esik abba a hibába – ez már csak afféle szakmai ártalom –, hogy a vizuális élmények tekintetében messze túlértékeli az esztetikai tényező jelentőségét. Pedig az artiztikum csak annak a számára bír olvasattal, aki etekintetben elég járatos és fogékony. Sokkal fontosabb a karakteresség, a megkülönböztethetőség, és az, hogy ezek a jellemzők a személyes megtapasztalás intenzitásával legyenek letölthetők a szemlélő emlékezetének merevlemezére. A Piccadely Circusról aligha mondható hogy szép, s a brüsszeli Manequin Pis-ről sem, ahogy lélekiemelő alkotás. Mégis mindkettő városa valamiféle olyan ikonja lett az idők folyamán, amire csak rá kell kattintani és máris beugrik az egész város képzete.

nyújtózkodó autók. Nékünk ilyen. Ámbár, hogy számukra milyen, az persze nem tudható. Az európainak ehhez képest akár egy német, vagy egy félreső holland falucska is inkább város. Amihez hasonló tucatnyi akad, de testközlelben mégis más mindegyik.

De ne böklássunk el ebbe az irányba. Elégedjünk meg annyival, hogy a város önazonosságát az utcák, a terek, a városkép tolmács nélkül fogalmazza meg. Amint ez a képeslapokból is tudható. Ez sem új a dolog. A régi képeslap azért is mulatságos, mert mai szemmel szemlélve gyakran kitetszik, hogy nem azt mutatja, amilyen a város volt, hanem azt, amilyen lenni szeretett volna. Am az a mai is, amely a várost olyan pózban ábrázolja, amilyenek a helyiek tapasztalata szerint az odalátogató turista szeretné látni, emlékezetében megőrizni. Vagyis kapható német, amerikai, japán stb. ízlés szerint beállított színezet. Mint ahogyan volt – ki ne emlékezne rá – „szocialista” egykor nálunk is.

(„ide pedig várost építék”)

Igy a király, miközben kissé patétikus pózban ülve jó lova hátán, kardjával a szemközti dombtetőre mutatott.

A középkori ábrázolások kedvelt motívuma a térdeplő donátor, ki az általa alapított templom, vagy kolostor makettjét tartja a kezében. „Ilyen legyen az Úr háza, a kegyes szűzek klastroma.” S lőn...

Város azonban nem, vagy csak igen ritkán alapíthattak így. A legtöbb helyén már volt valami még korábbi település, vagy annak legalább omladozó romjai. A föld alól kiásott Trója alatt még vagy hetet találtak. Tervező ritkán kap olyan ukást, hogy elő cirklit, léniát és sebtiben rajzold föl a soha nem volt város plánját. Bár nagyrítán, azért mégis.

1879 egy viharos tavaszi éjszakáján félrevert harangok riasztották a szegedieket. Meneküljön mindenki ki ahogy tud. Nyakunkon az árvíz! A Tisza ugyan már jó ideje a töltés koronáját nyalogatta, de arra azért nem gondolt komolyan senki, hogy egyszerű csak szakad a gát és szinte az egész várost órák alatt elnyeli az áradat. Arra még végképp senki sem, hogy a bajt éppen az akkor már jó ideje végzett folyószabályozás hozza a város nyakára. Orv hátulról. A nagyszabású meder átrendezések, kanyar átvágások, amelyeket a folyó felső szakaszán végeztek. A város szinte teljesen elpusztult. Csupán a legmagasabban fekvő részek maradtak szárazon.

A tragédia híre futótűzként terjedt messze a határokon túl is. Hamarosan tekintélyes adományok érkeztek Európa nagyvárosaiból Londontól/Bécsig. Ófélége I. Ferenc József, – aki ugyan Ferenc Józsa akkor még nem, de magyar király már volt – különvo-

natra szállt és a helyszínre utazott, hogy saját szemével győződjék meg a csapás méreteiről. A korabeli sajtó bő terjedelemben számolt be az eseményről. A riportfényképezés abban az időben még nem volt kitérve. Bár maradtak ránk olyan fotográfiák, amelyek a vällig vízbe rogyott várost mutatják, de magáról a látogatásról alighanem ilyen kép nem maradt. Később azonban megfestették a jelenetet. A király a vasúti töltés peremén áll tekintélyes férfiak karéjában, és komor arccal szemléli a ladikokban szorongó kétségbeesettek és folyóba hanyatott tetők kísérteties látványát. A baljósan nyugodt vízből csupán néhány magasabb épület, templom, kolostor emelkedik ki a távolban...

Hogy pontosan így történt-e nem tudható. Mindenesetre a sajtó szerint a megrendült király környezetéhez fordulva így szólt: „Szeged szebb lesz, mint volt”. A rossz nyelvek szerint, – amit ősi magyar szokás szerint a katasztrófa sem képes csomóra kötni – őfelsége ilyesmit soha sem mondott, csak valamelyik lelkes újdondász adta szájába az ígéretet. Mindenesetre az újság megírta és nem tiltakozott senki. Miért is tette volna? A kiegyezés okmányán még éppenhogy csak megszáradt a tinta és az uralkodónak sem jött rosszul egy kis P. R. geg. A számlát egyébként se ő kellett állja. Jól jött a kinyilatkoztatás a városnak is. Az ilyen legmagasabb helyről jött ígérvényt nyilván hitelle, vagy akár készpénzre is lehet váltani. Szegednek páratlan szerencséje, hogy amikor ezek a dolgok történtek, temérdek tőke kereste a befektetési lehetőséget. Budapest is ebben az időben nőtt igazi metropolisszá, s ugyanebben az időben lódultak neki az akkori Magyarországi vidéki városai is.

(én szabok neked törvényt)

Az uralkodó Lechner Lajost nevezte ki királybiztossá. Ő kapta a föladatot, hogy építse újjá az elpusztult Szegedet. Nem fehér rajzlapot teregettek elé. Lakott hely volt itt már a rómaiak idejében is. A Partiscum nevű erőd védte a tiszai átkelőhelyet, ami

stratégia fontosságú logisztikai csomópont volt, lévén a Maros a Dáciában kitermelt arany és só fő szállítási útvonala. A tartománykiürítés után aztán ezt az erődöt is föladták.

A Nagy víz idején Szeged királyi kiváltságokkal fölruházott vá-

A meg nem valósult álmom: a szegedi Lánchíd

rosként már közel 650 éves volt. Valójában három település támasztotta egymásnak a hátát a vizekkel szemben. A Felsőváros, az Alsóváros és a kettő közötti u.n. Palánk, amely a tiszai átkelőhely közelében annak katonai őrzését látta el. A város gerince az a Tiszával párhuzamosan futó utca volt, amely nyomvonalát tekintve ma is létezik. A Tisza mocsaras túlsópartja nem volt része a városnak.

Az újjáépítési terv nyilvánvaló premisszája az volt, hogy lehetővé tegye a korábbinál lényegesen nagyobb biztonságot ígérő árvízvédelmi töltésrendszer kiépítését. Ez logikusan félkör alakban kellett körülvegye a várost. Annál is inkább mivel így be lehetett vonni a vasúti töltéseket. Másrészt úgy döntöttek, hogy a város mélyen fekvő részeit fel kell tölteni. Kiderült azonban, hogy ez azért túl nagy falat lenne. A belváros terepszintjét mindenestre megemelték, a külső részeket azonban már csak az utcák szint-rendezésére futotta. Kitént az is, hogy ez az átrendezés, no meg az, hogy kevés a helyreállítható épület, értelmetlenné teszi a ko-

rábbi telekhatárok tiszteletben tartását. Ezért azután olyan új tervszerkezetet rajzoltak föl, ami csak helyel-közzel követi azt a régit, ami elpusztult. A rajzlapon maradtak foltok, de azért mégis kevés híjján tisztának tekintették.

Adva volt tehát a körtöltés elgondolt sarlója, adva voltak az egyetlen átkelési ponthoz vezető utak, adva volt az azt védő terjedelmes erődítmény, ami valójában a központ helyét ki is jelölte. Sőt adva volt az előtte védelmi okból szabadon hagyott jókora térség is, amiből hatalmas piactér lett már jóval korábban. A város kezdetől fogva kalmár város volt, óriási kiterjedésű „településhiányos” mezőgazdasági térség központja, ahonnan a környék útjai sugárszerűen dülöngéltek kifelé a végtelen homokbuckák között.

Mind ez ideális alkalmazási terep volt ama gyűrűs-sugaras városszerkezet adaptálásához, amelyet akkor már Bécsben és Budapesten is sikerrel alkalmaztak s vélhetően a legkorszerűbbnek tartottak.

(a szögedi polgár köz(bele)szól)

És volt még valami. Jelesül egy följövoiben lévő, de már tehető és ambíciózus helyi polgári és iparos réteg. Amelyek egyenként és közösségként is vélhetően azért jócskán beleszólt abba, hogy a teljhatalmú királybiztos mit csinál. Nem szabad elfelejteni, hogy a város akkoriban nem volt megyeszékhely, s bár fontos katolikus intézmények, rendházak működtek itt, valójában egyházi központ sem. Szeged az iparosok, kereskedők és a tehető parasztok városa volt, ahol a feudális arisztokrácia nem sok vizet zavart. Nagyon is valószínű hogy polgárságban az átélt trauma hatására jelentősen megnövekedett a szolidaritás tudata ám az is bizonyos, hogy jó kereskedők lévén idejekorán fölismerték az újjáépítésben rejlő egyedülálló üzleti lehetőségeket. Azt, hogy vissza nem téro alkalom ez nem csak vagyonuk, de presztizsük növelésére is.

A rómaiak sok ma is viruló várost alapítottak, melyek úgy és azért épültek, hogy a gyarmatbirodalom működtetési hálózatának decentralizált alközpontjai lehessenek. Tulajdonképpen olyan katonai táborok voltak, amelyek szükségszerűen ellátták az adott terület adminisztrációs és szervezési feladatait is. Végtere is a biztonság szavatolása mellett profitot kellett termeljenek a központi hatalom számára. Némi egyszerűsítéssel azt mondhatnók, hogy katonapolitikai szempontból olyasmik voltak ezek mint a mai repülőgéphordozók – lehorgonyozva.

A városok vezető tisztségviselői maguk a rómaiak voltak. Nem

meglepő tehát, hogy e városokba igyekeztek exportálni mindazokat a civilizációs szolgáltatásokat, amelyet a római polgár otthon megszokott. Ezért aztán kialakult valamiféle erődített típus város, amelynek derékszögű utcarendszere volt, amelyben a középületeknek a lakóházaknak sőt a köztereknek is megvolt a maguk logikus helye, és szterderdje.

E városokat kivétel nélkül elsöpörte a történelem tornádója. Hisz miután a rómaiak föladták őket olyan népek kerültek a helyükbe, akiknek erre a kultúrára és civilizációra szükségük nem volt. Kirekesztésként viszont mélységesen gyűlölték a városépítő hódítókat s még az emléküket is ki akarták radírozni. A mutavány, – mint tudjuk – majdnem teljes sikerrel járt.

Végül elpusztult Róma maga is. Az összeomlott metropolisz romjai közt évszázadokon keresztül kecskéket legeltettek a sa nyarú életküket a romok közt tengető pásztorok. A régiségek iránt csupán a XV. század körül kezdtek érdeklődni a pápák.

Európában az ilyen római fazonú városalapítás kiment a divatból. Igaz a kibontakozó feudalizmus is kezdte létrehozni a maga kisebb-nagyobb településeit, de teljesen más célból. Annak a mérnöki tudásnak a híjján, amit a rómaiak már rutinszerűen alkalmaztak. A mérnökileg megszerkesztett város gondolata csak a reneszanszban bukkant föl újra. Széleskörű gyakorlattá azonban ez a fajta urbanisztika nem válhatott, hiszen akkoriban azért már számos virágzó város létezett, amelyek „spontán”, azaz nem egy-

séges terv szerint alakultak, fejlődtek. Az újmódi spekulációkat csakúgy nem lehetett kipróbálni, mint – robbanómotor híján – Leonárdó repülő szerkentűit.

A barokk korban egynemely uralkodónak, vagy becsvágyó udvaroncának már elég sok repi pénze volt ahhoz, hogy átszabasson egy-egy városrészt annak érdekében, hogy presztízsenek emelése végett sugáratat töröessen, vagy teret nyitasson azért, hogy palotája jobban érvényesüljön. Az ilyen műtétekhez nagy

vagyonra és még nagyobb hatalomra volt szükség. A beavatkozások hangsúlyozottan teátrális indítatásúak voltak. A funkciókkal, vagy azzal a városi infrastruktúrával, ami az ókorban már nem csak Rómában, de a kolóniákon is magától értetődő volt, nem sok törtődtek.

Ha jött a járvány a gazdagokat eldugták, a többiek meg vagy megúszták, vagy sem. A hangsúlyozottan funkcionális várostervezés meglepően új tudomány.

(kilátás előre és távolba)

Jó kérdés, hogy a Lechner terve a szó szoros értelmében újjáépítési partitúra-e? Minthogy kevés olyan épület maradt, amit érdemes volt helyreállítani s ezért (csak ezért?) merészen átszabhatta az utcarendszert is. Másrészt a feltöltés megkövetelte nagyon sok megmaradt épület átépítését. Az egykori földszintekből alagsor, esetleg pince lett. S így a város nem várt jutalékként nem kevés új pincelakáshoz is jutott.

Amikor Lechnerék a szegedi újjáépítési tervet fölrajzolták sebtiben el kellett döntésük, mekkora jövőbeli városra gondolnak. Mai fejfel gondolkodva a körtöltéssel védett terület vagy kétszáz ezer ember lakhelye lehetne. Ami több mint elégségesnek látszik. Hogy ők is ennyivel számoltak-e annak idején, nem tudható. Tény, hogy a területet spórolni nem igen kellett. Nagyjából akkora terület állt rendelkezésre, mint amennyit a Tisza és a védőmű-be bevont vasúti töltések kiadtak.

Általában nem takarékoskodtak az utcák szélességével sem. Természetesen a legszűkebbek a belvárosi utcák lettek, illetve maradtak. Közülük sok meg is tartotta az eredeti nyomvonalát. A sugárutakkal már bőkezűbben bántak, különösen a külső szakaszok esetében. A kiskörút mára már szűkösnek mondható, ám a nagykörút mentén általában még mindig maradt az egykori széles zóldsávból, az u.n. lovaglóútból, jóllehet a közelmúlt évtizedében nagyforgalmú kétszer két sávú forgalmi úttá avansált.

Nehéz megítélni, hogy a jázolt mérnöki megfontolásokon túlmenően milyen szerepet játszottak a tervezés során a városépítészeti vagy a funkcionális szempontok. Netán a gyűrűs-sugaras rendszert pusztán geometrikus rendezőként alkalmazták csupán.

A megkomponált városszerkezet arányos artisztikus térbeli tagolást jelent. Ilyen artikuláció lehet az utcák legatóját alkalmas helyen megszakító tér, teresedés, park, vagy netán egy olyan jelentős építmény vagy épület közbeszúrása, amely az odavezető útnak vagy utaknak meghatározott jelentést ad. A Lechner-terv megőrizte a városból kivezetőket sugárútként. Ha azonban azt vizsgáljuk hogy az a fókusz, ahonnan ezek kisugároznak, miféle városépítészeti hangsúlyt kapott azt látjuk, hogy valójában semmilyen, hiszen a mai Széchenyi tér lényegében gigantikus piactér volt, amivel később is csak azt lehetett csinálni, hogy szép parkot neveltek belőle. Itt állott ugyan már a mai városháza őse, de ennek helye kompozíciós szempontból nem igen játszhatott szerepet. Kézenfekvő lett volna, hogy a sugárutak és a teljesen új két körút találkozási pontjai markáns hangsúlyt kápjának. Meglepő, hogy ilyen törekvésnek sem találjuk semmilyen nyomát. Végül, de nem utolsó sorban bár a kiskörút nagy lendülettel fut a Tiszapart mellvédfaláig, ám ott snitt. Mintha elválták volna. Mintha a Tiszáról csak az jutott volna a tervező eszébe, hogy az ellen bizj jól be kell biztosítani a várost. A folyó látványa nem keltette fel érdeklődését. Visszapillantva úgy tűnik a város építészeti megjele-

nítést az újjáépítési terv az egyes épületek leendő tervezőire bízta. Maga nem kért részt belőle.

Történt ahogy történt, az új városszerkezet a Szeged olyan genetikai kódja lett, amit átprogramozni többé nem lehet. Ráadásul olyan váratlan fordulatok kezelésére is alkalmasnak bizonyult, amire az egykori tervezők álumkban sem gondolhattak. Mint ismert, Szegeden a „tömeges lakásépítés” időszakában több mint huszonötezer lakás épült a szokásos lakótelepi formában. Ma a város lakosságának vagy egyharmada lakótelepeken lakik. E telepek olyanok, mint a magyar panelgettők általában. Itt azonban szépen beleilleszkednek a sugárutak és körutak megszabta rendbe. Sőt kijelölték annak a harmadik körútnak a helyét is, ami az eredeti tervben még nem szerepelt. Így az ötven-hatvanézer új városlakó nem került távolabb a városközponttól mint négy-öt buszmegálló. A tömegközlekedés a város nagyságához képest kifejezetten jónak mondható. A baj inkább az, hogy a csúcsforgalmi időszakot leszámítva a járatok nincsenek kellően kihasználva. (Az igazi baj a gépkocsi közlekedéssel van, de ez másik történet).

Ugyancsak az eredeti városszerkezetnek köszönhető, hogy a lakótelepek észak, északnyugati irányból körbezárják ugyan a belvárost, de sehol nem közelítik meg azt. Annak karaktere szinte érintetlen maradt. Születtek ugyan olyan gőzös tervek, hogy a szocialista állam az emberről való godoskodásának panelba öntött-eme monumentális bizonyosága el kell érje a belvárost. A terv megvalósítását, ha nem is a józan ész, de a pénzihiány keresztülhúta.

Mai fejfel nem nehéz felfedezni a Lechner-terv formális gondolkodásmódjának néhány súlyos következményét. A forgalmászok régóta állítják, hogy a gyűrűs-sugaras szerkezet egyenes következménye, hogy az átmenő forgalom a belvárosra zúdul. Időnként itt már valóban olyan dugók alakulnak ki, amin az időközben felépített második közúti hid sem képes segíteni.

Valójában a baj oka nem a szerkezet maga, hanem a mögötte lévő szemlélet viszonylag gyors elavulása. A terv utkabn gondolkodott, és nem forgalomban. Ami persze érthető, hisz akkoriban a mai értelemben vett közúti forgalom még éppen nem létezett. A városnak kívül burkolt utak sem voltak.

A terv nagyjából figyelembe vette mindazokat a legfontosabb közlekedési irányokat, amelyek helyén aztán – jóval később „köves” utak épültek. Számbavette azt is, hogy a két part közt már jö-deje működött egy hajóhid, ahol a folyó a legkeskenyebb volt. E leendő állandó hid tengelyét azonban a Lechner-terv nem törekedett összhangba hozni a gyűrűs-sugaras terv geometriájával. A térszerkezet a belvárost egyetlen nagy közlekedési végpontnak tekintette. Itt a világ vége. Vagy ha az nem is, de mindennek itt van az az óriási piac, ahova minden célszörű embör igyekszik, ha városba jön, s ahonnan elindul, ha távozni akar.

(utak és sínek és határok)

A Nagy árvíz idején már kétvágányú vasúti hid ivelte át a Tiszát. Mégpedig olyan, amelynek pilléreit akkor még egydülálló módon kesszon rendszerrel alapozták. Vonattal Bécsbe, az ország fővárosa vagy Temesvárra könnyedén és gyorsan el lehetett jutni. Lefele a Tiszán, – de fölfelé is – akkoriban már gőzhajók jártak. S akkor még ott volt a Maros is, mint kedvelt víziút. Ami ipara volt a városnak, az is a folyóra könyökölt. A malmok, fatelepek, hajóépitők és hasonló mesterségek. Vélhető, hogy mindenki arra gondolt, a közlekedés terén a gőzgep minden gondot hosszú időre megold.

Alig harminc évvel később már autók pöfögtek és a repülőgép sem számított többé dilis csodabogárnak. S ezzel egycsapásra megváltozott a világ. Valaki meg kellett volna súgja ezt szegény Lechner Lajosnak azzal együtt, hogy negyven év múltán a kertek alá húzza meg a határt a trianoni plajbász.

A terv nem nagyon számolt a város belső forgalmával sem. Említettük, hogy a város három településből állt össze valaha, melyeket a Tiszával párhuzamos vége nincs utca fűzött föl. E településrészek

– társadalmi értelemben – meglehetősen elkülönültek. Az Alsóvárost parasztok, a Felsővárost iparosok meg mindenféle vízen járók, a középső részt jómódú kereskedők lakták. Meglehet, hogy e város-lakók inkább csak a piacon talákoztak ami alulról is, felülről is felúton volt található. E mozgásiránynak megfelelő útvonal külső szakaszai – sugárútként – be is kerültek a tervbe. A belső azonban olyan szük maradt, amilyen már a középkorban is lehetett.

Hiányzott a tömegközlekedés gondolta is. Ha a villamos még nem is, de a lóvasút már tényleg nem volt távol. Mellesleg az árvízvet követő alig másfél évtized múltán a pesti népek már földalattal utazhattak ki a Városligetbe. Persze a lóvasút eléggé hajlékony szolgáltatás lehetett. A régi képeslapok tanúsága szerint pályái meglehetősen szeszélyességgel bolyongtak a belvárosi utcákon. S csak úgy váltogatták útvonalukat, mint a Tisza medre, amíg vásárhelyi inzel-lér uram meg nem regulázta.

A mai Újszeged, azaz a Tisza jobb partja kimaradt a Lechner-féle tervből. Vélhetően azért, mert mocsaras beépítetlen terület lévén

nem érte nagyobb csapás, mint ami ott megszokott volt. Szeged nem úgy volt folyóparti város, mint Pest és Buda már a rómaiak előtt. Lechnerék tehát nem foglalkoztak vele.

Ámde mi történt? Az újjáépítést követően megépült a közúti híd, később aztán villamos is csörömpölt egészen az újszegedi vasútállomásig s közben megkerülte a Ligetet. Az első világháborút követően errefele is elindultak az építkezések és az immár kedvező adottságok egy villanegyed kialakulásának lehetőségét sugallták. Az akkori tanácsi vezetés azonban részben politikai okokból, részben hozzáértés híján a dolognak nem tulajdonított különösebb jelentőséget. A dolgok gyümölcsösöket rendre fölfrancsirozták. Később a mindegyre zsugorodó parcellákat a végsőkig kiúszorították az építetők. Anélkül azonban, hogy eközben a tanács a térszerkezetet fejlesztette volna. A kertek névlegessé satnyultak. Mára a beépítési sűrűség elérte azt a határt, amit átlépni már nem lehet. Már csak az annak idején igen csak szűkkeblűen méretezett szennyvíz csatorna miatt sem.

Újszeged ma a város Rózsadombja. Előbb, a tehetősök, majd az újgazdagság kedvelt lakhelye. Amúgy se eleje se vége kert nélküli kertváros. Pedig az Isten is arra teremtette, hogy például a szegedi egyetem kampusza legyen. El is kezdődött valami. Felépült néhány fontos kutatóintézet meg néhány kollégium. Ám az egyéni érdek átlépett az álmosan vakaródzó kultúrpolitikusokon. S mintha a kényelmes professzorok se nagyon erőltették volna a dolgot. A fenntartott telkek apródonként elkeltek. Melyik családi, melyik társas-

(basso continuo téгла, malter és ad libitum stukká alá)

Nem lévén krimi nem bárdolatlanság e dolgozat végét előre fölillantani. Eddig főként a város szerkezete körül hajóztok. Végül azonban a város képénél – pontosabban annak leheltség védelmének fog kikötni.

Ha azt vizsgáljuk, hogy mi a kapcsolat a város térszerkezete és a városkép közt, nehéz nem az európai zene bárók időszakára gondolni. Arra a korra, amikor a magas kultúra még egyidejűleg volt a városi polgárok és a feudális uralkodók szellemi tápláléka tőlünk nyugatra. Amikor még éhíre-sült városi kántorokat is vendégül látott valamely fejedelem csak azért, hogy meghallgathassa látott azt, amit a városi polgárok közössége az Ur bármely napján megkapott. Nota bene szerény fizetség ellenében.

A város szerkezete a városképben basso continuoként szólal meg. Amit hol ércesebben, hol éppencsak párnaként szólaltat meg a csemballó. Avagy divatosabb zálákában már a jólhangolt Klavier. Vagy netán a sem, csak éppen állandóan ott érezzük a zenei történések altalaján. A kicsiszolt szabályoknak engedelmeskedő makacs akordok felett aztán szípkörző tűzijátékként bomolhatnak ki az egyes szolamok a végletekig kiaknázva a saját hangszerük és játékosuk virtuozitásának minden lehetőségét. És mindez csak azért, hogy ebből a már-már szédítő burjánzásból a végcél felé törő együtthangzás megrendítő szépségét élje át a kései hallgató is. Csak azért, mert a mű tervének ama fegyelmét – melynek közvetítését a szerző a continuo játékosra bízta – minden szólam magára nézve kötelezőként fogadja el.

Az Alsóvárosban, de a Felsővárosban is máig fennmaradt néhány szép és jellegzetes parasztház. Sугaras díszítésű deszka oromzatáról „napsugaras háznak” mondja őket a szegedi nemzet. Hosszu ideig a helyi népi építéset becses emlékeiként tisztelték őket. Mígnem kiderült, hogy biz' ezek olyan típusú alapján épültek, melyeket a Királybiztosság bocsájtott az építetők rendelkezésére. Ma műemléki védelem alatt áll némelyik. Típusútervből műemlék! (Tempora mutantur.)

A Belvárosban efféle számárvezetőre nem volt szükség. Azok az épületek, melyek túléltek a vizek haragos járását a klasszicista, a romantika, esetleg az eklektika világát tükrözték. Az új város építése is az eklektika erőterében kezdődött. Vélhetően sok korábban épült házat is is ebben a modorban állítottak helyre.

A kora eklektikus épületek a mértéktartó, ámde öntudatos polgár presztízst teszik közszemlére. Úgy, ahogyan azt az építőmesterek már a klasszicizmus korában begyakorolták. Ami tőlünk nyugatra talán kő volt, az az itteni facsádokon helyi agyagból égetett téglává, fáintos malter dísszé és

háznak. Most már bizonyosra vehető, hogy az Egyetem ott marad ahol van. Száz és egy helyen szanaszét dobálva a városban. S jórészt ugyanazokban az eredetileg nem erre a célra emelt épületekben szorongva, melyekbe nagyhírtelen Klebelsberg gróf provizörükusan gyümöszölte be annak idején.

Hasonló módon vértett el az az idea is, hogy országos jelentőségű üdülőterületet kellene létrehozni a Tisza-parton. Látszólag együtt volt itt minden. Alkalmas terület, termál, sőt gyógyvíz, csendes környezet. S mindez tízperces sétányira a Belvárostól. Alighanem megint a városi vezetés igazi elszántsága, és a megalapozott koncepció hibázdott. Az elvtársak igazi pótcselekvésként megelégedtek egy siralmasan provinciális minivürslí létrehozásával, melynek fő attrakciója egy kimustrált repülőgép lett. De még ezt a területet is abból a valaha szebb napokat látott Ligetből kanyarították ki, amit még a Víz utáni újjáépítés lendülete telepített ide a pesti Városliget mintájára.

Az elkövetett baklövéseket meg nem történte tenni nem lehet, legfeljebb kezelni. A konfliktussal együtt kell élni. A polgártalánított város immár választott vezetése aztán megbukott a pótvizsgán is. A veszteséges vürslit nem söpörte ki, hanem eladta egy felindulásában időnként lövöldöző titokzatos vállalkozónak. Újszeged pillanata elszállt. Az egykori ígért földjéből a város szervült része már soha nem lehet. Szeged és Újszeged esete azt példázza, hogy a bicegő koncepció is messze többet ér a semminél. És főként azt, hogy az egyéni érdekelttség, a polgári erőfeszítés akkor képes a legtöbbet tenni a közjóért, ha a vezetés konszenzussal legitimált távlatos koncepció alapján munkál a városépítő energiák egyenirányításán.

színes (általában sárga) meszeléssé szerényedett. A jellegzetes lépték a földszint+1, legfeljebb 2 emelet. A földszintet erőteljes lábazatként mintázzák meg és határozott övpárkánnyal zárják, amire markánsan keretezett ablakokkal ékített piano nobilit ültetnek. Amit aztán vagy a határozott és gazdag főpárkány, vagy – a két emeletes házakon – övpárkány zár. A főpárkányt nem számítva, a teljes homlokzati plasztika általában 40–50 centiméteren belül játszódik le.

Az eklektika mindegyre langyosabbá váló harmóniáiba azonban hamarosan belekavarnak az új idők új dalainak bizarr fordulatai. A szecesszió időszejében a város léptéket vált. Ekkor már legalább két, sőt néha háromemeletes soklakásos bérházak épülnek. A párkány és a homlokzat síkja szélborzolta tengerként kezd hullámlani. A plasztika a frivolitás határáig merészkedik. A párkánymagasság elveszti eredeti városépítészeti értelmét. Az egyes épületek már nem akarnak többé valami kívülről diktált egészbe tagozódni. Inkább arra hajtanak, hogy minél érzékelhetőbben elkülönüljenek a szomszédtól. A közösség másságának vállalása helyébe az egyéni másság exhibicionizmusa lép. A basso continuo örökét a tempo és a mind kevésbé egységes ritmus foglalja el. Néhány olyan bérházat is emelnek, amelyekből egy-értelműen kiolvasható, hogy tervezőjük és építetőjük is tudta, hogy az arra Párizs felé van.

Aztán elül a tavaszi gerjedelem. A megváltozott lépték azonban megmarad. Igazi spekulációs bérházakat építettek a befektetők. Architektúrájuk árucikk, amiből éppen olyat és annyit tesznek a kirakatba, amennyit a megcélzott vevőkör igényel.

S nagyhírtelen sötét lesz. Elszakadt a film. A kijózanító fény kigyúl jóval a konic filma felirat előtt. Az építési konjunktúra kifulladás, még mielőtt a Belváros teljesen átépült volna. Jellemző, hogy egy-két földszintes épület még ma is áll itt és távolról sem azért, mintha műemléki védelem alatt állna. Inkább csak megszokásból.

A dolgok ekkénti az első világháború szolt bele. Már az is, ami megelőzte és méginkább az, ami követte. Finita la comedia. Hogy baj-e ez? Bizonytal az. Másrészt azonban bizonyosra vehető hogy, ha nem így alakul, a Belvárosból mind egy szálig eltűntek volna mind a klasszicista, mind az eklektikus épületek. Lelegetelt volna őket a mohó spekuláció. Elég csupán azokra a gigantikus tűzfalakra pillantani, amelyek az építési konjunktúra végefélét keletkeztek. Szeged talán nyert volna egy provinciális poszt szecessziós belvárost, de elvesztette volna az aranykor minden méltóságát és nemes egyszerűségét.

(arc és szem)

A szecesszió kora néhány megkapóan szép épülettel, sok nevesítés bérházal és nem kevés otromba tűzfal látványával járult hozzá a városképhez.

Mindig voltak avatott építészek és mindig voltak jószándékú kétbalkezesek. Amíg az ekletika mintakönyveit sutba nem vágják nem volt ez annyira szembeszökő. A szecesszió felszabadultságában azonban bárki művészek képzelhette magát, ha volt elég bátorsága pofoncsapni a konvenciót. (Ez az attitűd sajna máig eleven.) A vérbeli táncos kedve szerint rophatja. Aki nem az, jobban jár, ha azt a néhány lépést ismételgeti amit álmában is tud. S ha mégsem ezt tenné, üdvös ha valami tánc- és illemtanár, - fene bánja - királybiztos, főépítész időben figyelmezteti. Még ennél is jobb, ha ezt maga a jóízű partner teszi meg.

A partner. A szögédi polgár volt. Anno. Jellemzéseként annyit, hogy az újjáépítés virágzó időszakában évente átlag legalább egy jelentős köztéri szobrot állítottak. Alkotói a kor legjobbjai, de legalább legdivatosabb szobrászai voltak. Kétségtelen, hogy a szoborállítások közül néhányat a kormányzat finanszírozott. A többi költségét azonban a közösség állta. Egyáltalán nem valamiféle kerti törpékről van szó. Mai áron számolva darabonként jó húsz-harminc milliós művek ezek, amelyekkel városán keresztül sajátmagát tisztelte meg a polgárság. A középkorok fölépítése s a városi infrastruktúra, a parkosítás s a többi közmunka elvégzése mellett.

Való igaz, a víz a várost mosta el, és nem a vagyonát. A se

szélé, se hossza ama határt, amit a város akkoriban bírt. Azt csak a kommunizmus áradata nyelte el.

Ha városkép a város arca, a belváros a szeme. S ezt az anatómiai faktumot sem a lakótelepgyűrű, sem a családiházaz Újszeged nem tudja átrajzolni. Ha Szeged városképét, sajátos önazonosságát védeni akarjuk a Belvárost kell óvjuk mindezek előtt. Ami nem könnyíti meg a dolgot, hiszen máris a helyi politika zátonyos vizein kell hajózzunk. Másrészt a veszélyes szakaszt amúgy sem lehet kikerülni. A város önazonosságát ugyanis majdnem mindenkitől meg lehet óvni, kivéve magát a várostól. A felismerés közhely az orvosnak, de aligha az a mai városlakónak. A városkép védelméért sok okos-szépét lehet mondani, ám ezek csak pakocsa beszédek mindaddig, míg a szöveg megett nincsen a közösség politikai akartának az az aranyfedezete, amire az újjáépítés biztonságos. Egykor.

A Belváros legszembeszökőbb sajátossága az egységesség. Ez az, ami pótolhatatlan értéké teszi. Kérdés, hogy mit is jelent ez magyarra lefordítva?

Semmiképpen nem egyes épületeket. Azok architektúrája nagyon is eltérő, s az egyedi kulturális értékük is. Valójában a várost az egységes áttekinthető térszerkezet és az egyes épületek építészeti felfogásának diverzitása jellemzi. A város okkal lehet hálás tehát Lechner Lajosnak, aki szándéka ellenére áttételesen igazi városépítést csinált.

(aknak és akadályok)

Úgy tűnik, egyre több olyan dolog vesz körül minket, ami védelemre szorul. Nem leárazott murphyskedés ha megkockáztatjuk, hogy a védelem gondolatának fölmerülése és a cselekvés közt általában pontosan annyi idő telik el, amennyi védendő dolog helyrehozhatatlan károsodásához szükséges.

A budai hegyvidék irányából már évtizedek óta azt kaja-bálják, hogy most már tényleg meg kell állítani a növényzet veszteségét, a terület további kiszigerelését. Vélhetően azok a legzajosabbak, akik már arrafelé lakoznak. Aki nem, általában azok is támogatják a követelést. Azzal az egy feltétellel, hogy e népakarotnak majd akkor kell eleget tenni, amikor már az ő házuk is felépült. Ott. Mert az a menő. S míg a vita kacskaringózik, a spekulánsok Dentamed mosollyal arcukon továbbra is vidáman adnak, vesznek, építenek. A dús haszonból aztán megint csak adnak, vesznek, vesztegetnek. S a profitból megintcsak építenek. Amíg a készlet és a kereslet tart.

Szeged is mintha kezdené ráérezni arra, hogy városképe érték és, hogy azt a kincsét hosszú évtizedek óta smirglizi a társadalmi gazdasági erózió. Valamit tenni kellene tehát, hogy a folyamat megálljon sőt visszaforduljon. Olyan szabályozást kellene kimódolni, ami az önkormányzatnak elegendő közbelépési lehetőséget szavatol.

Paradox módon a Belváros védelméről eddig a krónikus pénztelenség gondoskodott. Nagyrészt megvédte az állampárti időkben és talán a rendszer-váltást követően is védi még egy darabig. Ámde ugyanez a sóherség a veszítést is okozhatja hamarosan.

A műemléket a törvény védi. Ám Szegeden általában ebből nagyon kevés van és ez a fajta védettség sem money, csak afféle Schutz Pass. A fenntartás, a gondozás a tulajdonos felelőssége.

Másrészt a tanács kezelésére bízott, államosított, nem védett épületállományt csakúgy lerohasztotta az intézményi ingatlan (el)kezelés, mint másutt. A régi polgári lakásokból nyakatekert társbérleteket barkácsolt, az udvarokba az elvtársam-bátyám kapcsolatok révén garázsokat eszkábált végleges-ideiglenes fennmaradási engedéllyel szentesítve. Nos, ez van.

Az önkormányzatra még mindig roppant erős politikai nyomás nehezedik a bérlő-lakók (s a gyakran mögöttük lapuló, jőpénzü akárcik részéről), hogy adják el nekik bérleményük tulajdonjogát.

Az önkormányzati képviselők joggal állítják hogy az állam rossz gazda. Nálánál csak az önkormányzat a rosszabb. A vásárlási szándéknak tehát nem lenne szabad tovább ellenállni. A bökkenő csak az, hogy az az eszelős lakásprivatizáció, melyet a kormányzat még mindig folytat, valójában nem magánosítás, hanem gazdátlanítás. A rossz gazda székébe a senkit ülteti ugyanis. Hiszen nem az épületet, hanem annak csupán részecskéit adja birtokba. Noch dazu a belvárosi lakóházak földszintjén általában üzlet-helyiségek vannak, melyek bérleti jogát az önkormányzat már korábban (nem is kis pénzért) elzsugázta. Gyakori, hogy azokat már nem is az eredeti bérlő, hanem az albérlőjének albérlője hasznosítja. Nota bene teljesen legálisan.

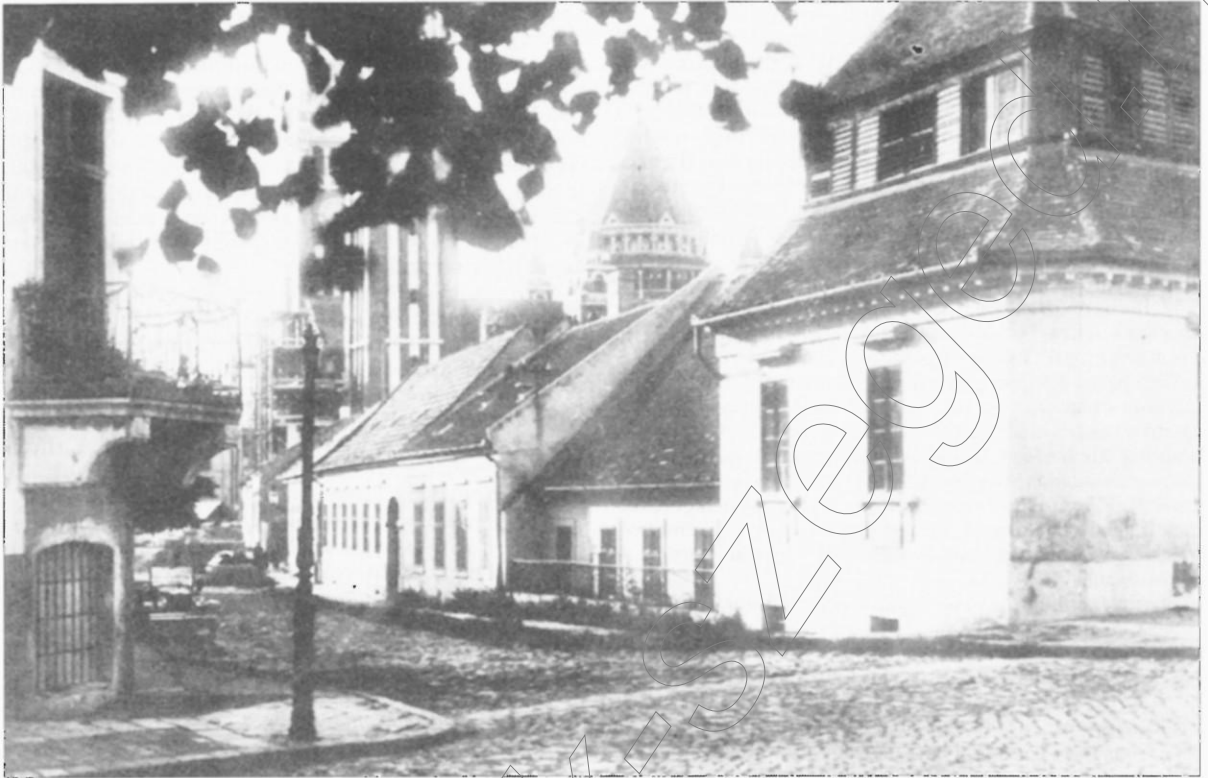
A vásárolni szándékozók nagy része annyi pénzzel sem rendelkezik, hogy a megvásárolni szándékolott ilyen-olyan lakást rendbe hozza. Bár az sem ritka, hogy a látogató a mocsok kapualjából, a rozszant lépcsőházból igazi luxuslakásba léphet. (Már ha beengedik.) A homlokzat azonban közös tulajdon. Azt ott egye meg a fene! Ha valódi gazda venné meg az egész házat, a probléma megoldódna, hiszen az üzlethelyiségek bérleti díja nagyságrendekkel több annál, mint amit a lakók lakérbérent fizetnek. Valószínűleg minden ház képes lenne eltartani saját magát. Csakhogy az üzlethelyiségek bérleti díjáról az önkormányzatnak nem érdeke lemondani, hiszen a város bérleti díj címén befolyt bevételeinek meghatározó része a nem lakás célú bérleményekből származik...

A kirakatokhoz, az architektúrát megcsúfoló reklámokhoz, vagy az utcáról nyitott pincelejáró odabiggyesztett kutyajelzőkhöz most már hozzá sem lehet nyúlni. Ha az Országos Építészeti Szabályzatot nem sérti, semmi esetre sem. Ha mégis, hát mire való az ideiglenes fennmaradási engedély? Végére jogállam vagyunk, vagy mi a szösz....

Jelenleg egyetlen olyan megoldás van, ami bizonyítottan működőképes. Jeleül az, ha azokból az épületekből, melyek bankok, vagy biztosító társaságok céljára alkalmassá tehető, ki lehet paterolni a lakókat és ezek az intézmények hajlandók az épületet megvásárolni.

Néhány esetben a trükk jól bevált. Az új tulajdonos az épületet korszerűsítette, homlokzatát szépen rendbehozta. Ámde itt megint csak húzódik egy vizesárok. Mert, hogy idáig eljussunk, előbb le kell dolgozni a lakók ellenállását. Aztán őket megfelelő cserelakáshoz kell juttatni. Ami elég macerás.

A legszerencsésebb, ha az épületet életveszélyessé lehet

Egykori tímár-ház a Tisza-parton

nyilváníttatni. Ez sem könnyű. Hisz' bármely zöldfülű ügyvédbojtár képes bebizonyítani, hogy ha most az, akkor bizony ilyen volt már tíz éve is. Amikor a nyafogó lakókat az akkori IKV szemrebbenés nélkül elutasította sok peccétes szakértői véleményeket lobogtatva. Az ilyen ügyleteket aztán a helyi hírharsona hörgő-sikoltó „bunda-bunda” kiáltásokat hallatva kitálalja.

Az önkormányzat új lakásokat már évek óta nem épít. Szegénynek nem telik rá. S ha a meglévő készletéből kínál cserét a lakó – miért is ne tenné – válogat. A közvélemény pe-

dig háborog. „A nyavalyának annyi bank! Már minden sarkon van egy”...

A belvárosi lakóházak nagy része azonban még mindig önkormányzati tulajdonban van. A lepusztult homlokzatokkal kapcsolatos eljárásokat nem is nagyon kellene tehát szabályozni. Hisz csupán arra volna szükség, hogy az önkormányzat is azt tegye, ami minden háztulajadonos kötelessége lenne. Tartsa jókarban a tulajdonát. Ha nem teszi aligha kötelezheti a privat tulajdonosokat ugyanerre.

(mit és miként?)

Ne ragadjunk le a technikai gubancoknál, hiszen ezek – elyben – átvághatók, ha az akarát és az elszántság megvan és a jó ügy mögé nyomós érdekek nehéztűzértségét lehet fölvolnatni.

Mindenek előtt azonban azt kellene végre eldönteni mit is kellene megvédeni tulajdonképpen. Ettől függ ugyanis, hogy milyen technikát kell bevetni. Juhnyáját megoltalmazhatunk néhány csahos kutyával. Ugyancz fityiszt sem ér, ha mondjuk a szerzői jog vagy a jogdíj a tét.

A műemlék védelmét törvény szavatolja (úgy ahogy). A védelem gyakorlatilag azt jelenti, hogy a listás épület sem belső, sem külső megjelenésén változtatni nem lehet és az esetleges deformációkat korrigálni kell. Amennyiben valamely utca, netán városrész csupa ilyen épületből áll úgy ez a védetség automatikusan az egészre is kiterjed. Szeged azonban éppen a Nagyvíz miatt ilyen csernyőre nem számíthat.

Nem nehéz belátni, hogy az élő város változik, illetve változni akar. Paradox módon e változások legfőbb korlátja éppen a város a maga fizikai valójában. A város az állandóság és a változni akarás szüntelen konfliktusa. Egy-egy épületre még csákányt lehet emelni. Egy utcator azonban már olyan akadály, amit – hacsak természeti katasztrófa, szőnyegbombázás nem „segít” – mifelénk meg nem történté tenni nem lehet. S még akkor is ott van a tulajdonjog.

Az utóbbira a jó angyalok már régen fölfigyeltek. Londonban például óriási telekingatlanai vannak az anglikán egyháznak, melyek tulajdonjogát 99 évre idegenítette el abból a célból, hogy valaki azokon házakat húzasson föl. Ennyi

idő alatt azok mindenképpen meg kell hozzák a tisztességes hasznót a háztulajadonosnak. Amikor aztán e határidő lejár, tulajdonos és használó újból megállapodhat arról, hogy hogyan tovább.

A kommunista állam nem volt tyúkeszű, de annyi gögyija mégsem volt, hogy rájöjjon. Nem a bérházat, hanem a telket kell konfiskálni. S demokratikus kormányzatunk is lehetett volna annyira bölcs, hogy ha privatizál, akkor ezt az épülettel és nem a telekkel kell megtegye. Nem ezt tette, amivel akaratlanul legitimálta a városi közösségek pártállami kifosztását. Ellenkező esetben ha azután az önkormányzat a házat el is adja a telek még mindig tulajdonában marad.

Késő bánat. Szerencsére Szegeden a magántőke fejlesztési energiája egyelőre távolról sem olyan erős, hogy a város-szerkezet sorompóin úgy törjön keresztül, mint ahogyan az USA-ban tette gigászi autóiipari lobbija a „haladás” zászlaját lobogtatva. Ha csupán a város térszerkezetét kellene megvédeni, nem sok lenne a tennivaló. Megvédi azt a maga tehetlenségi nyomatéka.

Am ha a város vízuális karakteréről van szó, amibe beleértendő a város térszerkezete is – a dolog kezd csiklandóssá válni. Valamely utca látványát, karakterét ugyanis nagymértékben befolyásolja már a tényleges funkció is. Hogy átmenő forgalmat kelle átbozsásson, vagy csupán annak hordalékát, az „álló forgalmat” kell befogadja. Netán minden járműforgalomtól megszabadítván a sétálókat, a gyalogosok örömeire és szórakoztatásra kell tegyen. Ami azt sugallja, hogy a védelem első és legfontosabb lépcsője a városi funkciók

ilyen célratoró szabályozása. Ösztönzése avagy korlátozása.

Sokan gondolják, hogy mi sem egyszerűbb. Csak ki kell tenni a behajtani tilos táblát, (a „kivéve az én autóm” kiegészítő felirattal). S az óhajott cél el van érve máris. A dolog azonban ennél sokkalta fogósabb. Ha valaki autóval megy a Belvárosba, ezt korántsem azért teszi ma már, hogy a Suhajdák Mucuskájának ígéző tekintetét bepárásítsa. Ha valamely utca álló forgalmi terhelését csökkenteni kívánjuk, akkor vagy azt kell tennünk, hogy a forgalom gerjesztő létesítményeket kiséperjük, avagy úgy iktatjuk ki a járdán tolongó gépkocsik vizuális környezetszennyezését, hogy valamilyen nem látható koncentrált parkolási lehetőséget biztosítunk a közelben. A forgalmat vonzó létesítmények kifüstölése azonban nehéz. Sőt, sok esetben nem is lenne kívánatos hiszen ez éppen a várost várossá tevő funkcióűrűsödés ellenében hatna. Csupán a másik változat marad. Ámde az ilyen parkoló drága. Ki állja hát a ceppet? Nos éppen ez a vízváltó a kegyes óhaj és az akarat között. Mert bizony azt legálább részben annak kell állnia, aki fontosnak tartja a város önazonosságának megőrzését. Azaz a közösségnek. Amitől persze az ilyen létesítmények minden további nélkül lehetnek magánvállalkozások, de az a legjobb, ha a kezdeményezést az önkormányzat magára vállalja és – ha kell – anyagilag is támogatja.

Az utcaképben fontosak ugyan az egyes homlokzatok, de általában nem maguk a meghatározók, hanem együttesük. A (térbeli) látvány. Ez az, ami a térszerkezetet érzékelhetővé teszi. Mondhatnánk térfalat is, ámde ez nem lenne pontos, mert az egy síkot sugall. A térhez pedig legalább három sík szükséges. Ami általában az utca két szemben lévő házsor és az alapsíkot jelenti. Még pontosabban mindazt, amit az ember értelmes látószögből nézve ebből érzékelhet. Mindez együttesen az, ami meghatározza valamely utca karakterét tetézzé mindazzal, amit a szemlélők ehhez asszociálnak. Az utóbbihoz csak annyit, hogy valamely tér lehet szép, de érdekessé attól válik, ha a néző megtudja, hogy itt áll az a ház,

melynek erkélyén Kossuth Lajos egykor leborult a nemzet nagysága előtt. (V.ö. emléktábla).

Egy-két műemlék, avagy nem minősített, ámde mégis értékes homlokzat nyilván földobja az egész utcát, de korántsem határozza meg annak karakterét. Távolról sem biztos, hogy ezek változatlan formában történő fenntartása garancia az utca önazonosságának megőrzéséhez. Ami azt sugallja, hogy a város karakterének fönntartása, netán erősítése a műemlékvédelem befegesztő módszerrel nem járható út. Esetenként zsákutca, amint az alábbi mini dokumentum drámával demonstráljuk.

(Első szín) Víz előtti eklektikus épület Vénéségen omladoz. (Rossz bórben volt már az államosítás előtt is. A kór az IKV rezsimben elhatalmasodott. Életveszélyes.) Lakók ki és el, csavargók ki és be.)

(Második szín) Jótét lélek jó és szől. „Mentsük meg a múlt eme becses emléket a csákánytól! Legyen műemlék”. Hivatal szíve. Jó és megesíki. Romladozó ház boldog. (Ilyen megtisztelésről kora eklektikus korában sem álmott. Kórus: „Nincsen vesztve Lengyelország. Jónak még csodák”.

(Szín- és rendszer váltás) Ház (műemlékként) rogyadoz. Örökmécsés. Csavargók melegszenek. Tűzoltók spriccelnek. Csoda nem, daliás Jenki jó. S szól így: „Megveszem (olcsón), rendbehúzó és értékesítem. A homlokzatot rangjához méltón, eredeti állapotába visszahelyezem. Egy csak a feltétel. Kapnék szabad kezet abban, hogy mit teszek a kapun belül.” Hivatal jó, s szól illő méltósággal: „Ah balga tengerentúli. Hísz’ ez lehetetlen. Műemléken jogállamban ily csúfság megcselekedését bölcs törvényeink tiltják. Kérj bármí más, csak ezt ne. Hivatal el. Pecsétes levél jó. Más levelek is. Jövés menés. Jenki elhalványul.”

(Negyedik szín, hat évvel később) Víz előtti romház. Magabároskadva. Csavargók. Nem jönnek. Kandúr jó. Nöstény macska visitva el. A szín lassan elsötétül.

(Snitt. Ennyi. Nekem jó.) És másnak? És nekünk?.

(az erózió)

Közhely, hogy a forgalom milyen mértékig képes az utca képét átforgatni. Nem csak a jövő-menő járművekre kell gondolni, és nem is csak járdákon terpeszkedő várakozó autókra. Nagyon zavaró lehet mindaz, ami a forgalommal együttjár. A jelzőtáblák erdeje, a vezetékek pókhálója. A vasok tartóoszlopok, melyek szenttelen-sírásóként bámulják a hajdanvolt kedves utcát.

Szót kell ejtsünk a közvilágításról is. A magyar gyakorlat szerint ez a terület gyakran szinte kizárólagosan az elektrotechnikusok felségterülete, ahová építést még vízummal sem engednek be. Alig található az országban olyan falu, vagy kisebb település, melynek képét ne tették volna tönkre az otromba vasbetonoszlopokkal, horror transzformátorakkal.

A változások azonban kezdődhetnek épületen belül is. A használat megköveteli bizonyos átalakításokat, melyek eleinte csupán kiütésként jelennek meg a homlokzaton. E sérülések egyenként nem nagyok, ámde lassankint egymásra rakódnak. Mint a guanó....

Először talán a gáz parapetkályha szellőzőjének megjelenése köhögött bele a homlokzatok építészeti harmóniájába. Formája és elhelyezése általában fittyet hány a homlokzat tagozataira. Ahogy esik, úgy pufog. Ki. Most az ablak-klimáknál és a műholdkukkóló lavóroknál tartunk....

(míniből krinolinba?)

A menő texasi cowboy ha bekacsázik egy idegen kricsmibe, legott jó coltját kezdi babrálni. Hogy egyértelműen jelezze az iddógálóknak: Mr. Valaki lépett be a helyiségbe. Így a mozi. S a megrettent építész is gyakorta, ha a városkép védelmét célzó szabályozási feladattal találja megát szemközt. Neki azonban nem lévén hatásvetője, jobb híján a „rekonstrukció” fegyverét tölti csőre. Mindent vissza az „eredeti” állapotba. Ami az aranykor óta történt, csak ártalmára volt és van a városnak.

No és a vezetékek. A telefondrótok, a gyakran combvas-tagságú kábelpytonok. S persze az aranyos kis gázvezetékek Amelyek megintcsak a legrövidebb utat és nem a tagozatokat követik. A felsoroltak együttesen már képesek az épület homlokzatát – s ezen keresztül az utca képét – pocskká csúfítani. Jóllehet a térszerkezet maga még mindig intakt.

Ha az áldozatnak ennyi nem elég, jöhet a kirakatok és a reklámok technorockja. Ami már nagyon gyakran fatális következménnyel jár, hiszen emberközélszében és normál látószögön belül lévén gyakran maguk határozzák az utca vizuális karakterének tonalitását.

A felsorolt kórokozók közül gyakorlatilag csupán a reklám és a kirakat az a zóna, ami az engedélyezés akció rádiuszán belülre esik. Ám ez is csupán az Országos Építésügyi Szabályzat betartatását jelenti, ami távolról sem elég a hatékony beavatkozáshoz. Különösen nem, ha a városnak magának nincsen semmiféle olyan általános és objektív építészeti rendszabálya, amelyre a kitanult törvénybűvölökkel szemben is hivatkozni lehetne.

Ahhoz, hogy a város ilyesmit hadrendjébe állíthasson, legálább három dolog szükséges. Az egyik a politikai akarat, a másik az egzakt fogalmakkal dolgozó szabályrendszer, a harmadik pedig az a mechanizmus, amely képes az állam-pogárt a saját szűk érdeke helyett a jog követésre szorítani.

Magyar beszéd. A baj csak az, hogy a legjobb szándék ellenére sem lehet általában ilyesmit nyélbeütni. Egy-egy épület esetében talán, de aligha egy utcahossz mindkét oldalán és az utca alapsíkján egyszerre és egyidejűleg. Különösen nem, ha az „eredeti” fogalmát valamely építészeti stílusiránnyalhoz kötjük. Olyasmi ez, mintha a miniszoknyás fehérnép (nem áttetsző) krinolinba akarnánk kényszeríteni csak azért, hogy a szemét legeltetni kívánó férfinép ezt levendula illatú rokokó dámákon tehesse. Ilyen városrekonstrukcióról

álmodni lehet (Krúdy szerint kell is), de megvalósítani aligha.

Ha Szeged az olyan lett amilyené, az újjáépítés tette, akkor ez azért történt így, mert ez volt a polgárság akkori közzakarata. A szegedi polgárságot azonban kiütötték először jobbról, majd maradékát likvidálták balról. Elsüllyedt a történelem véres örvényében. Szegedből (is) – egyetem ide, főiskola oda – ma polgárhiányos bérmunkás tudatú város.

Hogy ez milyen tünetekből diagnosztizálható? Abból például, hogy itt is megalakult – akkor, amikor annak ideje volt – a városvédő egyesület. Aztán lassacskán kiderült, hogy a tiszteletreméltó civil szerveződés itt eredendően betegként született. És nem is az az igazi baja, hogy a megvédendő várossal nem tud mit kezdeni, hanem az, hogy magával szem. Átvetetelte a pártállam bukását, át az első demokratikusan megválasztott önkormányzatot s ezt teszi a ma a másodikkal is.

Szeged diákváros, a tanárképzés egyik központja. A hallgatók jelentős hányadának persze nem ez a város a szűkebb páttriája. Amitől azért még itthon érezhetnék magukat. A jelek szerint sajnos, ez nincs így. Nem ismerik a várost és az nem is nagyon érdekli őket. Mint mondják, napjuk azzal telik, hogy bolyonganak a szanaszét szórt oktatási létesítmények közt. Nemhogy a várossal, de egymással sem igen találkoznak. Mégis diplomájukkal a kézben ők fogják nevelni a jövő ifjúságát. Az épített környezet szeretetére és az érte önként vállalt felelősség vállalására.....

Mármost ugyan mi változna, ha egy ilyen város parancszoza eklektikus vagy szecessziós díszletek elé állna? Színesek, előadás nélkül miféle világot jelentenek a deszkák?

Az aranykor stílárís értelemben nem is létezett. Az újjáépítés első szakaszában talán előírtak bizonyos szabályokat, mint a beépítési vonal, a párkánymagasság stb. Később azonban ezeket a nekilódult fejlődés rendre el kezdte übe-relni. Ha az eklektikus épületek már csak a nemző mintakönyv miatt is testvériesültek, a szecesszió megtagadott minden vérrokonosságát. Azokra az utcákra, amelyekben szecessziós épületek (is) állanak, éppen az a jellemző, hogy eme gátlásoktól megszabadult építészeti exuberanciákat a térszerkezet tartja formai egységben. Olyasmiket állítani Szegeden, hogy valamely utca döntően eklektikus, vagy szecessziós karakterű, mulatságos kijelentés. Arról nem is beszélve, hogy önmagukban szemlélve emé épületek közt –

(Rerrich rejtély)

A „rekonstrukciós” koncepciót komolyan véve végképp zarvarba jönnék azzal a Dóm térrel, ami a belváros egyik legmarkánsabb képződménye. Története megér egy kis tündést.

A tér és környéke, az egykori Palánk viszonylag magasan fekszik, s ezért olcsón megúsza a Nagy víz brutalitását. Ezért aztán ki is maradt az újjáépítésből. S ez lett a veszte. Nem az árvíz.

Amikor a „a szeretete város” vezetése úgy döntött, hogy a szorongattatásból való szerencsés megszabadulás emlékére fogadalmi templomot emeltet, helyét – némi habozás után – itt jelölte ki. A középkorban emelt, és viszonylag épen maradt Szent Dömötör egyház helyén. Új templomot igen, a már meglévőknél többet nem akartak az urak. (Hja, a spórolás már akkor is.) Az egyedülálló emléket lebontatták. Nem kis erőfeszítésbe került néhány lelkes szakembernek, hogy legalább a régiből kihámozott román kori tornyot megmentésük, mert az egykori politikosz-ítészek miatt aggódtak, hogy az rontani fogja majd az új tér szimmetriáját.

Az építkezés a világháború alatt abbamaradt, s a templomot csak 1930-ban szentelték fel. Időközben azonban a zseniális Klebelsberg Szegedre menekítette a kolozsvári egyetemet. Az új épület helyét a dóm előtt kialakítandó díszterén jelölték ki. A klinika céljára pedig a Tisza-parti területét szabadították fel. A nagyszabású elgondolás megvalósításához persze szinte mindent le kellett borotválni, amit az ár megkímélt. S mert az újjáépítésből kimaradt s amúgy elég pocskék állapotban volt, a döntés logikusnak tűnt..

A pályázat nyertese, Rerrich Béla a templom elé és köré udvarszerűen zárt teret tervezett, amelyre az exkluzivitás fokozása érdekében kapuzatokon át lehetett volna bejutni. A profán

valamiként az emberek közt – vannak valódi és vannak talmi érték hordozók.

A kor tiszteletet és tapintatot parancsol a civilizált társadalmakban. Ámde, ha fogyasztói társadalom konjunktúrájának hátán belovagolt modernizmus a pusztán újat esztétikai értékékké koronázta, nem esnénk-e ugyanabba hibába, ha pauluszi fordulattal most az érdem nélküli régít ültetnénk trónra? Vagy vagy, avagy az is, ez a kérdés. A stílus magában csinos üvegdobozka lehet elpusztult pillangói rendszerezéshez, de nem alkalmas az élők röptének befolyásolására.

Látványként még az eredeti térszerkezetet is le kell (mű)fordítani a ma nyelvére. Az egykorú képeslapokon ásitó utcákat látunk, melyeken néhány kimerevített sétáló ödöng. Ugyanez az utca ma olyan zsibongó üzlet utca, melyet – helyesen – jóideje elzártak a járművek elől. Sajnos anélkül, hogy profilját megváltoztatták volna. Amitől nem lett igazi gyalogos utca, csupán „járműforgalom elől elzárt terület”. Ez a jelentése. Valódi sétáló utcává kellene fejleszteni tehát. Ámde ilyesmi az eredeti tervben nyilván soha nem volt. Nem lehetett, hiszen autók sem voltak. És fényreklámok sem. Akkor pedig miért lenne tiltva például, hogy ide tetszetős díszfasort ültessünk Csak azért, mert annak idején itt ilyen nem volt?

(Akkor már sokkal inkább a macskakövet fölváltó aszfaltburkolatot kellene visszacsinálni. Ámde azon sétálgatni kirántsem felhőtlen élmény. Akkor viszont lévén a látvány ki-tüntetett fontosságú eleme, valami csinosabb burkolatfelület-re kell gondolni, kényelmes padokkal bebútorozva. De állj! Ilyesmi itt az aranykorban nem volt. Voltak viszont még földszintes házak, melyek helyére már régen két-három emeletesek épültek. Velük most mi legyen? S mi van az éjszakai városképpel ami – ha megtervezük, ha nem – létezik. És csakúgy igéző látvány lehet, mint az estélyi ruhás hölgy. A gázvilágítás korában sötétedés után a békés polgárok nyugovóra tértek. Illuminálva csak a lumpok voltak. A város éjszakai képe a legszebb teliholdkor lehetett. De ilyen levelezőlap nem maradt ránk.

város ki lett volna rekesztve. Hogy célja megvalósulhasson, feláldozta volna a klasszicista, ún. régi Hungária szálló épületét, azt a szép barokk görögkeleti templomot, amelynek ikonosztáza egyedülálló műremek. Csak a pénzszüke akadályozta meg, hogy az eredeti terv teljes egészében megvalósuljon.

A Dóm tér urbanisztikai rejtély. Mai formájában ilyen tér itt soha nem volt és ilyet az újjáépítési terv sem tartalmazott. Létrehozása érdekében mindent le kellett tarolni, amit a város még a középkortól örökölt. A nagy erős akarással – ámde nem minden sandaság nélkül – fölépített Fogadalmi templom építészetileg középszerű és banális. Bár Európa egyik legnagyobb orgonájával büszkélkedhet, ennek élvezetét a templomtér katasztrófális akusztikája szinte lehetlenné teszi. A tér a maga körbefutó árkádjával nagylélegzetű, de izoláltság révén – a később idetelepített szabadtéri játékok kivételével – funkciótlan, kihalt. Eltekintve a nyugatról határoló utca átmenő forgalmától. Rerrich északi ihletésű, de erős magyar akcentussal beszélő architektúrája megkapóan szép, de semmi köze a város építészeti hagyományaihoz. A köznek hátatfordító középület.

És mégis... Mégis miért lett ez a tér szinte Szeged emblémája. Gyönyörű gyermek, aki a tervezői szándék nem kívánt terhességéből született. Ezért láthatjuk itt együtt a román, a barokk, a klasszicista, a romantikus, a szecessziós valamint a modern építészet legalább négy merőben különböző áramlatának alkotásait. S akkor még itt van a csillagos plafonú színház is. Csodás együttlét. Építészeti santa conversazine. Bizony pártatlan ritkaság az ilyesmi mifelénk, de másutt is.

Hogy mi ebből a tanulság? Döntse el a nyájas olvasó?

(előjáték a végjátékhoz)

Nem, mégse döntse. El van az már dölve. Elveszett kulcsot nem ott kell keresni, ahol a lámpa világít, hanem ott, ahol leest.

A város nem ház, amit meg kell tervezni, föl kell építeni. Az tán oda lehet hagyni, mint volt szokás a pártállami időkben. De nem is múzsum, ahol csak mamuszban szabad közlekedni. Sokkal inkább olyan kert, amit elültetni, gondozni, locsolni kell. És ha kell gyomlálni.

Külön szabályozásra nyilván szükség van, de sok az olyan dudva, ami enélkül is – elvben – bármikor kibájlható. Ilyen például a forgalom elpofátlanodása. A szegedi Belváros területe oly kicsi, hogy egyik széle sehol nincsen távolabb a másiktól tíz percnél. Gyalog. Semmi értelme annak, hogy a forgalom befogadó képesség növelése érdekében fasorokat vágjanak ki, avagy, hogy eltűnjék a járdákat ellepő autók jelenlétét. Az ilyesmi legfeljebb évekkkel tolja ki azt a napot, amikor végleg ki kell tenni a megtelt táblát. Sokkal inkább a kapacitás csökkentése a megoldás és fokozatosan mind több területet kellene visszadni a gyalogosoknak, sétálóknak. Ami természetesen azt jelenti, hogy olyan parkolási rendszert kellene kiépíteni, ami eltünteteti az utcán parkoló autók jelentős részét. Igaz, hogy az ilyesmi kemény érdekegyeztetést és átfogó szervezési munkát igényel. Ám ha a városrész értékes, védelme közérdek, akkor a jó kompromisszumot meg lehet és meg is kell találni. Ha tényleg ez a város akarata.

Meg lehetne továbbá állapodni a szolgáltatókkal is, hogy meghatározott időn belül takarítsák el a homlokzatra szerelt vezetőkeiket és azokat is, amelyek obszcén módon lógnak bele az utcaképbé. Persze az ilyesmi is sok pénzbe kerül, csakúgy mint minden komoly fejlesztés. Fejleszteni azonban mindig kell s ezt legjobban a privátszféra kell tudja.

Minden olyan beavatkozást, ami az épület homlokzatát megváltoztatja, eddig is engedélyeztetni kellett az építési hatósággal. Ha az ablakklíma doboza az utcai homlokzatra kerül a változtatás ténye aligha tagadható. Megtagadható viszont az építési engedély.

Közterület létesítése, fenntartása, gondozása, átalakítása elve önkormányzati feladat. Külön szabályozás itt megint csak nem szükséges. Elhatározásra, koncepcióra, megfelelő fervekre van szükség. És persze pénzre. Ámde, ha tervet ésszerűen szakaszolják, évről évre előre lehet araszolni. Ugyanez érvényes a parkokra, fasorokra is. Az azonban igaz, hogy az effajta munkákat úgy elvégezni nem lehet, hogy a mindenkor éves költségtetésből a maradék elv alapján csöpögtetik a pénzt.

Amit eddig vázoltunk, sok is még kevés is. Sok azért, mert valójában ami elvégzendő, évtizedek mulasztásának halmozott következménye. Ha a ház reparálását akkor kezdik, amikor megrogyan, bizonytalanságba kerül a pénzbe fog kerülni. Ha akkor, amikor először ázik be a tető és a házat folyamatosan karbantartják, a fenntartás lényegesen olcsóbban megúszható. Ám sok azért is, mert ha több nem is történne mint amit eddig elősoroltunk, akkor is látványos lenne a javulás. Kevés viszont azért, mert valóban sok olyasmi történt a Belvárosban az előbbieken túl is, ami erodálta a becses örökséget. Korrekcióra tehát valóban szükség van. Be kell azonban látni, hogy az ilyesmi nem kampányfeladat, hanem olyan szívós, több évtizedes napi munka, melynek partitúráját ma kellene megírni. Megvalósítani csupán épületről épületre, utcáról utcára lehet. S csak akkor lesz gyümölcsöt hozó, ha az irányt mindig az egész szabja meg. Eszközait nagyon gondosan és célratorően kell megválasztani, mert a készlet a tiltástól az ösztönzésig sok mindent kínál.

A műemlékekkel külön foglalkozni nem kell. Jövőjükről az új műemléki törvény remélhetőleg megfelelően gondoskodik.

Az egyes utcák képét, karakterét viszont analóg módon elintézettnek tekinteni nem lehet. Nem lehet továbbá szubjektív stílári preferenciák szerint sem. Mindenekelőtt arra volna szükség, hogy az utcák egyes szakaszait tárgyilagosan azonosítsák, és rendszerezék a karakterét meghatározó vizuális jellemzők szerint. Ezek geometriai fogalmakkal leírhatók, jogilag értelmezhetők s homlokzatról homlokzatra interpretálhatók. Ha ez megtörtént, akkor már csak arra kell ügyelni, hogy a

meglévő épületek felújítása, – ami időnként amúgy is elkerülhetetlen – ennek figyelembevételével történjen. Ilyenkor lehetne eltüntetni a gázkonvektorok szemérmetlen prütygő nyílásait, rendszabályozni az elvadult kirakatokat stb. S persze erre támaszkodva lehetne elbírálni addig is minden, a homlokzat kisebb megváltoztatására benyújtott építési engedélykérelmet.

Az ilyenfajta városzépítés – valójában városépítés – csak akkor valószínűleg meg, ha az épületeknek valódi és érdekelt tulajdonosa van. A jelenlegi blőd gyakorlat eredményeként ez el nem érhető. Addig, míg a lakásprivatizáció eszerint folyik, belvárosi épületeket a benne lakóknak eladni nem célszerű. Az ő jólfelfogott érdekeikben sem az. Helyreállításuk és fenntartásuk számukra elviselhetetlen nyűgöt jelentene. Az önkormányzat jelenlegi felállásában nem jó gazda. Ám a semminél azért sokkal jobb. Különösen, ha el lehetne érni, hogy a „nem lakáscélú bérlemények” tételme bevételeiből arányosan többet forgasson vissza azoknak az épületeknek a jó karbantartására, ahonnet ez származik.

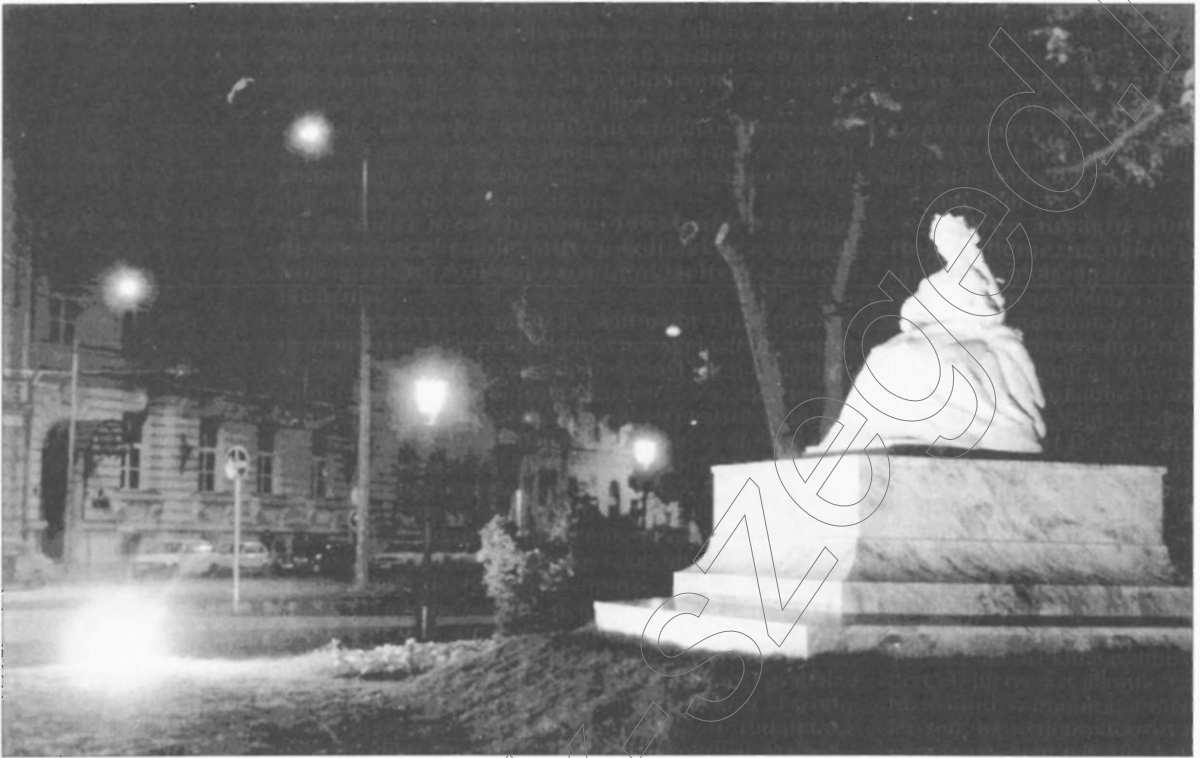
Az egyes utcaszakaszok építészeti szabályozása kívánatosan normatív kellene legyen, de nem általános, hanem az adott helyhez kötött formában. Ehhez képest kellene eldönteni ugyanis, hogy mit támogatandó – netán megszüntetendő – mi a takarandó, át- illetve visszaalakítandó s mi az erősítendő. Ki kellene továbbá módolni azt is, hogy a célokhoz milyen beavatkozások révén lehet a legegyszerűbben eljutni. Minthogy a látvány általában mindig valamely mögöttes funkció manifesztálódása, talán nem túlzás azt állítani, hogy a kimerítő „műemléki” avagy kirekesztő rekonstrukciós megközelítés helyett az ökológiai szemlélethez közelítő ígéri a legtöbb eredményt. A város ugyanis élő organizmus. Az épület leghatékonyabb védeleme pedig a kultúrát használta. Nagyon is valószínű, hogy jobb eredmény várható a piaci igények városképváltoztató energiájának pozitív felhasználásától, mint az amúgy nem ritkán álszent és betarthatatlan tiltástól. Ha valamely utcát a kereskedelem akar a birtokába venni, ez megakadályozható. Ha azonban ez már megtörtént, nem tiltható, hogy reklámozzon és hirdessen. Sokkal jobban járunk, ha partnerként azt mondjuk meg, hogy ezt hogyan tegye.

A Belvárosban még van néhány olyan telek, amely fejlesztési szempontból szóba jöhet belátható időn belül. Az volna a felelős lépés, ha az önkormányzat ennek elébe menne. Túl késő, ha a leendő építető szándékával csak akkor találkozik, amikor az már a maga elképzelését véglegesítette vagy már benyújtja az építési engedély iránti kérelmét. A jó és böcsületes az lenne, ha az építető már akkor megtudhatná, hogy mit vár tőle az önkormányzat, amikor a telek megvásárlásáról dönt. Az elvárás ugyanis esetenként nagyon is eltérő lehet. Lehet olyan situáció, amikor a tervezendő épület utcaképi szempontból akkor lenne jó, ha belesimulna a környezetbe. Más esetben akkor lenne az, ha karakterességével izgalmassá tenné az amúgy érdektelen utcaképet. (Mert azért ilyen is van.)

Talán ilyesmiket izenne Lechner Lajos az égi vadászmezőkről, ha ott is elterjedhetne a maroktelefon. Vélhetően az a férfi, akinek Szeged örökre hálás lehet, meg is tenné, hogy néha ide pittyeg.

A Belvárostól kissé távolabb van egy park, ahova áttelepítették azt a barokk kápolnát, mely útjában volt a dóm építőinek. A parkot róla nevezték el valamikor. Ebben a parkban az egyik sétatér mellett a fűben hever pár évtizede egy harmad köbméternyi szikladarab. Belesüllyesztve kétszembendőnyi márványtábla. A táblába vésett szöveg nehezen olvasható. A festéket kimosta az eső és a hó. Bizony kár, mert ez örökíti meg a királybiztos érdemeit. Ha meggondoljuk, többet érdemelt. Ámbar akinek emlékműve s ránk hagyott öröksége amúgy, az egész Tisza-parti nagyváros tárthat-e igényt ennél monumentálisabbra meglopott és szellemileg elszegényedett pátriánkban?

Borvendég Béla

Szeged, az emberarcú város

Rengetegszer érkeztem már Szegedre, de annál eggyel mindenképpen többször, mint amennyiszer elmentem innen. Egyszerű matematika: betelepült vagyok, aki csak fokozatosan fogadta el a várost, valaha talán az óhatatlanul is megtapasztalt úrhatnámság miatt, ma pedig már ki tudja. Valójában a ma ilyen szempontból már nem számít, hiszen magaménak érzem Szeged minden zegét-zugát, életem kétharmad részével, az itt megélt 32 esztendővel. Az első alkalom, amikor szemügyre vettem az utcákat, a Széchenyi tér esti fényreklámját, múlhatatlan. Hónom alatt a Kislegény a nagyvárosban című vaskos ifjúsági regényt, próbáltam fölfedezni a környéket, a terepet, mint leendő lakhelyem.

Azóta sok víz lefolyt a Tiszán. S, Szeged szebb lett, mint volt - némely vonatkozásokban -, más tekintetben rombolta önmagát. A változás egyben formátumot adott. Csupán egyetlen dolgot említve, hiszen a későbbiekben még úgyis szó esik hasonlóról: nem a lakótelepek egyen-paneljeit kárhoztatom, a szó azon már mit sem ér. A jellegzetesség, amivel egykor megismertem Felsővárost, szinte eltűnt. Hol vannak már számbeli feltűnőségükben is azok a lakóépületek, amelyek az Ősz utca környékétől a Gem utcán át a Tisza felé meghatározták a városrészt. Akár építészetiileg, akár oly szempontból, hogy az ember még csukott szemmel is tudta, merre jár, ha a „lábasház-szerű”, alul mosókonyha, vagy nyári konyha, fölül a lakás épületbe lépcsőzött, gyakorta fából készült, netán deszkafalazatú grádicson. Már a lépcsők hangja is áruklodott. Mondhatnám

nyugodtan, eltűnőben van a másik végpont, Alsóváros hangulata ugyanígy. Persze, a nap-sugaras oromdíszű házak egy része megmaradt, a maga védettségében díszleg, vagy ha ez nem jutott neki, omladozik. De a néhány ház, ami megmaradt, nem képes egy városrészi területnek a jellemző képét és jellegzetes hangulatát megőrizni. Majd azt mondtam: konzerválni. Nem lenne szentségtörés ez sem, minek úgy irtózni a régi megőrzésétől, az eredeti állapotától, attól még nem avult egy városka-városrész, ha megőrzi önmagát. Tudom, a menthetetlenül lerokkadt házacskáknak el kell tűnni. Helyükbe jönnek más épületek, de a hangulatot immáron számúzik a környékről. Rákönyököl a társasház a földszintes, magasföldszintes szomszédjára. A 4-6-8 lakásos, „rejtett” három-, vagy akár négy-szintes szomszédsága, a családi ház, nyögve hordozza a látvány-

ban hangsúlyozódó terhet. Az már csak képzelgés, hogy mint víz alatti létre készülő hajó, hosszú, csillogó periszkópjait égnek nyújtja. A házakon ezek a használhatóság okán kényszerűen meghosszabbított kémények. A sapkás alumíniumcsövek nyújtóznak három-négy métert. Levegőért sóhajt odabent a cserépkályha. Nesze necked utcakep. Uru és Huru, az épületek ronda és hiányos zongorabilentyű sorként érzékeltetik lehangolódunk. Nem tudni, ez a fajta ideiglenesség - ha az egyáltalán -, kinek, mit sejtet. Arra apellálunk-e, hogy az idő a társasházaknak dolgozik, majd csak leomlik a most még makkegészséges fal, eltűnik a családi ház, s mint közösségi szellem után áhítozó emberek, az udvarra lépve mozgalmas belső parkban találjuk magunk.

Sirámnak tűnik a fejezet, pedig nem az. Töprengés azon, hogy lehet-e egészséges össz-

hangot találni a közép- és az alacsony épületek között egy utcasornyi hosszban. Úgy tűnik, ez nagyon nehéz. Építész és megrendelő dolga, hogy a kötelezően tiszteletben tartandó paraméterek között milyet épít. Küllemre, színre, csábra viszonylag szabad a mozgás. Nehezen emészttem mégis, amikor szinte tömeg divatként látom: a társasház szinte kötelezően kikönyököl a járda fölé a második szintől. Kiugró nappali, gömbölyded formát, vagy csákö jellegű öltött társalgó, mintha csak ott éreznék jól magát a gazda, ahol járda húzódik alatt. Divat idők járnak. Talán, mert jobb érzés az alapterület plusz kihasználása, kelendőbb a találmány tervező. Megtettem, már néhányszor, elmentem egy távolabbi sarokig, s belenéztem úgymond az utcába. A látvány lehangoló. Szép vagy Alföld... A sík, egyenes utcán nem lehet továbbátni. Eltűnik utcavégi torony,

s amíg régen sok helyütt láttuk hova érünk majd, ha a járdán végigtapodva eljutunk az utca végére. Szegény fák. Régtől nevelődött lombok tűntek el, csonkolt ágak bánják, hogy nincsen hely a fakoronának, ráült az épület hajóorra. Ronda fészek a zöldben.

Járom az utcákat, s okkal vagyok szomorú. Zöldfelület, zajvédelem, ilyesmik jut eszembe. A zártosuló beépítések közegében, alapvetően kertés házak közepette eltűnik a kerítésen kihajló gyümölcsfa, az ember jelenlét tudató élőlény. Portálok, homlokzatok veszik át a szerepet, odabent nagy-nagy belső udvarok alakulnak, a közösségi házak övezte területen bekerítik a hangot. Vajh hallotta már mindenki kapubeállással felerősített visszhangzó zsvajt ilyen „belső udvarokon? A városrészek jellege, lám eltűnőben, s az új teremtése, bizony nehéz. Nehéz megtalálni az egészséges egyensúlyt, az összhangot, a régi és az új lakóépületei között. Sajnálom a régi Szegedet, ha e megfogalmazás a megfelelő. Nem a nosztalgia okán, hanem a komfort, a lélek, a szem és a szív okán. Túlzásnak mondható, hogy sok rosszat fölrokov. Tény, hogy láttam gyönyörűen helyreállított épületet, s egészséges együttélést régi és új között. Számos helyen. Szilágyi utca, Boldogasszony sugárút, csak hirtelen említve, ahol egy szépen helyreállított régi épület, illetve emitt egy harmonikusan illeszkedő, tanyai kollégium csúnyaságát flastromozó új épület áll.

Nem szeretném egyenként, házanként dicsérni, s korholni a várost. Amit fölemlíték, az a jelleg, a gondolat példája értelmében van. Kár lenne fölronni nekem, hogy lovagolok a rossz példákban, hiszen el lehet dönteni, kinek mi tetszik. Nekem masszív véleményem, mint az 5-ös villamos réges-régi törzsutásának, mint egykor volt újszgedi Rózsás gimnazistának, a Temesvári körút a Ligettel szembeülve jobban viselte a kályhás mester villa épület környezetét, mint a mostan gaztenger, társasházra áhító, meghirdetett telkeket. Ha végigépül a körútnak ez a része, bizonyos méltó lesz a környezethez. Amennyiben a 43-as kivézető út osztott pályás, forgalmas szűkesége a minta. Csapongok térben, csapongok gondolatban. Elmélázva állok a szépen rendben tartott, Klebelsbergnek hálat adó óvodáépület előtt. A gimnázium és a frissiben fölújított Bálint Sándor művelődési ház között gyönyörű a kiseddóvó. A környezet még megmaradt értékei össze-

Megszépül a szerb templom

gyülekeztek. Régi tanítóképző, védőnőképző, kiseddóvó. Nekem még a Bérkert (utcai, nagy épülettömbökkel összetöppörített általános iskola is e sorba tartozik. Helyi védelmet érdemelnek, s mint tudom terv is van erre nézvést. Igen, ez Újszged, vagy ez volt Újszged. A belső övezet. Most a Tóthnál zöldséget árulnak, a vendéglőből már csak az egykor érzett étel illata marad. Szerintem azok is rosszul számoltak, akik a Liget körül végigszaladó villamost halálra ítélték. Nem számoltak például az én generációmmal. Nem a nagy generáció jelzőt használok. Számomra a hatvanas évek tizen-huszonevesei, az akkor fiatalok immár az ötös villamos generációja. Akiknek a tuja volt a mindehova. Gondolom, a tuja ma se vallana szégyent sem Újszgeden. Sem a Felső-Tisza parton. Iróniával csippennek lehet, a focicsapat is azért ment fuccsba, mert villamostalanul nem volt éltető közönség.

Nosztalgizáló megjegyzések. De valami aprócska igazság lehet bennük. A múlt és a jövő kavargó a megjegyzésekben. A régi tanítóképző például kerítés-telenül szebb, emberibb. Az épület is megmutathatja magát. Legalább ennyire kellene, hogy a Hattyas soron a laktanya kerítése is lebontassék. A főiskolások nem éreznék, hogy ka-

szárnya az valójában, s látszódná legalább egy szakaszon a szép téglalapítmény. Van még egy régi svádájú lámpa is odabent. Hirtelen jöttem át a Tiszántúlról. Pedig szusszanásnyi időre ott maradnék. Azért is, mert percnyi üldögélés jó érzés a Vidámparkban, régi villamoskocsik árnyékában. Megannyi emlék. Ez a terület másra érdemesült, a Vidámparkot kitelepítés várja. Akárha ellenkezik a véleményem szórakoztatás dolgában, a Liget funkciója ügyében: a Vigadó, mint zenés szórakozóhely, a Vidámpark, mint családok időtöltése, nekem mindörökké hiányozna, hiányzik a Ligetből. Körbenézek. Szép a Liget. A szökőkút környéke a templom tövében mesteri. Viszonylagos, hogy rendezett-e a Liget, nekem jó érzésem van végigsétálva. De korábbi évek tapasztalata, hogy funkciótól megfosztva, vagy azt átértelmezve a Liget látogatottsága, valójában értelme, redukálódik. Magánvélemény. Néhány óvodás csoport gesztenyegyűjtő helye, jó ha tucatnyi futó terepe, megrogzott gyaloglók és biciklisek átmenő forgalmi terepe lesz inkább a Liget. Amíg villamos karéjozta, szórakoztató funkcióját őrizte, addig élő volt. Most Odessza lakótelep az élő.

Eklektikus gondolatfutatom. Lehet, nem is gondolatok ezek, csak reflexből mondom, ami

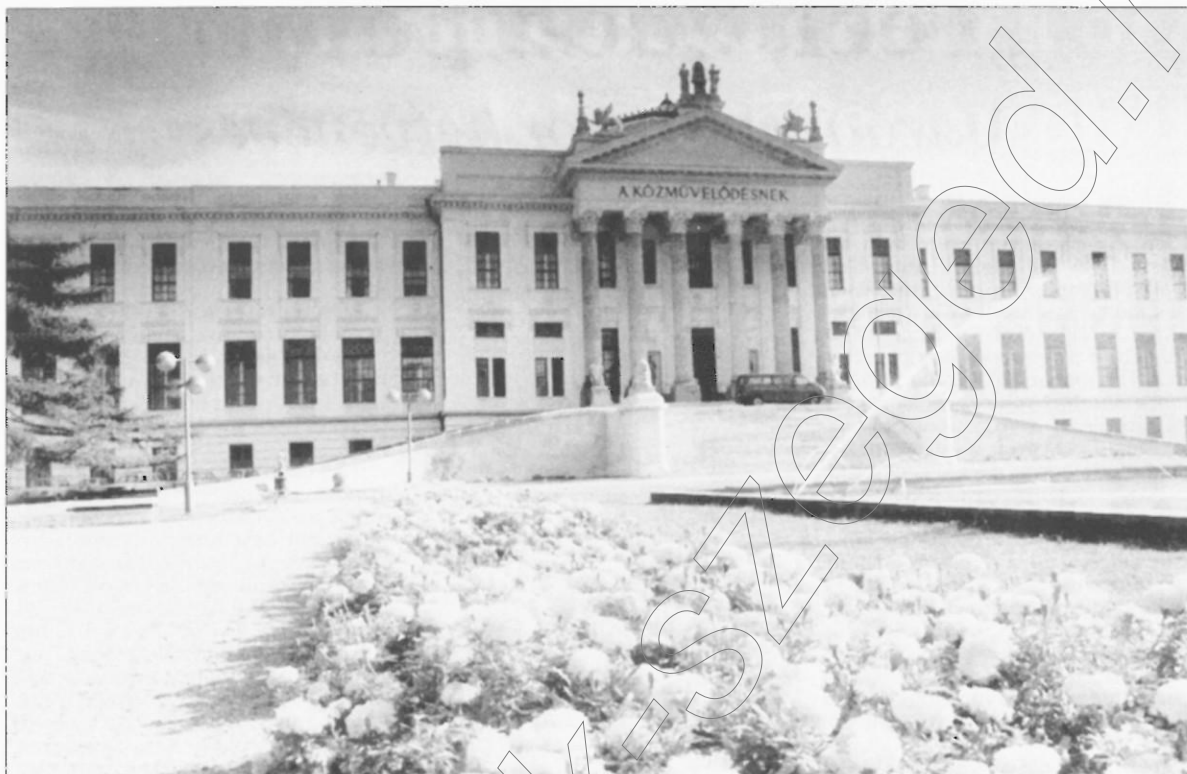
eszembe ötlök. Nem is érnek többet. Arról azonban nehezen tudnék lemondani, hogy városról, annak egyes kis részecskéiről véleményem legyen, akár csak reflexszerűen. Publicistaként úgy vagyok, mint az angol ópiumevő Thomas de Quincey: nekem az írásmesterség kábultsága a kényszer. Könyvről lévén szó, véletlenül kezembe került a könyvespolcra az előbbi angol kötetén túl Vitruvius munkája, a Tíz könyv az építészetről. Nos, Augustus császár építészé meg oly módon is vizsgálja a várost: az utcák iránya a szelekre való tekintettel. Így könnyedebben eszembe jut már meghold idős emberek figyelmeztése arra, a Zákány utcai ház, vagy a Dobó utcai tőpörödött fecske-tapaszmány milyen fekvésű, mikor éri a falat a nap sugar, eljut-e a délutáni nap az ablakba?

Nem feledhető. A város itt kezdődik. Ha a mindennapok lakó-érzése, komfortja a kiindulópont. Lehet persze a lakó akárha érkező is. Minden vetületben a saját városát vizsgálja ezáltal. Útikönyv tanácsolta: Velencébe érkezünk hajón. Arcát igazul mutatja a lagunák hona. Nos, megtettem vagy tíz éve. Gyönyörű. Igaz, nem tudtam különböztetni, csak nehézkesen Lido jellegzetes házait és Velence közvetlen cölöpös épületeit. Egybefüggött a vízcsipkét. Nem lettem volna jó navigátor, pontosan mely irányba tartunk a kikötő felé.

Most jut eszembe: autóval már harminc évvel ezelőtt a Csillag téren. A körforgalomban elvettem a leágazást a Retek utcába. Vagy korábban, vagy a Szillérré. Semmi köze Velencéhez, csupán arról van szó, ha nincsen megbízható, minden mástól különböztethető támpont, akkor még messze vagyunk a kikötéstől, közelebb kell menni. A körforgalom egyé tette az épületeket, a cipzárás panelfal még nem megszokott számomra.

Az egész dolog Velencéről azért jutott eszembe, mert kakkal tőrázva a Tiszán mostanában igyekszem a vízen is „megérkezni” Szegedre. Melyik kanyarulat után mit látok, mi az uralkodó Ahogy a városba köztűnt, vasúton jövet nagy támpont a telefontorony, úgy tolat-szik a képbe a vízről a Sellyő ház. Amoda a Felső-Tisza parti szalámi bádognáz. Szeged képét alaposan meg kell vágni, hogy a jellegzetes városkép maradjon.

Zavarodott az ember olykor. Jártomban-kelttemben próbálok felidézni: hol állott vajon az Anna-kútnál a létrás rendőposzt a kézi vezérlés honában? Merre volt a papírbolt bejárata a Jókai

Büszkeségünk, a múzeum épülete, (Fotók: Veréb Simon)

utca sarkán a mai Nagyrúház tömbrobbanás előtt? Szenvelésnek tűnhet a dolog, hogy beszélek erről. Ám nem haszontalan, ha az ember a városban honosan tudja, mi hol van. Hol található papír porzsák a porszívóhoz, hol kaphat cernát az olajzöld dzsekihez és így tovább. Tegye szívére a kezét, aki például könnyen viselte a Belváros folytonos üzlet változásait, az egy helyiségben két-három üzlet, az örökös portál átalakítás, maszat üveges belső transzír. Most mintha már állandósult képe lenne a Belvárosnak. A Széchenyi téren kevesebb a „közszolgálat tejívóval, élelmiszerboltokkal, fodrásszal, presszóval, éttermmel. A mozgás, ha hétköznapi értelemben veszem, a bankra, a biztosítóra tevődött át. Lehet, csak képzelgés: vannak hétvégi órák, amikor a legszébb terünk oly kihaltak tűnik, mint a Liget. Legfeljebb a trolis- és buszmegálló körül van mozgás.

Nem állom meg, hogy ne szüljek korábbi tév-értelmezésről: nem hittem, hogy békével lehet egy helyre terelni sétautat, biciklit és tömegközlekedést. Tévedtem. A Mikszáth Kálmán funkciót kapott séta-terep lett. Kiepült hozzá még pluszban is az értelmet jelentő üzlet-hálózat. Szervesen kapcsolódik a Belvároshoz Nagyrúhosias a terep, miként a Fekete sas utca

is csillog-villog. Lassacskán elmarad tőle a sétáló utca, a Kárász képe. Igaz, legjobban a teret vette igénybe a gyakori funkcióváltás, amikor az üzletek, vendéglátóhelyek portálja, színe-virága is folyton változott. Más helyen, a Károlyi utcai szervíz Fekete sas oldali kinyitásával egységes hatású kép alakult ki. Miközben a Kárász utca üzletsora folyton változott. A burkolatalakítás, díszvilágítás, parktervezés a sétáló utcán vár magára. Addig is töprenghetünk visszafelé, évtizedekre: mi nek a sétáló utcán járda?

Az már csak véletlenül csatlakozhat ide, hogy más utcákban a parkoló autók ürügyén adódik a kérdés. Mert a kocsik a fák környékét nyomorgatva a keskeny földszávon, vagy a járdán állnak nagy összevisszaságban. Ez elsősorban a fizető övezet peremén, külső karéjként tapasztalható. Bár nem föltétlenül kell a fizető parkolók helyzetét megnyugodni. Érdekes lenne megtudni a parkolóhely szűkösség okán: vajon az időkorlátok közé terelt parkolási rend miként hozta eredményét? Túl a finansziális összetevőkn. Például a parkoló bérlettel állandó területhasználók milyen arányt képviselnek, s valóban érvényesül-e a járműcserélődés, vagy zömében a cédulacserék érvényesülnek a járművek belsejében. Azaz, az egész napos, illetve sok

órás parkolás aránya-e a meghatározó. Úgy tudom, vannak elképzelések parkolóházakra. Bizonytalán megfizethető lesz egy réteg számára. Költségről legendákat lehet hallani a Püspök utcai évtizedes akna ürügyén. S ha már erről a Belvárosról, a parkolásról esett szó: helyenként úgy néz ki a város, mint a bombatámadásokat soha ki nem hevert Kelet-Berlin. Gazos, üres telkek, kihasználatlan terep. Arany János utca sarok a Dózsa utcánál, Szent István tér oldala, Somogyi utca. Próbálom észbe idézni, mi volt valaha az elképzelés a Somogyi könyvtár mögötti mély terep dolgában. Az ideiglenes faház, mint valaha állandósult. Csúnya folt, az alkalmi söröző is túl előkelő helyet kap a város közepén e helyt. Nem tudom, parkolásra nem jobb e ez a terep, mint az Árpád tér környéke. Ahol a séta terület amúgy se bírna el gépkocsikból ekkora tömeget. Lehet, még a Kiskörút felőli „mélyudvarok” is elbírnának parkolóhelyeket annak érdekében, hogy a Jókai utca, vagy akár a villamos-sínmara-dékkal megvasalt Somogyi utca Dugonics tér parkolómentes legyen.

Nem szeretnék közlekedésszervezésben véleményt formálni. Azt hiszen e téren a kompromisszum nehéz. Bizonytalán megtalálhatók azok a

megoldások, amellyel a legjobban megszervezhető az autós és a gyalogos élet is. Egyébként, a megtervezett zöldhullám tökéletes akkor, ha én mindig átférek rajta a piros előtt. Döntően így gondolkodunk. Akkor tehát, ha a várost úgy tudjuk élni, hogy autósként és gyalogosként, mindig aktuális mielőttünkben jól érezzük magunkat. akkor számunkra élhető ez a város.

Nincsenek örök egyformaságok, megannyi oldal érvényesül. Tekintsük úgy Szegedet, ahogyan szeretjük, ahogyan szeretnénk. Hogy a Belváros vásárló-sétáló terepének utcaképet őrizve jusson egy pillantás a Liget összetört falú cukorkaárus kupola-házikójára, a nékem valószínűleg örökkön Stefánia-ként maradó Várkert gyönyörűen megmunkált parkjának, s Erzsébet-szobrának kapcsán a Liget Erzsébet királyné fájnak állapotára. Az emlékkő melletti fák betegek. Talán még gyógyíthatók.

Ha a figyelmünk Szeged érdekében nem ily sokrétű, akkor csupán a Hild kapu környékét érdemeljük. Mementőként a Palánk sorsáról, s mai állapotait példázva.

Becsei Péter

„Feci, quod potui” Maróti professzor hetvenéves

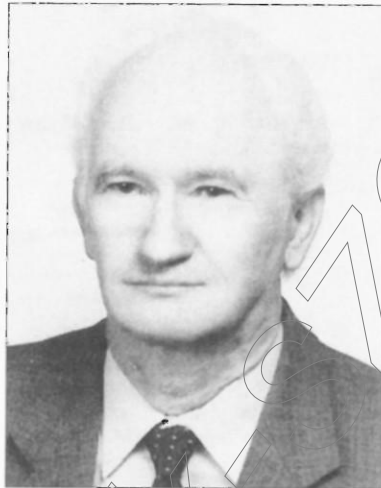
E hónap 17-én töltötte be a *hetvenedik életévét Maróti Egon*, a JATE Ókortörténeti Tanszékének emeritus professzora, aki 1970–1992 között a tanszék vezetője volt.

Maróti professzor neve ismerősen csenghet a lap olvasóközönsége előtt, hiszen számosan olvashatták a *Tollhegy* című aforizma-szentencia sorozatát. Ő azonban *főfoglalkozását tekintve ókortörténész és filológus*; közel háromszáz tudományos publikáció szerzője, köztük mintegy másfél tucat tudományos-, illetve ismeretterjesztő könyv, tankönyv és jegyzet szerzője, társszerzője. Maróti professzornak igen széles az érdeklődési köre, ebbe beletartozik a római társadalom- és gazdaságtörténet, a latin filológia, a római irodalom, a latin és görög epigráfia, az antikvitás továbbélése, és nem utolsósorban a görög sport és versenyjátékok története. Publikációi a hazai tudományos folyóiratokon túl több nyelven külföldön is megjelentek.

Pályafutását a Pázmány Péter Tudományegyetemen kezdte 1950-ben, a Trencsényi-Waldapfel Imre vezette Latin Filológiai Tanszéken. (Tanszék-vezetője akkor egyben az egyetem rektora is volt). 1959-ben a debreceni egyetem ókortörténeti tanszékére került és megbízták a tanszék vezetésével. Majd 1970-től a szegedi egyetemen lett az ókortörténeti tanszék vezetője, először docensként, majd egyetemi tanárként.

Tudományos kutatásainak középpontjában *mindig is a gazdaság- és társadalom alapvető kérdései álltak*, és tudatosan errefelé irányította a tanítványait is, rációfalva egyben azokra a régi – olykor némiképpen jogos – vádakra, miszerint a klasszika-filológia az olyan dolgok tudománya, amelyeket nem érdemes tudni. Kandidátusi értekezésének témaválasztása is ezt a célt illusztrálja, ebben ugyanis *a kalózkodás problémáját vizsgálta a római polgárháborúk idején*. Később könyvformában is megjelent munka alapvető gazdasági és politikai összefüggések megvilágítását tűzte ki célul. A kalózok a kor hírhedt emberrablói lévén, az olcsó munkaerő-szállítók szerepét töltötték be, hiszen a rabszolgapiacok közvetítésével egyenesen az itáliai, szicíliai földbirtokokra juttatták el az „árut”. Róma leggazdagabb földbirtokosai pedig, akik egyben a szenatus tagjai is voltak, vagyis az államvezetés intézői, a saját hasznuk érdekében eltűntek ezt a szegénytelen helyzetet. A témaválasztása szerencsésnek bizonyult, ugyanis a későbbiekben folytatódott a rabszolgák helyzetének és gazdasági jelentőségének a vizsgálatában, amit bizonyít többek között a *Rabszolgák az ókori Rómában* címmel megjelent antológia kötet, vala-

„Csak az örök érték modern, akár ha ezer éves is”

mint *Az itáliai mezőgazdasági áru-termelés kibontakozása* című munka, ez utóbbi Maróti professzor akadémiai doktori értekezésének a témája is volt.

Az ókortörténeti munkásságtól azonban nem lehet elválasztani a latin filológiai kutatásokat sem, mégpedig a kettő szoros kapcsolata miatt. E téren legkedveltebb műfaja az interpretáció, vagyis a források értelmezése, gyakran olyanoké is, amelyeket előtte már többen is vizsgáltak. Ez a műfaj kitűnően megfelel arra, hogy ebben Maróti professzor ragyogó problémátalátását kamatoztassa, hogy észrevegye a korábbi interpretációs kísérletek hiányosságait, ezeknél segítségére van kitűnő memóriája, nagyszerű kombinációs készsége, valamint az irodalmi szövegekben, úgyszintén a jogi forrásokban, valamint az epigráfiai anyagban való imponáló jártassága. Mindig ókori anyagól indul ki, de sokszor egészen a humanizmusig is eljut. Különösen fontosnak tartja az antikvitás továbbélésének kutatását, hiszen úgy véli, hogy az európai kultúra gyökerei az antikvitásban vannak, és aki nem jut el a gyökerekig, az könyvtárnyi irodalmat is összeolvashat, csupán olvasott lesz, de művelt nem. Ezért is sajnálja a latin nyelv oktatásának háttérbeszorulását, hiszen úgy látja, hogy ezzel mintegy másfél évezred megismerésének a kulcsát dobjuk el, de optimista módon bízik abban, hogy aminek múltja volt, annak jövője is lesz, így talán a latinnak is. Interpretációs módszereiben és eljárásában példamutató, elég ha Cato és Varro életművének áttekintését megemlítiljük ennek kapcsán, amelyek a *Scriptores Graeci et Latini* sorozatban jelentek meg.

Utóélet tanulmányai sorából kiemelendők a Terentiusra, Columellára és Galeottóra vonatkozók, illetve a középkori technika-történeti vizsgálódásai.

Maróti professzor nevéhez fűződik Terentius római vígjátékíró *Phormio* című darabjának első formahű fordítása, ezenkívül számos Plinius levél, illetve Cicero Antonius ellen mondott beszédeinek fordítása is (Philippikák).

Társszerzője az *Európa Nagy Korszakai* című sorozat első kötetének, amely a *Régi Róma aranykora* címmel jelent meg. Szintén társszerzővel írta meg *Az ókori Róma* története című egyetemi tankönyvet, ő készítette a *Cicero: Pro lege Manilia; Vergilius: Georgica, Fontes Minores Latini III.* címmel megjelent egyetemi tankönyveket. Oktatói kvalitásait, oktatói munkásságának sikeres voltát a tankönyveken és jegyzeteken túlmenően tanítványok egész sora (immáron mindhárom egyetemen) is bizonyítja, akik tapasztalhatták aldozatos, fáradtságot nem kímélő odaadását, türelmes segítőkészségét. Közülük többen ma is a szakma sikeres művelői lettek.

Maróti professzor *a tudomány-szervezésben is aktívan részt vett*, alapítása óta 30 éven át vezetőségi tagja volt a Ókortudományi Társaságnak, hosszú időn át a szegedi csoport vezetője. Tagja az Antik Tanulmányok című folyóirat szerkesztőbizottságának, az Oikuméné című ókortörténeti évkönyv szerkesztőségének, a Nématországban megjelenő Niképhorosz szerkesztőségének, úgyszintén a szegedi egyetemi acta, illetve a JATE Évkönyv szerkesztőségének.

Jelenleg is aktív, tanít az egyetemen, illetve a tanárképző főiskolán is. Kutatásaiban a *görög sport és versenyjátékok* kutatásához tért vissza, elmondása szerint ez a téma keltette fel benne középiskolás korában az ókor iránti érdeklődést. E témakörben készült a nemrégien megjelent *Delphoi és a Pythia sportversenyei* címmel megjelent kötete is. Kitűnő érzékkel tapint rá az olyan témákra, amelyek révén aktuálisá tehető az ókor a mai olvasó szemében is, ilyen volt például az olimpiaai istenbékéről szóló cikke, a három és többgyerekes családoknak juttatott előnyöket tárgyaló írása, avagy legújabbban az ókori borhamisításokat bemutató közlése.

„Feci, quod potui” – megtettem, ami tőlem tellett – szokta a maga szerénységével összegezni a saját teljesítményét. Szerencsére azonban töretlen lendülettel teszi továbbra is, kívánunk neki ehhez jó egészséget, derűt és töretlen humorérzéklet, sok örömet gyermekei és unokái körében.

Hoffmann Zsuzsanna

Tolljegy

Ne sajnálj: segíts!

A kizárólagosság igénye sokfelé a kisebbségi érzésből fakad.

Feledékeny kétszer fárad.

A háború utáni években végeztem az egyetemet: az egész nem került annyiba, mint ma a kisunokámnak az első általános. Ennyit emelkedett volna a tudás értéke?!

Ha a diktatúrát jogállamnak becézik, attól még diktatúra marad!

Nyelvművelő műsor a tévében; hetenként kétszer 20–25 percre. Nyelvtrotás naponta, reggeltől estig.

Akik az újonnan érkezőktől előjogaikat féltik, megtalálják okát-módját a kirekesztésnek.

A sport teljesítményorientált játékok.

Vajon kíról mondták először: nőről vagy politikusról, hogy még akkor is hazudik, ha meg se szólal.

Nehéz lenne megmondani, mivel okozott nagyobb kárt a politika, azzal, amit megcsinált, vagy azzal, amit nem csinált meg?!

Ahol csak egyetlen ember is a törvények fölött áll, ott be lehet csukni a bíróságokat.

Aki igazán szeret, az az együttlét után is éppen olyan kedves és gyengéd, mint előtte.

A bnakoknak bankót, kórházaknak bunkót!

Nem arra emlékszünk, ami régen megtörtént velünk, hanem arra, ahogy utólag elmeséltük.

Nem vagyunk olyan szegények, mint amilyenek majd leszünk!

Egy bizonyos életkorban már kényelmetlen a halálra gondolni; de elkerülhetetlen.

Soha nem tulajdonítanak egy szerzőnek nagyobb olvasottságot, mint amikor gondolatainak eredetiségét igekeznek kétségbevonni.

Kevés diktátor halt meg természetes halállal.

Ha keresel valamit, amit egy nő tett el, akkor gondold arra, melyik az a hely, ahová te a legkevésbé tennéd: ott lesz!

A háború a leghálátlanabb árulás az édesanyák ellen.

Ne gyűlöljük ellenségeinket, inkább sajnáljuk őket: ők éppen úgy meg fognak halni, mint mi.

Fáj a fog, amikor nő, fájdalom, ha hullik – mégis micsoda különbség!

Ne vágjuk ki azokat a fákat, amelyek alatt unokáink megpihenhetnének!

A zsarnok utolsó gaztette, ha természetes halállal hal meg.

Az időnként kitörő tűzhányók, földrengések, szélviharok és áradások a természet intelmei, hogy fölösleges versengenünk pusztító erőivel.

„A bírónak nincs videója.” Ez főként olyankor sajnálatos, ha csak azt látja meg, amit akar; és úgy, ahogy ő akarja.

Jó, hogy az újságokon van dátum: egyes írások láttán az ember akár 50 évvel fiatalabbnak gondolhatná magát.

„Hallgassuk meg a másik felet is!” Fogadjuk meg Seneca tanácsát, mert csak így derülhet ki, hogy az a másik fél hazudik.

Talán mégsem ugyanaz, ha valaki az utóbbi évek átalakulásai során lett munkanélküli, vagy életében sose dolgozott.

A propagált „angol” szavak használata esetében az a komikus, hogy ezek az angolban is zömmel jövevényszavak, többnyire a latinból.

Korunknak a Természet ellen elkövetett bűneiről majd a következő nemzedékek fognak bűnhődni.

Kamasz korban csak az analfabéta nem ír verset. Az dalt szerez.

Nem tudom, hány hajléktalan van ma Magyarországon – s még hányan leszünk, ha a panel falanszter fokozatosan összeomlik!

Nyelvtörvény? Minek? Az egészséges szervezet immunrendszere kilöki magából a beépíthetetlen idegen anyagot.

Kényelmetlen megjelölés a „privatizáció”. Merthogy az alapszó, a latin *privare* azt is jelenti, hogy „kirabolni, megfosztani valamitől.” Ez egyenes beszéd; annak, aki ért a szóból!

Joggal pályázhatna a közigazgatási Nobel-díjra, aki egyértelműen meg tudná mondani, hogy ma Magyarországon milyen gazdasági rendszer van.

Egy „párt”, a neve, a szó jelentése szerint is csak „rész”; miért van az, hogy olyan sokszor lépnek fel az egész igényével?!

Mókás lenne, ha a betörések nyomozati anyagát is évtizedekre titkosítanák – erre azonban szegény kis betörőknek nincs hatalmuk.

Aki öröm nélkül fogad el valamit, az nem érdemelte meg.

Zsúfoltak a börtönök – pedig az igazán nagy bűnöket még be sem csukták.

Eleink Árpáddal megérkeztek a Kárpát-medencébe, Szent Istvánnal Európába: mit változtatnak ezen a térkép változásai?!

Nem lehetne olyan rendelkezéseket hozni, amelyeket nem kell már a megjelenésüket követő napon visszavonni vagy módosítani?!

Mi a különbség aközött, hogy egy ellopott vagy egy „csak” használatra jogtalanul elvitt személygépkocsit nem találnak meg?!

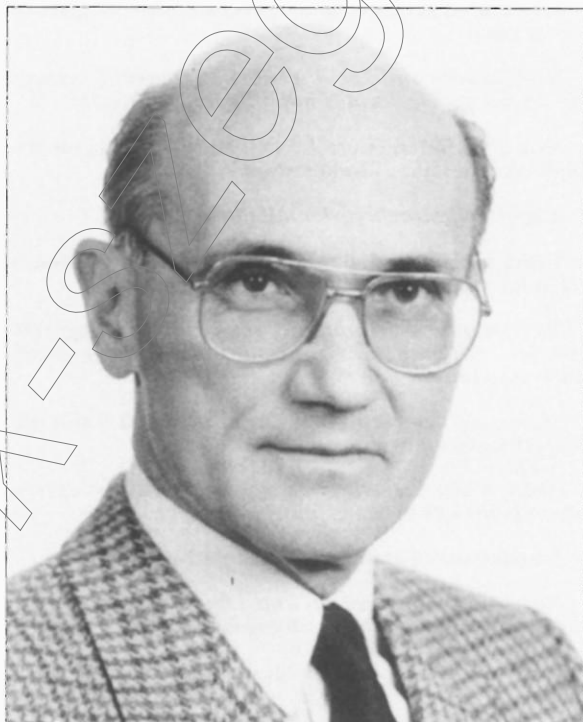
A görögök tiltakoznak a Makedónia állammév miatt: tulajdonképpen a makedónoknak lenne joguk tiltakozni az ellen, hogy a görögök nem átallják országuk egy részét Makedóniának nevezni.

Maróti Egon

„... a meglévő értékek őrzésének a lehetőségeit próbálom tájékozódásaimban keresni”

Beszélgetés Tamás Attilával

A magyar irodalomtudomány belső, informális hierarchiájában nehéz biztonsággal kijelölni valaki helyét, a szakmai értékrendek állandó változásban vannak. Tamás Attila, a debreceni egyetem professzora azonban bizonyosan az utóbbi évtizedek egyik meghatározó magyar irodalomtudós egyénisége. Barta János utódának került Debrecenbe, de előtte egy évtizedet a szegedi egyetemen töltött, fontos műveket alkotva. Így tevékenysége e város múltjának és kultúrájának is közvetlenül részese. Életútja, munkássága Szegedhez is hozzátartozik, jóllehet – sajnálatos módon – az egyetem hajdani „illetékesei” Tamás Attilát sem becsülték értéke szerint, Szeged szellemi életének okozva ezzel károkat.

– Az a közeg, amelybe beleszületünk, s amelyben első tapasztalatainkat szerezzük, valamennyiünk számára meghatározó. Professzor Úr, hol és mikor született, milyen volt az a közeg, amelyet először megismert?

– Mielőtt az első kérdésre válaszolok, hadd bocsássak előre annyit: némiképp zavarba ejt, hogy különböző körülmények találkozásának eredményeként másfél éven belül másodszer intéznek hozzám életutamra, munkásságomra vonatkozó kérdéseket. (Korábban az Alföld hasábjain került erre sor.) A kérdések egy részének hasonlósága miatt igyekeztem ellenére sem fogok tudni minden ismétlést elkerülni. Elméletileg lehetséges, hogy valakinek mindkét írás a kezébe kerül: tőlük alighanem illő, hogy bevezetésül elnézést kérjek.

Ami most már az érdemi választ illeti: Budapestén születtem, bő hatvanhét évvel ezelőtt. Ez nem jelenti azonban azt, hogy valamiféle tősgyökeres pestiként indultam. Édesapám szülei egy Zala megyei faluból, illetve Veszprémből valók voltak, s ő egy Pozsony melletti faluban élte le a gyermekévit, Pozsonyban kezdett a jogakadémián tanulni, de aztán kitört a háború, s ő tisztiként megjárta a volhiniai és az isonzoí csatatereteket. A békeévek elején az MTT-nél talált állásra, kaposvári és békéscsabai fiókvezetőségét követően lett a szegedi ki- rendeltség vezetőjévé. Szegeden alapított családot (bátyám ott is született), felesége azonban férjhezmenete- léig az ország északkeleti vidékén élt: a valamikor

Szkhárosi Horváth Ádámnak parókiát biztosító Tállya református lelkészének lányaként. – „Földrajzilag” eh- hez talán idekívánczik egy későbbi adat is: én is Sze- geden alapítottam családot (harmincnegy évvel ké- sőbb), úgy, hogy feleségem egy dunántúli faluból ke- rült oda egyetemistának – míg én Pestről oktatónk.

Pontosabban fogalmazva: Budáról, a tizenkettedik kerületből. (Ottlik Budája és Mészöly Filmje után ilyen városrészek is „polgárjogot” nyertek irodalmunkban.) Az eredeti nevén Verbőczy, a későbbi Petőfi gimnázium- ba jártam (az épület szétbombázása miatt egyébként ez is három költözésen esett át); ez ugyan nem tartozott az „elit” iskolák közé, de színvonalas volt, és sok kitűnő szakember vagy éppen jeles közéleti sze- replő került ki a falai közül.

– Tizennégy éve volt, amikor az ország elvesz- tette szuverenitását s egy viszonylag rövid, de na- gyon súlyos traumákat hozó periódus után telje- sen új pályára állt rá. Ez a nagy változás miként hatott tájékozódására, eszmélésére?

– Előbb megrendített, aztán fölkavart. Erősen nem- zeti szellemben nevelkedtem, s így már a német meg- szállást is, a nyilas hatalomrajutást pedig még jobban szégyelltem: romantikus álmodozásaim világába ezek semmiképpen nem fértek bele. (Sajnos, már nagyobb meglepődés nélkül, „csak” éppen keserűen vettem év- tizedek múlva tudomásul, hogy a megszálltság csak- nem félévszázados felszámolása mennyire gyér hullá-

mokat vert csak a lakosság – nem merek másképpen fogalmazni – tudatában.) Az önbecsapásokkal, hamis illúziókkal való leszámolás kényszere azután maradandó tényezőjévé lett a gondolkodásomnak – a negyvenöt utáni politikai mozgások viszont erősen megzavartak. Egyértelműnek éreztem – joggal – az engem körülvevő társadalmi réteg súlyos felelősségét a negyvennégyes csődben, azt is látnom kellett, hogy ez a társadalmi réteg nagyjából képtelen fölismerni ezt a felelősséget, s az irodalom – Ady, népi írói szociográfiák, Móricz, József Attila és mások hatására is – úgy éreztem: el kell tépnem a hozzá rögzítő benső kötélkeket. (Nem elsősorban családi vonatkozásban, hiszen a szüleim értékes, szeretetreméltó emberek voltak, de részben óhatatlanul ilyen viszonylatban is.) Az édesapám nyugdíjba kényszerült, régebbi családi elbeszélésekben olyasmiket is hallhattam, hogy anyai nagyapám tizenkilencben koholt vádak alapján kevés híján fölakasztották, egy időben a kitelepítés veszélyétől sem érezhettük magunkat teljes biztonságban, mégis úgy gondoltam – itt távolról sem elegendő joggal –, hogy vállalnom kell a radikális társadalmi átalakulásokat: a sok salakot majd kiforrra magából a történelem. 1956 őszre tette azután világossá számomra a rettenetes hazugságot, mikor azok, akik korábban mindig a forradalmak harcainak végső nagyszerűségét hirdették, egyszer csak sértetten kezdtek el kiabálni: „de hiszen itt lőnek!” És gátlástalanul elpusztították saját legkülönbjeiket is – egy csontja velejéig beteg restauráció szolgálatában.

Mindezek után már inkább a meglévő – régi vagy újabb – értékek őrzésének a lehetőségeit próbálom világnézeti és szakmai tájékozódásaimban keresni.

– 1948-ban a budapesti egyetem magyar-német szakos hallgatója lett, egyetemista éveit tehát lényegében egybeestek azokkal a bizonyos „ötvenes évekkel”. Hogy lehetett ilyen körülmények között fölkészülni a szakmára? Voltak-e olyan tanárok, akik mindezek ellenére ösztönzően hatottak?

– Hogyne lettek volna. Hallgattam Barta Jánost (még mint az ELTE oktatóját), Klaniczay Tibort, Komlós Aladárt, Lukács Györgyöt, Zsirai Miklóst. Részben külső, részben maguk által fölállított korlátok között mozogtak, de hát hogyan lehetett volna ezért tőlük tanulni. Waldapfel József már a lapos pozitívizmusnak és a vulgármarxizmusnak valamilyen sűrű/masszájával üntatta a hallgatóságát, a germanista Turóczi Trostler József pedig a maga fantasztikus tárgyú tudásából elvi irányításként a könnyed eleganciájú szellemtörténet és a vasos vulgármarxizmus elegyítését alkalmazva válogatott a maga merész – és követhetetlen – csapongásai során. Legsikeresebb előadónk a fiatal Király István volt, a maga – akkor új – Ady-előadásaival. Érződött rajta, hogy szereti, amit tanít, kitűnő érzeke is érvényesülni tudott – egyszer még meg is tapsoltuk. József Attiláról szóló egyik előadásának egy utórezgése is megmaradt azonban az emlékezetemben. Egyik őt korábban ismételt dicséret barátom így summázta az ítéletét: „Hát ez bizony győnge volt, mint a harmat”. Ezzel az életművel nem nagyon tudott mit kezdeni.

Hogy Ady-előadásaiban már akkor is annyi volt-e a prekonceptiónak a szerepe, mint majd a könyveiben, (csak mi nem vettük akkor észre) annak ügyében teljesen bizonytalan vagyok. Azt hiszem, akkoriban még inkább megkerülte a kényesebb, illetve bonyolultabb kérdéseket. (Modorosságaink pedig általában jobbra későbbi éveinkben lesznek farszatókká.)

Szívesen gondolok vissza a német intézet akkor fiatal tanársegédére, az ötvenhétben Ausztráliába áttelepült (őtt majd a germanisztika megteremtéséért sokat tevő) Bodi Lászlóra, aki – ha nem csalnak az emlékeim – mérsékelt marxista és polgári szemléletek egyeztetésére tett csendes kísérleteket. S a német szakon valamilyen mérsékeltébb, viszonylag elviselhető légkör kiala-

kításán igyekezett munkálkodni, miközben olyan sötét árnyaknak a nyomasztását is el kellett viselni, amilyen a Szabad Nép-főszerkesztő Komor Imrének a hol pedagógus, hol klasszika filológus, hol germanista nővéreé volt. (Hogy csakugyan mind a három területen járt-e, arra már nem mernék esküdni tenni, hogy veszélyes és úgyszólván kibírhatatlanul nyomasztó volt, arra azonban igen.)

Sajnos, egyetemistaként sok időnk ment el tanulás helyett másra is. „Tanulópár-mozgalomra”, gyűlésekre, Mefesz- majd Disz-rendezvényekre, vitákra. Néha szimpla ostobaságokra, olykor hasznosabb dolgokra is; megint máskor rosszabbakra...

– Egyetemi társai közül kik voltak azok, akikre szívesen emlékezik?

– Jónéhány társamra, akiknek a neve azonban nem mondana itt semmit, és akikkel azután meg is szakadt a kapcsolatunk. Ismertebb nevekként a költő Simon Istvánt és a a germanista nyelvész Gárdonyi Sándort emelném ki; akkor még csak mondhatni érintőlegesen kerültem jó kapcsolatba Czine Mihállyal. Külön csoportot jelentett számomra Németh Lajos művészettörténész baráti köre, övele (és Stoll Bélával) való barátságom azonban még a gimnáziumból eredt.

– Az egyetemen 1953-ban végzett, de – utolsó évesként – már 1952-től dolgozott. Egyetemi álláshoz viszont csak 1963-ban jutott. Mi jellemezte ezt az évtizedet életében? Hogy alakult ekkor pályája?

Elég bonyolultan. A kitöltendő úrlapon gimnáziumi tanári állást „kértem” az elhelyező bizottságtól – a filmgyárba helyeztek, dramaturg-gyakornoknak. Az író-filmíró (egyébként a szintén magyar-német szakos „filosz”) Thurzó Gábor „segédjeként” ugyan nem a legrosszabb akkori forgatókönyvek létrehozásában vettem részt (például a Rákóczi hadnagyt íjfűségi filmként ma sem szégyellem); ezen a pályán, ebben a munkakörben, abban a környezetben azonban én igazában csak kínlódtam. Ezért hagytam ott úgyszólván önkényesen, utólagos hozzájárulással. Alkalmi munkavégzéssel egzisztenciát biztosító álláskereső hónapokat (elég sokat) követően lettem nevelőtanár egy építőipari szakmunkásképző otthonában, ezt követően újabb álláskereső hónapok következtek („szkékizmos napok”), azután másfél érekes, szép év a Bodnár György és Simon István által irányított Új Hangnál, Czine Mihály és Csoóri Sándor társaságában: egymással sokat vitázó, de igen jó hangulatú együttésben, a jó peridusába jutott irodalmi élet „vizein” hajózva. Nagyjából jó – vagy legalábbis: nem rossz – művek publikálásának örülve, némiképp még az ismételt támadások veszélyhelyzeteit is élvezve. Ezt már csak rövidebb állatalanság követte (ötvenhat legvégén), aztán fél év az Irodalomtörténeti Intézetben, majd négy év tanítás az Eötvös József Gimnáziumban. (Simonffy Tóth Ernő kollégámtól élőben hallhattam abból, amit a fia utóbb a Kompország katonáiban megírt. Az önképzőkörben ömeltette Pályi András első novelláinak elbírálásában vehettem akkoriban részt, míg az irodalmi kört vezetve Szörényi Lászlónak már akkor is igen eleven szellemével ismerkedhettem meg.) Érettségiztetés után mentem át – hívásra – az Akadémia Kiadó Lexikonszerkesztőségébe, ahol mindenekelőtt a Magyar Irodalmi Lexikon kétharmadrészt már kész, viszont enyhén szölvalegyes anyagából kellett valami elfogadhatót kihoznom. Az összes kötet megjelenését azonban már nem vártam meg: elget tettem az elvileg Szegedről jött, gyakorlatilag azonban inkább csak Szauder Józseftől eredő hívásnak.

Ezekben az években írtam, majd védtem meg a kandidátusi értekezésemet.

Azt mondhatja mindeerre: megkerültem a választást, hiszen átfogó jellemzést nem adtam ezekről az évekről. Ilyenre azonban nem tudok vállalkozni. Illetve én nem adhatok jobb jellemzést, mint amilyet ezeknek

az adatokank az alapján bárki össze tud állítani. Azt hiszem, valami minden állásban (és állástalanságomban) „ragadt rám”, aminek később hasznát vehettem, alig hinném ugyanakkor, hogy mindennek semmiféle szétforgácsoló hatása ne lett volna.

Nem érdektelen feladatnak adódhatott persze a sokféleségből egységet alkotásé, ennek sikerét vagy sikertelenségét – e kettő arányát – inkább mások lehetnek már csak hivatva megítélni.

– Szauder József hívására 1963-ban lett a szegedi egyetem oktatója. Milyen volt akkor a szegedi bölcsészkar? Milyen erőt képviseltek az itteni tanárok?

– Eléggé vegyes volt ez is. Wittmann Tibor tudományos munkásságát például erősen respektáltam, rangos szakember volt az aranyos Bálint Sanyi bácsi is (akit később felfüggesztett börtönbüntetésre és az egyetemről való eltávolításra ítélték, néhány Nyugatról behozott könyv kölcsönadása miatt), Hajdú Pétert először csak távolabbról kísértem tisztelő tekintettel, később közelebről is megismertem jó humorát. A kiváló tehetségű, kitűnő „megjelenési” adottságokkal is rendelkező Halász Előd akkortájt talán még nem indult meg később egyre sajnálatosabb méreteket öltő hanyatlásának útján. Szádeczky-Kardoss Samunak egy nyilvános előadására is emlékszem (ha nem tévedek, a lineáris B írás megfejtéséről), amelyet végighallgatva azt mondtam: „most egyetemen éreztem magamat”.

Ez viszont már maga is arra vall, hogy ez egyáltalán nem tartozott a mindennapos élmények közé. Észbontó ostobaságokkal, nehezen minősíthető tudatlanságokkal kellett ismételt találkozni. Politikai gazdaságtan oktató kolléga hosszas fejtegetése arról: miért is magasabb az életszínvonal Magyarországon a svédországinál. Világirodalom oktató, aki Plechanovból buktatja sorra a hallgatókat, és azt hiszi, hogy az első világháborút mindjárt elsőnek nevezték – mintegy sorszámozásra készülve. A filozófia professzora, aki francia nyelvtudás nélkül minősítették Descartes-kutatóvá; „Szeged esztétikai szakembere”, aki német nyelvismeret nélkül hirdet speciálkollégiumot „Hegel-olvasás”-ból. Több éven át őríztem egyik kollégám kézírásos kötelező-olvasmányjegyzékét hét lapján több mint száz (!) komoly helyesírási hibával. Ő volt egyébként, aki évekként későbbünk értekezleten amellest szállt síkra, hogy igényeljünk támogatást egyszerűbb kutatómunkák (például a cédulázás!) másokkal való elvégeztetésére, hogy nekünk már csak a színvonalasabb feladatok maradjanak. Dékánhelyettesi előterjesztések a kari tanácsban, egymással sehogyan nem egyeztetett mondatrészekkel, idegen szavak nyilvánvalóan téves használatával... Mint egy rossz álom: akkor is olyan volt.

És a ceruzával kiegészített felírás a kapun (éveken át) a „Ki itt belépsz...” enyhén vidékies változatoként: „Kerékpárt és gerincet behozni tilos!”

Mert hiszen a háttérben erről volt szó. Az ostobaság nem elszigetelt probléma volt: okos emberek fedezeti-irányítása nélkül nem terpezkedhetett volna rá sokunkra.

Szegedre hívom, Szauder József elsőrangú – nagy tárgyi tudásra építő, igen jó érzékű, sok nyelvet ismerő, koncepciózus – szakember volt, amellel tisztességes, rokonszenves ember. (Eredetileg féltem a tudásától, tudományos szigorútól; csak később ismertem meg kedves, játékos tulajdonságait.) Politikai tekintetben ugyanakkor egyértelműen érezhető volt rajta bizonyos megfélemlítettség. (Ennek később hallottam néhány magyarázatát.) Sajnos, ő azután hamar távozott az egyetemről – érezhetően nem kizárólag merőben egészségi okok következtében.

A velem egykorúak közül az igen tehetséges, csak túlzottan is bohém szertelenségekre hajló Horváth István Károlyval hamar összebarátkoztunk, váratlan, korai halála mélyen elszomorított. Keserű Bálintban, aki akkoriban kezdte meg mind értékesebbé váló szövegi

adói munkásságát, valamikori tanulóközvetítőmet és dunapentelei építőbrigád-társamat (s időnként élénk vitapartneremet) üdvözölhettem. Csetri Lajossal való baráti kapcsolatom kialakulását az is előmozdította, hogy egyformán és úgyszólván egyidejűen Szauder-szerzemények voltunk. De Nacsády Józseffel, majd a több évvel fiatalabb Ilia Mihállyal is szorosabb baráti kapcsolatba kerültem. (Őt aligha szükséges Szegeden jellemezni.)

– Milyen anyagot adott elő szegedi éveiben? Hogy jellemezne akkori irodalomtörténeti és tanári munkásságát?

– Részben az előírás szerinti anyagot tanítottam (előadás és szeminárium formájában): a „József Attila és kora” cím alá rendezhető periódust és az utána következő időszak irodalmát, az akkori jelenig. (Ez Pilinszkyt, Ottlikot, Sántát, Sarkadit, Mészölyt, Mándyt, Örkényt, Juhász Ferencet, Nagy Lászlót jelentette nagyjából; azt hiszem, Tandori Dezső volt az utolsó, akiről még szóltam.) Az irodalomtudomány történetének oktatása is az én feladatom volt – mondhatni: ennek az anyagnak a kidolgozása is, hiszen ez akkor új tantárgy volt. Tartottam ezek mellett néhány speciálkollégiumot: a 19-20. századi magyar verses epika történetéről, Ady-ról, Juhász Ferencről, és a költői, illetve az irodalmi műalkotás mibenlétéről, annak milyenségéről.

A legutóbbi volt a számomra a legizgalmasabb feladat: ez akkori kutatásaimnak a tengelyében helyezkedett el, illetve azt alkotta. Ez pedig fontos lehetőséget biztosított számomra: a menet közbeni visszajelzését. Híszén, ha nyíltan vitázó vagy egyetértő visszajelzést nem (vagy nem nagyon) kaptam is a hallgatóimtól, valamilyen mértékben már az is visszajelzés-értékű, hogy a gondolatok megformálása közben tudom: amit néhány óra múlva abban a teremben vagy szobában, ahol beszélni fogok, elmondok, meg kell, hogy majd értsék. A csak közvetetebb kapcsolatokat hordozó papír nem annyira érzékeny. És, ha eredetileg úgy képzeltem, hogy majd meg fognak érteni, és érzem, hogy nem így történt, akkor tudom, hogy valamit változtatnom kell. (Csak éppen meg kell találnom, hogy mit és hogyan.) Később könyvként is megjelent munkáimnak az érlelése, kidolgozása szempontjából tehát nagyon sokat jelentett ez a két évben is történő meghirdetés. (Ami persze nem jelenti azt, hogy valóban minden zavart sikerült elrendeznem a tárgyalás menetében. Egy ügyelenség okozta hibám emlékéitől viszont máig sem tudtam teljesen megszabadulni. Az egyik – természetesen önkéntes – vizsgázómnak rövid töprengést követően közepet írtam be. A felelet nem érdemelt jobbat, azt pedig fontosnak tartottam, hogy a speciálkollégium se jójegy-szerzések olcsó vásártere legyen, de hát igazában minden hallgatóm – bizonyára mind jobb jegyek szerzői – megtisztelt a maga többlet-érdeklődésével. Nem tudom, miért nem jutott eszembe föltenni a kérdést: beírom-e a közepet? Idők múltával azért, remélem, elnézi nekem ezt a mellékfogásomat.)

Az igazsághoz azért az is hozzá tartozik, hogy pár éve valamilyen írószövetségi rendezvényen összetalálkoztam Temesi Ferencel, aki ott szóba hozta, hogy részt vett ezeken az előadásaimon, és amit ott mondtam, az őt határozottan érdekelt, de ahogyan előadtam... hát az nem lelkesítette föl. Biztos, hogy nem tartozom a legjobb előadók közé: rendkívül leköt, amiről beszélek, általában zavar is mindenfajta nyilvános szereplés, így aztán például gyakran nem is látom a hallgatóságomat. Ez – ez is – zavaró lehet.

– Két évig (1965/66) tanszékvezető is volt. E funkciójában mekkora mozgásterrel rendezett? Érvényesíthette-e vezetői elképzeléseit?

– Nem teljesen egyértelmű, hogy mennyi ideig is voltam én Szegeden tanszékvezető. Intézetigazgatói minőségében Szauder leérkezésémtől (1963 őszétől) fogva megbízott az újabb magyar irodalmi tanszék vezetésével, sőt alig néhány hónappal később – hosszabb

tanulmányútjának időtartamára – ideiglenesen az egész intézet irányítását rám hagyta. (Ebben az időszakban történt, hogy egy reggel váratlanul beállított hozám a szobámba a központi gazdasági vezetés két mindaddig ismeretlen munkatársa, s – egymásnak adván a szót – igen udvariasan, egyszerűsind azonban igen határozottan figyelmeztettek a gazdasági ügyintézés menetében elkövetett pontatlanságaimra. Valahogy ekkor lett igazán világos számomra, hogy Joseph K-t is miért épp ketten keresik föl egy reggel. Tanszékvezetői címzettel kaptam a hivatalos írásokat, részt vettem a kari tanács ülésein, végeztem a rám váró tennivalókat, viszont nemcsak hogy a vezetői pótléket nem kaptam meg (ez amúgy is jelentéktelen összeg volt), hanem egy-egy ponton azért figyelmeztettek is: hátrább az agarakkal! (A személyi – „káderfejlesztési” – tervezés megfogalmazása ugyan rám vár, az ehhez szükséges személyi lapokat azonban nekem nem adhatják ki.) Bizonyos papírjaim ismétlenül „elakadtak” valahol. Valamilyen ott járó minisztériumi illetékes rákérdezésére derítették azután ki gyorsan, hogy én „lényegében már” csakugyan tanszékvezető vagyok, és erről a papírt is hamarosan megkaphatom. (Ekkor a párttitkár is bejött hozzám, enyhén szólva elintézetlen lakás-ügyeim mihamarabbi elintézését is ígérve.) A leváltásom azután ennél lényegesen gyorsabban ment. (Én egyik kollégám tapintatos figyelmeztetéséből értesültem róla: ő hivatá fölé a figyelmemet, hogy egy frissen érkezett hivatalos papíron a „tanszékvezető elvtársnak” megszólítás előtt már nem az én nevem szerepel.) Egészen szabályosan, úgy emlékszem, nem egészen egy évig (a 65–66-os tanév során) voltam tanszékvezető.

„Mozgásterem” tehát volt is, meg azért mégsem volt egészen. Adminisztratív ügyeket intéztem, elosztottam az órákat, jutalmazási javaslatokat tettem, kandidátusi munkahelyi vitát szerveztem, intézeti kiadványt irányítottam. Igyekeztem valamennyire érvényesíteni a magam elképzeléseit, amiből persze különböző bonyodalmak adódtak. („X nem kapott prémiumot!” – kapta föl megütközéssel az ügyeletes párttitkár a fejét valamilyen felsőbb megbeszélésen, nem tudván értelmezni a szokásjogon esett sérelmet. Mikor arányosan osztottam szét az órákat – nem engedve privilégiumokat –, az jött hozzám majdnem könyörögve, akinek a terhelésén könnyítettem: ne tegyem, mert „baj lesz belőle”. Az általam levezetett munkahelyi vita nem javasolt a TMB-hez küldésre egy gyanús tákolmányt, s amíg én voltam a történésekért a felelős, nem is ment az tovább – majd továbbította az utódom, lehagyva a vita megtörténtének írásos rögzítéséről a negatív állásfoglalás tényét.)

Érdekes némi távlatból visszanezni a történetek egy részére, hogy összefüggésükben lássuk őket. Akiről Szauder József az intézet munkatársainak négy szemközti jellemzése során nekem elmondta, hogy valójában szeretne tőle megszabadulni – nyomatékosan föl hívta közben a figyelmemet arra, hogy ezt sehol elmondani ne merjem! –, az nemcsak hogy docenssé lett, hanem túlélte ebben a minőségében Szaudert is, engem is, és még majd az utódomat követő Grezsa Ferencet is. (Természetesen a rendszerváltás is.)

Csak annyira futotta az erőmből, hogy időlegesen módosítsak, lassítsak egyet-mást.

– **Első szegedi éveiben részt vett a helyi irodalmi életben is, bekapcsolódott például a Tiszatáj szerkesztésébe. Emlékezzet szerint mi jellemezte Szeged irodalmi életét a hatvanas években? Milyen elképzelések formálódtak ekkor?**

Kovács Sándor Iván és Ilia Mihály kollégáim – gondolom, részben Szauder József javaslatára is – valóban bevontak az ekkoriban átszerveződő, folyóirat-formátumot fölvevő Tiszatáj szerkesztési munkálataiba. Figyelmisségüket köszönettel vettem, vállalt feladataimnak igyekeztem erőim szerint eleget tenni. Ez sem volt azonban problémamentes.

Készült az átalakításhoz valamilyen programterve-

zet, amelyik azután – az akkori helyzetnek megfelelően – valamilyen rémségeket is tartalmazott, viszont Ilia mindjárt az első szám anyagába bevett – más szempontból érthető módon – néhány Weöres-verseket is. Ez mindjárt az elején vitahelyzetet teremtett, hiszen a két-között tagadhatatlan volt az ellentmondás. Úgy emlékszem azonban, hogy azért – erős kompromisszumok árán – általában elrendeződtek a belső küzdelmek. (Noha az akkori főszerkesztőről sem lehetett volna azt mondani, hogy a Jóisten is erre a feladatra teremtette.) Én a helyi irodalmi életben azonban – a kötelező udvariasságon túl – nemigen vettem részt: jelentősebb írók nem láttam Szegeden, még különben is szívesen választom külön a valakivel való „szakmai foglalkozást” a vele való személyes kapcsolatok ápolásától. Néhányszor részt vettem Szegeden országos rangú írók meghívásában, a velük való kapcsolattartásban. (De például akkor, mikor Illyés Gyulát látta vendégül az írócsoport 1967-ben, akkor – hiába írtam előre a Tiszatájban is több ízben róla – valahogy „elfelejtettek” engem is meghívni.) A helyi belső csoport-szerveződések nem nagyon érdekelték, és – őszintén szólva – nem alakult ki bennem elmélyültebb kép az itteni irodalmi életéről. (Rá vonatkozó elképzeléseim még kevésbé voltak.) A Művészet rovaton belül a képzőművészeti írások gondozását intéztem – leváltásomig – a legszívesebben, főleg pesti szerzőket (többek között Körner Évát, Németh Lajost, Passuth Krisztinát) foglalkoztatva. Helyi szinten ez is inkább a képzőművészekkel való kapcsolattartást vonta maga után. (Leginkább a szegedi főiskolán tanító Fischer Ernővel.) A Tiszatájjal való szorosabb kapcsolatomban megszakadásának az volt az oka, hogy a minisztériumi illetékesek nem hosszabbították meg a mellékfoglalkozás-vállalási engedélyemet. (Tanszékvezetői leváltásomat követően.)

– **Miért ment el Szegedről? A helyi viszonyok taszítása vagy Debrecen vonzása volt-e a lényegesebb motívum?**

– Debrecenről, őszintén szólva, akkoriban keveset tudtam. Rokonszenves volt számomra ismételt kormányzókörhely-múltja, a „kálvinista Róma” elnevezésben is több volt számomra a vonzó, mint amennyi a taszító erő, a „civis város” megjelölés asszociatív köre azonban már egy csöppet sem vonzott. Barta Jánost, az akkor nyugdíjba vonuló tekintélyes professzort becsültem – noha az azért rosszul esett, hogy első (1960-as) kandidátusi értekezésemet egy másik debreceni professzorral (Juhász Gézával) együtt nem sok megértésért tanúsítva utasította el. Kovács Kálmánt, aki a 19. századi tanszék vezetését vette át tőle, szintén becsültem, és vele ekkoriban távolian-barátinak mondható volt a kapcsolatomban. Más nem ismertem Debrecenben. (Csak a germanista Gárdonyi Sándort.) Egyértelmű tehát, hogy helyváltoztatásomban a taszításnak, nem pedig a vonzásnak a szerepe volt döntő. Nem annyira a város taszított – 1971-ben engem is kitüntettek a nemrégiben alapított művészeti díjjal – elsősorban az egyetemről elszervezett megaláztatások terhei nyomasztottak. (Csak egy példát hadd említek még: a fölvetelizedésben való részvételt bizottsági elnökként kezdtem, utóbbi bizottsági tag, ezt követően tagság-jog nélküli vizsgálótól lettem, végül már csak írásbeli javítását bízták rám.) Hogy egy nyivánvalóan csekély szakmai képességekkel rendelkező vezetőnek vessem alá magamat pályám végzetéig, azt alig elviselhető perspektívának éreztem. Úgy gondoltam, hogy erkölcsi jogom sem lenne a maradásra, ha van lehetőségem a távozásra: önmagunk elnyomódásának eltűréséért is felelősség terhel bennünket. (Ha nem is teljesen világos, hogy ki vagy mi előtt.) S természetesnek tarthattam, hogy ha korábban Pestet el tudtam hagyni, akkor Szegedet is elhagyjam. Nem Debrecenért – mint ahogy korábban sem a számomra ismeretlen Szeged kedvéért hagytam el a szülővárosomat.

– **Élete helyszíne, működési tere 1972-től Deb-**

recen. Pályája nagyobbik s alighanem eredményekben is gazdagabbik fele már a cívis város egyeteméhez köti. Hogy vonható meg a mérlege a Szeged utáni pályaszakaszának? Mit tart legfontosabb eredményeinek?

- Gazdagabbik fele? Lehet, nem tudom. Említettem, hogy a költői műalkotásról szóló könyvemet – mely később megvédett ún. nagydoktori értekezésem fő részét adta – még Szegeden írtam. Ennél nagyobb súlyú munkát később sem tettem az asztalra. (A legkomolyabb elismerést azzal kaptam ezért, hogy Illyés Gyulának a könyvvei között Szabó Lőrinc és Paul Éluard-kötetek közvetlen közelében leltem rá. Ennél komikusabb – és némiképp ellentmondásos – elismerési formát abban ismerhettem föl, hogy – jó tíz évvel a megjelenése után – egyik lényegesen fiatalabb, de már elismert költőnk kért meg arra, hogy dedikáljam számára azt a példányt, amelyet ő még hallgatóként emelt el az egyetem könyvtárából.) Szegedi éveimben írtam a Klaniczay Tibor által szerkesztett, majd öt nyelven publikálásra került magyar irodalomtörténet huszadik századi részét is – csak ez éppen nem akkor jelent az meg, hanem jóval később. (Némiképp „túlérett” állapotban.) Weöres Sándorról és Illyés Gyuláról írt könyveim már valóban egyértelműen a debreceni évekhez kötődnek, túlnyomórészt legutóbbi, irodalomtörténeti-elméleti tanulmánykötetemenek, az Értékkeremtők nyomában-nak a darabjai is, akár a korábbi, kisebb – és személyesebb – Töprengések az irodalmi értékről. Itt írtam mintegy másfél évtizede A nyelvi műalkotás jelentése című könyvemet is. Ennek a súlyát viszont nagyon nehéz megítélnem. A megjelenést megelőző várakozási idő lerövidítése céljával intézeti kiadványsorozatnak a részévé publikáltam (keves példányban), bizonytalan terjesztéssel. Ennek elég csekély volt a visszhangja, és annak az iránya sem volt igazán határozott. Ma is úgy érzem, hogy döntően fontos kérdésben (kérdéskörben) foglaltam benne állást, lényeges érveket sorakoztatva föl, nem logikátlanul. Cáfolatot senki nem írt ellene. Némiképp külön úton járnak benne a gondolataim, ez azonban nem először fordult elő. Keressem mégis itt a legfőbb magyarázatot? Vagy a terjesztés módja körül? Szembe kell nézni avval a ténnyel is, hogy a legtöbb diltáns – és örült – szintén megtalálja saját el nem ismertségének a magyarázatát az őt meg nem értő kívüllág gyarlóságában; ilyen utakon tehát kockázatos elindulni. Az is tény viszont, hogy valós példa is akadt már arra – ha sokkal kisebb számban is –, hogy csakugyan elsiklottak egy időszak olvasói valamilyen munka fölött, amelyik több figyelmet érdemelt volna.

Tévedés lenne azért persze azt föltételezni, hogy azóta reggeltől estig csak ezen az ellentétpáron meditálók, az azonban tény, hogy máig sem emésztettem meg ezt a „fogadtatástalanságot”, és nem is valószínű, hogy a hátralévő időben sórt fogok tudni erre keríteni.

Visszatérve kérdéséhez: Szeged utáni pályaszakaszomat vizsgálva nem hagyhatom említés nélkül, hogy a debreceni egyetemen intézeti „méretekben” igen jó kollegiális-baráti együttesben dolgozhattam, dolgozhatok. É ha természetes is, hogy a nyolcvanas-kilencvenes évek váltásáig tágabb viszonylatokban Debrecen is ugyanazok között a keretek között létezett, amelyek között Szeged, az ottaniakhoz hasonló megaláztatásoknak ezen a karon soha nem voltam olyan mértékben kitéve.

Talán egy kiigazítást, illetve kiegészítést még hozzátennék itt megfogalmazott kérdéséhez. „Működési terem három tanéven át nem Debrecen volt, hanem Bécs. (A trónfosztás városa helyett a császárváros...) Itt jó hasznát vehettem annak, hogy korábban gimnáziumi tanár is voltam, hiszen az itteni egyetemen az egész magyar irodalmat nekem kellett előadnom: a föltételezhető ösköltészetől napjainkig. Ezek az évek (két részletben) néhány párhuzam- és kapcsolattörténeti, valamint periodizálási kérdés újragondolására

készítettek, másrészt műfordítási problémákkal szembesítettek. Alighanem fontosabb volt azonban ennél számomra, hogy olyan könyvekhez férhettem ott néhézések nélkül hozzá, amelyeket itthon legföljebb üggyel-bajjal érhettem volna el. (Ha a sokszorta gazdagabb kulturális kínálat jelentőségéről nem kívánok is itt külön szólni.)

- Milyen tudományos tervek foglalkoztatják mostanában?

- Egyetlen vonatkozásban még visszakanyarodnám itt előző kérdésre adott válaszomhoz. Debrecenben én vettem át Barta Jánostól az esztétika oktatását – egyikünk sem volt ugyan ennek a tárgynak minden tekintetben hivatott gondozója, a marxista intézet erre kijelölt, tudományos fokozattal nem rendelkező oktatója számára azonban nem akartuk teljesen átengedni a terepet – s a hallgatók fölkészülésének megkönnyítése céljából a nyolcvanas években jegyzetet is jelentettem meg, körülbelül előadásaim summázatát foglalva össze ennek lapjain. Ezt azután később – kényszerű módon csak sietősen – átdolgoztam. Többször átdolgozni már nem akarom, viszont néhány tárgykört szeretnék belőle egy-egy – nagyjából önálló, egymással viszont végső soron összetartozó – tanulmánnyal kiegészíteni. Most már nem jegyzetszerűen, hanem szakirodalmi hivatkozásokkal, részletesebb és frissebb kidolgozásban. Esetleg majd a jelentésről írt könyvemet is átnézem újra, megpróbálva földeríteni, hol lenne célszerű kiegészíteni, esetleg átfogalmazni. Folyamatosan átnézem majd régen félretett céduláim kötegeit is, abból a szempontból: mit tudok közülük hasznosítani – esetleg olyan nyomon elindulva, amelytől korábban elvont valamilyen sürgetőbbnek mutakozó feladat.

Egyébként nemrégiben kértem a nyugdíjazásomat, annak jelzésével kiegészítve, hogy szerény óraszámom – az igényekhez igazodva – ezt követően is vállalnám a tanítást. Önmagam ismételtetésétől azonban lehetőleg szeretnék tartózkodni – ha nem érzem valahol kényszerítőnek valamilyen „Ceterum censeo”-nak a (jogos? jogtalan?) elmondását. „Jószándékú érdeklődéssel” – nem okvetlenül fenntartások nélkül – nézem a fiatalabb írásait; különösen persze olyanokét, akiket az én gondolataim egyike vagy másika is befolyásolhatott. (A szó szorosabb értelmében vett tanítványok nevelését soha nem tartottam célomnak, már csak azért sem, hiszen ilyen értelemben én sem voltam senkinek sem a tanítványa.)

Azután?

Majd meglátjuk.

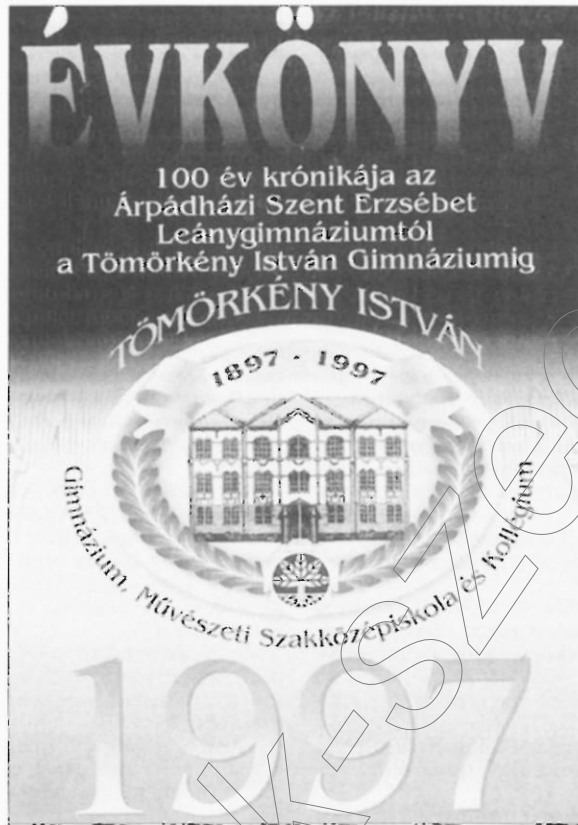
- Van-e ma kapcsolata Szegeddel? Milyennek látja ma a várost, az egyetemet?

- Inkább csak távolról. Egy-egy levélváltás vagy könyv-küldés-kapás erejéig. Tudományos diákköri konferenciákon is szoktam az egyetemmel és barátaim egy részével találkozni, nemrégiben a főiskola akkreditációs bizottságában vettem részt, néha pályázatok ajánlásába vagy elbírálásába vonnak be volt kollégáim vagy egyetemi testületek. Alkalmanként módját ejtem a Szegeden való átutazásnak és az ottani megállásnak: ilyenkor barátaim egy részével is találkozni tudok, máskor Pesten vagy valahol másutt, esetleg éppen külföldön sodródván össze beszélgetünk egymással. Szívesen keresek föl olyan helyeket a városban, amelyekhez valamilyen kellemes emlék fűz – egyedülálló emberből Szegeden lettem családossá, tehát nem kevés ilyen is van – ami szép épült Szegeden, azt is szívesen nézem. Valamikor munkahelyemnek az arculatáról azonban nem alakult ki bennem határozottabb kép. Nem is hiszem, hogy ennek különösebb fontossága lehetne.

Egyet remélek – jó lenne tudni, hogy mennyi realitásfedezettel. Hogy nem csak formálisan került le azóta a bölcsészkar kapujáról az egykori kiírás: „Kerékpárt és gerincet behozni tilos”.

- Köszönöm a beszélgetést.

Lengyel András

A száz tanévvel büszkélkedő iskola

Ünnepelt a Tömörkény gimnázium

Huszonöt évvel ezelőtt így kezdtem írásomat a Csongrád Megyei Hírlap hasábjain: „Az idei őszön a 76. tanév kezdődött meg a nagyhírű szegedi Tömörkény István Gimnázium és Szakközépiskola falai között. Az iskola ma Szeged – és tágabb értelemben a megye – egyik jelentős kulturális intézménye. Ezt a rangját elsősorban művészeti szakközépiskolájának köszönheti. Mindez nem jelenti azt, hogy az életre fölkészítő módszerek kevésbé eredményesek lennének. A továbbtanulás alapjait éppen ezekben az osztályokban rakják le a pedagógusok, mégpedig a legmodernebb módszerekkel.”

Ezek a gondolatok, témájukat tekintve, érvényesek ma is, habár azóta eltelt 25 év, és az Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium és annak jogutóda, a Tömörkény István Gimnázium, az idei őszön, egyhetes ünnepség keretében ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Száz év egy iskola életében, illetve történetében már meghatározó időszak. Ilyenkor már egy iskolának múltja van, amire vissza kell pillantani, illik büszkélkedni a megtett évekkel, és az elért eredményekkel.

Az is figyelemre méltó az iskola életében, hogy számos tanulója olyan diplomát szerzett, amely jogosítványt biztosított számára, hogy egykori iskolájában tanárkodjék. Arra azonban már ritkán adódik példa, hogy éppen 25 évvel ezelőtt, az évforduló évében az iskola tanári karába került pedagógus napjainkra az intézmény igazgatója legyen, és méltó keretek között ünnepelje a gimnázium évfordulóját. Am arra is kevés példa akad, hogy az igazgatót, nemzeti ünnepünkön, október 23-a alkalmából, a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel tüntessék ki.

Nem az a meglepő, hogy az igazgató kitüntetésben ré-

szesült, hanem hogy kitüntetése egybeesett az iskola jubilálásával. A jubileum azonban elképzelhetetlen lett volna Évkönyv nélkül is. Minden iskolai évkönyv egyfajta iskolatörténet. A most közreadott kötet pedig többszörösen az. Utazás a múltba, ahol az olvasó megismerkedhet az Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium múltjával és nem utolsósorban növendékeinek névsorával, és megismerheti a Tömörkény István Gimnázium múltját és jelenét is.

A kötet elé dr. Kühn János írt meghatározó sorokat: „Most, amikor múltunkra emlékezünk, tisztelettel hajtunk fejet, s mondunk köszönetet az iskola volt tanárainak, dolgozóinak, akiknek munkája révén az „állami felsőbb leányiskolából” a Tömörkény István Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola és Kollégium létrejöhett.”

Az Alma Mater varázsát az egykori diák, a ma jeles író, Janikovszky Éva írja meg; Tömörkény István portréját pedig a város neves helytörténésze, Péter László irodalomtörténész rajzolja meg.

Szent Erzsébet – Az iskola nevében című írásában Gyulay Endre szeged-csanádi megyéspüspök úr felvázolja Erzsébet útját, a nevéhez, személyéhez kapcsolódó legendákat is. „Erzsébet, akinek ajkáról olyan édes énekszó hallatszott, aztán megint Jézusról beszélt, ragyogó arccal elmélkedett Jézus születésének órájáról. – Íme, hát így lett példaképe minden magyar leánynak, anyának és özvegynek.”

Magáról az iskolaépületről tudnunk kell, hogy azt Baumgarten Sándor, Lechner Ödön közvetlen tanítványa tervezte. Így indítja szakmailag hiteles dolgozatát Oszváthné Csegezi Mónika, és adja történetét a piros préstéglából épült iskolának, amely a Tisza-parti város ékítménye is egyben,

nem szólván a városban, a Palánkban betöltött szerepéről.

A mindenki által várt és megismerni kívánó iskola történetét *Oláhné dr. Koncz Margit* írta meg – színesen, pontosan és igen gazdag illusztráció szöveggörnyezetében. A szerző igen érdekes és nagy munkát végzett, amíg 1897-től összebúvárolta a történéseket, és írását statisztikai adatok garmadájjával egészítette ki. Felhasználta a megmaradt évkönyveket, megismerte és ismertette a fellelt jegyzőkönyveket, korabeli újságokat nézett át és körhű iratokat tanulmányozott, hogy minél pontosabban regisztrálja, megragadja az elmúlt évtizedeket, száz évet!

De a tanárok tudományos munkásságát is megismerteti velünk, számos instrukció szintje szentenciál!

„Nagyon fontos Fluck Jolán szerint, hogy sohase tanítsunk többre, mint amennyit tanítványaink megérteni képesek. Továbbá: A tanító mentül tisztábban és érthetőbben ejtse ki a szavakat s követelje azok helyes ismétlését!”

Megkapóak a világborús visszaemlékezések, aminthogy az a tanulók háború utáni oktatásának problematikája is. *„1944. november 1-jén kezdődött el iskolánkban újból a tanítás. 12 osztályból csak 8 működött. Szeptemberben 390 növendéket írtak be, de csak 141 fő kezdte el a tanítást.”*

Nem rejti véka alá Oláhné a Rákosi korszak túkapásait sem, a sztálini időket, és azt sem, hogy *„a sikerekhez megbízható káderek kellettek.”*

Nagy ívű tanulmányát az alábbi szavakkal zárja: *„Mi is szereténk, ha 2000-ben, s az ezredforduló után hazánkban – akárcsak az elmúlt száz évben – erős, színvonalas, értékes közép-európai iskolák működnének (köztük a mi intézményünk is), mert így lennének részei az egységes Európa sokszínű művelődésének.”*

Külön érdekessége az évkönyvnek (külön értéke) a száz év során végzett tanulók névsora. Hatvanhat oldal név 1898-tól napjainkig!

De a tanárok névsora is ugyanezt a „ritmust” követi. Persze a száz év folyamán számos szervezeti változás érintette az iskolát, ami jelölésében, címében is kifejeződött, ám végülis a gimnázium és a szakközépiskola – művészeti „beütéssel” a mai napig érvényes.

Különleges adaléka még az évkönyvnek a számtalan statisztikai táblázat, a gazdag képanyag, az egymás mellé változott tablók, amelyet mintegy kiegészít a gimnázium képző- és iparművészeti tagozatának története. Ennek fellelhető anyagát szintén Oláhné Koncz Margit szerkesztette együvé! Tőle tudjuk: *„Jelentős változást hozott az*

1961/62-es tanév, amikor újabb tagozattal bővült az iskola. Beindult az első ipari szakközépiskolai osztály, a mai képző- és iparművészeti szakközépiskola elődje.”

Az ügyet kezdettől fogva támogatták: dr. Huszák István, Dinnyés Éva, Kopasz Márta és Tápai Antal. A megalakulás óta a tagozaton művésztanárok oktatnak, akik a főiskolán szereztek művészi képesítést, de rendelkeznek tanári oklevéllel is. Fritz Mihály és Kalmár Márton mellett visszatérő diákok még: Tóth Magdolna, Barczánfalvi Ferenc, Albert Ildikó, Beliczay Mária, Bánvölgyi László, Kiss Jenő, Pölös Endre, Orr Gizella, Kecskés Ágnes, Tuza László.

Horpácsy Andrásné tanárnő írta meg Az iskolai kórus története az 1950-es évektől napjainkig. *„Az idők folyamán híressé vált, nagy múltú Tömörkény leánykar születése az 1950-es évekre tehető. A lélegző lépés e hosszú úton akkor történt, mikor dr. Berky Imre igazgató dr. Mihálka Györgyöt, a Tanítóképző tanárát kérte meg az 1950-es években, hogy vezesse a kórust. Dr. Mihálka ezután kórusával sikert sikerre halmozott. 1971-ben megtisztelő díjat hozott a Let the People Sing BBC rádiós énekműversenyéről, Londonból.”*

1990 szeptemberében Dohány Gabriella énektanár vette át a Tömörkény gimnázium ének tagozatának leánykarát. Számos városi rendezvényen énekelt és 1995-ben a Darmstadtban megrendezett nemzetközi kórusversenyen egyneműkari kategóriában I. helyezést ért el, aminthogy kitüntetéssel és diplomával tért haza az idén Londonból is.

Az együttes külső megjelenése is változott: a kötelező matrózblúz megszűnésével jelenleg fehér blúzt és sötét szoknyát viselnek a kórustagok, különböző színű sehszállal díszítve.”

Végül szólunk kell a könyvet záró művésztanár- és diák képzőművész anyagáról, amely egyfelől egy értékes kis „tárlat” is lehetne, ha évről évre kiállítanák valahol a városban.

Keresztyén hit és a természettudományok tanítása című tanulmánya is a többi kiemelkedő dolgozat között kapott helyet. A szerző dr. Lang Jánosné Apáczai Csere-díjas, aki 1987-től a soproni Evangélikus Liceum tanára.

A kötetben is végigvonult az az elv, amelyet a bevezetőben az igazgató megjelölt, általános műveltség és művészeti fölkelés. Bár az Évkönyv szerkesztése számos kívánni valót hagy maga után, mégis színvonalas, értékes, olvasmányos és lexikális munka.

Polner Zoltán

Iskola a Tisza partján

A Tömörkény István Gimnázium és Szakközépiskola épületeinek története és bemutatása

A múlt század végén Szeged város vezetősége elengedhetetlennek tartotta egy, a magasabb nevelés céljainak, az intelligens családok igényeinek megfelelő felsőbb leányiskola és internátus megteremtését. A Délvidék érdeke is kívánta, hogy az ottani vegyes ajkú lakosság leányai találjanak magyar nyelven és szellemben való nevelésre alkalmat és elhelyezést ebben a magyar városban. Így kezdte meg a hatosztályos tanintézet 1897-ben működését dr. Czímer Károly igazgató vezetésével kettőszáztizennégy növendékkel. Az állami felsőbb leányiskola megnyitásával egyidejűleg a községi felsőbb leányiskolát polgárrá minősítették vissza. Az iskola kezdetben ideiglenesen egy bérházban nyert elhelyezést, a Szabadkai sugárút és a Földvári utca sarkán álló Novák-házban.

A mindkét iskolaépületet alkotó építőművész bemutatása

Az épületet *Baumgarten Sándor*, *Lechner Ödön* közvetlen tanítványa tervezte. *Lechner Ödön* alkotásai nemcsak a közvéleményre voltak mind művészi, mind ellenzéki jelentőségük folytán hatással, hanem még inkább hatottak a köréje sereglett, a mester útmutatásait

tovább vivő, lelkes építészgárdára. *Baumgarten Sándor* (1864–1928) maga is érzés- és ösztönszerű beleélésével *Lechner* bőséggel áradó formakincsének hatása alatt állott, munkáinál igyekezett hasonló motívumgazdagságot gyümölcsöztetni.

Az új épületbe költözés

A Kiskörút elején álló épület mindössze négy esztendőig szolgált a felsőbb leányiskola otthonául, mert a miniszter azt átadta az állami főgimnáziumnak, melyet szintén 1897-ben alapítottak. Az első éveit állandó vándorlással töltő fiúiskola számára a Város ugyan följánlotta az *Arany János-Dózsa-Kazinczy* utcák és a *Stefánia* által határolt telket; a leányos mamák azonban „föllázadtak”, hogy a leányok tanintézetét két fiúiskola fogja majd közre (az I. ker. fiúpolgári és felsőbb kereskedelmi iskola, valamint a tervezett főgimnázium). Az országos hullámokat vető mozga-

lom nyomán kirendelt miniszteri bizottság úgy döntött, hogy a felsőbb leányiskola épületét adják át az új főgimnáziumnak, s a leányiskola számára pedig új helyet jelölnek ki.

A kétszáz leány növendék számára hatvan internátusi hellyel emeltetett tizenkét-tantermes új épület, melyet *Baumgarten Sándor* tervezett, akárcsak az iskola előző épületét is. Ezen végleges épület 1901–03 között épült föl a M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által megvásárolt *Wodianer-féle* telken.

Az iskola végleges épületének leírása

Az első, körüti helyszínnél jelentősen csöndesebb, nyugodtabb, forgalomtól szinte teljesen mentes, kellemes Tisza-parti környezetet választották másodjára. A jóval könnyedebben méltóságos, egyben reprezentatív tanintézet magyaros szecessziós stílusban fogalmazott épülete a részletek sokkalta finomabb kidolgozásával végeredményben az előzőnél egyértelműen nőiesebb benyomást kelt: jóval kifejezőbben sugallja, hogy leányok számára készült.

Az épületszárnyak U-alakban veszik körül az udvart; a belsőoldali tagolását eredményezően változóan két-, illetve háromtraktusos szakaszokkal. A fő tömegében egyemeletes épület főbejárati kettős középrizalitja háromszintes. A főhomlokzatot még két sarokrizalit, a Tisza-partit a sarkin túl középrizalit tagolja az internátus bejáratával.

Először az iskola belsejét végigjárva már első benyomásként érezhetjük az előcsarnok és a lépcsőkorlátok díszítésén a mester, Lechner Ödön hatását.

Az előcsarnok kellemes térhatása a kosárféves hevederek közötti, három – kissé gótikát idéző – csillagboltozatos boltmezőből fakad. A különleges formájú, pácákból összefogott hevederek lent csontszerű ízesülést mutatnak; koronás fejezetük fölött tömött, népművészeti ihletettséggel levetésű ág. A középső – egyúttal néhány lépcsőfokot is magába foglaló – boltszakasz szemközti falfelületeit finoman ívelt, tagolt vakolatkeret díszíti, melyre sajátosan az épület külsejére jellemző téglaburkolatot imitáltak nütözással. A baloldali vakolatúrkörben illendően az iskola névadója, Tömörkény István fogadja a belépőt. Jobb oldalon, túllépve a középső mezőn, helyezték el egy fehér márvány táblát 1972-ben, az iskola fennállásának 75. évfordulója emlékére az alábbi Tömörkény-idézettel:

*„Új leveleket terem az idő fája,
S behullatja velük a régi avart”*

A kosárféves falnyílásba szépen beillesztett, nagy üvegajtón át jutunk a szintén csillagboltozatos hallba, melyből szimmetrikusan szemben a lépcsőház, két oldalt pedig egy-egy folyosó nyílik. A hall négy lesarkításában félköríves záródású fülkéket láthatunk, melyek föltételezhetően kályhákat foglaltak eredetileg magukba. A különlegesen egyedi hangulatú lépcsőház minden finoman kidolgozott részletén érződik a tervező gondossága, amellyel az iskola használóit tisztelte meg. A pillérekre támaszkodó, kosárféves hevederek élszedést kaptak egyenletes ritmusban elhelyezett rovátkákkal. Az elegáns, háromkaros lépcső karjait acélsínek tartják, melyeket – az építés korában még nagyon friss filozófiával – őszintén megmutatták a gerendák fölfekvését erősítő acélkonzollokkal együtt. A szerkezet ékes példája annak, hogyan lehet széperkéket gyönyörködötten bemutatni, hogyan fakad a hiteles díszítés magából a funkcióból. Az öntöttvas konzolok élét és felületének föl-könnyítését a népművészetből vett vonalvezetéssel tették; a csavarkötéseket igen finoman virágmotívum foglalja magába.

A szecesszió eklatánsan jut kifejezésre a kovácsoltvas lépcsőkorlátokban. A gyökeres leveles ágak közötti, keretbe foglalt, dupla szálból szőtt dróthálomezők egyszerű, de egyben mutató megoldását jelentik a feladatnak. Az értékes anyag, szürkés rózsaszín mészkőből faragott lépcsőfokokat a homlokfelületükön profilos, sarkain lekerekített belépők teszik igényesen megformálttá. Az első középső kar eleganciáját egykor szőnyegborítás fokozta, rögzítő pácáinak fülei ma is láthatók. A keretezett terazzo-burkolatos félemeleti lépcsőpihenő lekerekített tömege betüremkedik az udvar terébe, s ezáltal ablakaival pompás megvilágítást tesz lehetővé.

A folyosók ajtóin is tanúi lehetünk a tervezői figyelmeségnek, ha észrevesszük a táblázatok és az ütközőléc élein finoman cakkos vonalát. Az arányosan nagy ablakok külső rétegét beleillesztették a homlokzati nyílások kosárféves, a belső viszont sarkos téglalap kontúrú. A gondosan tagolt profilú ablakszárnyakon szerencsére több helyen megvannak az eredeti sárgaréz kilincsek; a külső szárnyakon görbített, a belsőkön egyenes formájúak. Még fölfedezhető néhány példánya a termek funkcióját jelző, fűles címtábláknak; így például TERMÉSZETRAJZ, valamint 00 föliratokkal. Az egyik emeleti folyosón szintén régi, igé-

nyes kinézetű falikút idézi az épület eredeti művességét ZELLERIN M. FÉLE GYÁR R.T./BUDAPEST fölirattal. Mindegyképpen gondosan megőrzendők a szép régi élszedett és földerezett iskolaszekrények.

Az alagsori folyosónak szintén kellemes térhatást adnak a szegmentíves hevederek és a köztük lévő boltmezők. A termek mennyezetét acélgerendák erősítik. Rézsútós, félköríves ablakai külső szárnyainak apró osztását vaspálcák adják.

A kollégium épületszárnyának megfogalmazása némileg egyszerűbb, mint az iskolaszárnyé. A főbejáratot idézi kevesebb díszítéssel a kocsibejárat is lehetővé tevő kapualj, ahol ott árválkodik a korábbi politikai éra örökségeként. A lépcsőház kovácsoltvas korlátjában a gyökeres ágak oldalán csak kis golyók – levélrügyek – vannak; a köztés, keskenyebb mezőknek sincsen felületkitöltésük. Az egészben kevésbé reprezentatív lépcsőkorlátok és pihenőlemezek szürke mészkőből készültek.

A homlokzatokat főként a piros presztéglából készült függőleges, vízszintes és íves szalagok, ablakkeretezések, valamint a földszint jörést eljes téglaburkolásából adódó piros szín jellemzik, melyek előidézói voltak annak, hogy „piros iskolaként” vonult be a köztudatba az első világháború alatt az épülettel szemközti lakó Tömörkény István elbeszéléseinek köszönhetően. A félköríves bejáratok sokszögű, domborított horganylemez-fejézetű koronázott négy, kónuszosan sokszögű papilléirenek fejezete kicsit a gótikát, kicsit Gaudí idézve rokon Lencher Ödön budapesti Postatakarékpénztárának azonos épületelemeivel.

A téglaburkolás által szabadon hagyott, vakolt falfelületeket lágyan ívelő vakolatúrkörök és kék színnel kiemelt, a népművészet formavilágából vett virágmotívumok tagolják. Ezek hol hangsúlyosan tömött levelű formák, hol csak a homlokzatok egészének egységes hangvételét előidézően, apró mintaként köszönnek vissza. Különlegesen a főhomlokzat teljes magasságát összefogó, félnyolcszög keresztmetszetű papillérek kék mázas kerámia fejezetei a pilaszterek magasságának kétharmadánál.

A stílus sajátosságainak megfelelően a tervező kiemelt figyelmet fordított az épület éreszvonala fölötti megjelenésére is. A jelentős rálátással bíró iskola tömege művészi megjelenésénél különleges zamatot adtak a tetőgerinc sarkainál lévő és a homlokzatok törésvonalainál az éresz fölötti ékítmények, a bejáratokat hangsúlyozó tetőformák csúcsdíszei, valamint a tetőablakok. Sajnálatos módon ezek mára már nem ékesítik a tetőzetet, nem kevésbé szegényítve az épület eredeti attraktív megjelenését. A főbejárat fölött, két zömök, kollégiumi bejáratnál a címert virág alakú keretében helyettesíti. A téglaburkolatban a hagyományos konzolsort finoman stilizálva alakították ki az épület koronázó párkányában.

A téglával burkolt lábázat élét szintén tagoltá tették idomelemek alkalmazásával. A kollégiumi bejáratnál nagy kőgömbök a kerékvetők.

A főbejárat fölső, félköríves mezőjét – az iskola nőies jellegének megfelelően – egy hatalmas margaréta szirmait követő üvegosztás tagolja. A szárnyak hármassíves, üveges betétjében gyökereivel és szintén margarétákkal ékesített életfát mintáz a gazdag, eredeti formaképzésű kapubetétrács. Fölül vésett minta, lent lágyan ívelő táblázat.

A kosárféves ablakokat általában párosával fogják össze a keretezések, a fő vízszintes osztásukat enyhé hullámvonal díszíti. Ezek középső szakasza még külön is ívelt az emelt párkánymagasságú középrizalit gazdagságát fokozandó. A félköríves pinceablakok csúcsos téglakeretezése keleti hangulatot sugall, az ablakok „könyöklőjét” zömök köztomb képezi.

Az utcaiaknál visszafogottabban megfogalmazott, nagyobb részt vakolt udvari homlokzatokat a tagolt épülettömegek éleinek, valamint a kosárféves ablakok keretezésének téglafelülete díszíti. A pinceablakok szegmentívesek. Az udvar jelentős hányadát sportpálya céljára használják; dús élő sóvény választja le a kőfaragók „rezidenciáját”.

A Palánk rendezése 1933–34-ben

Az iskola történetének az épületet érintő eseményei

A virágzó intézménynek fölbecsülhetetlen kárt okozott 1914 szeptemberében a katonai kórház céljára való lefoglalása, a VII. tartalék kórházat helyezték el benne négyszáz-ötszáz beteg ápolásával. A szükségleteknek megfelelően átalakították az internátus hálóterméit és a pincehelyiségeket. Fölhasználták az iskolabútorok egy részét is; s tekintélyes károk érték a szertárak fölszerelésit a zsúfolt raktározás következtében. Ezidő alatt csak másik iskolaépületben – a Dugonics utcai állami polgári leányiskolában –, csökkentett óraszámban, váltott napszakokban folytató a tanítás; az internátus növendékeit megbízható családoknál helyezték el.

A háború, majd a proletárdiktatúra okozta rombolás után a francia csapatok, valamint a csendőrség kaszárnýája lett, börtönként használt pincéjében elfogott kommunistákat őriztek.

Csak a megszállt Temesvár állami leánygimnáziuma menekült igazgatójának, Schill Fülöpnek sikerült visszaszerzeni az épületet a hét esztendei száműzetésben dolgozó intézet számára 1921-ben, s végre rendes helyén tudta folytatni a nevelőmunkát a keresztény vallás és a magyar nemzeti erkölcs alapján. Kemény munka és anyagi áldozat árán sikerült rendbe hozni a tönkrement épületet, s pótolni a tantermek, szertárak és a könyvtár bútorzatát és fölszerelését.

A harmincas évek elején a növendékek létszáma már annyira megemelkedett – közel ötszáz fő járt a tanintézetbe –, hogy a város legkedveltebb és legnagyobb létszámú foglalkoztató leányközépfiskolájában egyre nyilvánvalóbban érvényesült az épület adta keretek szűkossége; az intézet és az internátus fölszerelése is elmaradt a kívánatostól.

A második világháború alatt, 1942-től az iskola helyiségei egy részét a kerekdedelmi leányközépfiskola rendelkezésére kellett bocsátani. 1943-ban a sorozatos légítámadások miatt kellett a tanítást megszakítani. A közúti híd 1944. évi fölrobbantása közelsége ellenére sem tett nagyobb kárt az épületben, mint az ablaküvegek és a tetőcserepek

összetörése. 1944 márciusában a városba bevonuló német katonai egységek vették az épületet birtokukba, ami belső átépítésekkel járt együtt.

A háború befejezését követően csak 1946 júliusában jutott hozzá az iskola otthonához, addig más tanintézetek épületeiben folytató az oktatás. Az iskola és az internátus által elszenvedett háborús károk fölszámolására hosszabb időre volt szükség, a teljes rendbehozattal 1948-ra készültek el. Ebben a munkában a minisztérium mellett jelentős segítséget nyújtottak az iskola növendékei és szülei.

1961-ben indult el a termelő munkára fölkészítő politechnikai oktatás; a szönyegszövés, a szabás-varrás és a könyvkötészet, amelyek gyakorlati foglalkozásokká alakulva ipari szakközépfiskolai tagozatként működtek azokkal a hagyományos művészeti iparágakkal – fa- és kőszobrászat, ötvösség, kerámiakészítés stb. –, melyek lassan elnéptelendtek az utánpótlás hiánya miatt. A három szakcsoport: kerámiakészítő, díszítőszobrász és kéziszedő. A szükséges műhelyeket sok társadalmi munkával és saját erőforrással az iskola alagsorában hozták létre.

Az iskola zsúfoltságát némileg csökkentette az 1963-ban a kőfaragó-kőszobrász és a nyomdai-grafikai tagozat számára átadott Tisza-parti épület, amelyben rajzterem is helyet kapott.

Az iskolaépület túlterhelésére jellemző, hogy a nyolc osztály számára emelt intézetben ekkor huszonegy osztály – nyolcszáz tanuló – dolgozott; a tizenöt tanterem közül négy szükségterem volt. Enyhített még a helyzeten a Tisza-parti gimnázium megnyitása, ahová 1964-ben átkerült négy osztály.

A zenetagozat 1990 óta szervezetileg továbbra is e középfiskolához tartozik, tanulói azonban a teljes képzésüket a Konzervatóriumban kapják oly módon, hogy a közismereti tárgyak oktatói járnak oda a tanórákat megtartani. *(Megjelent az iskola évkönyvében!)*

Osváthné Csegezi Mónika

Képek, képződések

Orr Gizella Szent Erzsébetről, a portréfestésről, a tanítás szépségeiről

- Kezdjük évfordulóval. Centenáriumát ünnepelte az iskola, a Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola jogelődje, a Szent Erzsébet Leánygimnázium száz esztendővel ezelőtt kezdte működését. Az Ön művészetpedagógiai pályája szervesen kapcsolódik a Tömörkényhez, mintegy húsz éve. Nem sok ennyi idő alkotóként a katedrán?

- Amikor gondolkodtam azon, hogy egy interjúban miről kellene beszélni, nos, a tanítás mindenképpen eszembe jutott, magamtól is. Nagyon-nagyon szeretem csinálni és egy pillanatig sem volt még unalmas, se olyan, amiért el is lehetne akár marasztalni, hogy rutinszerűvé vált. Nekem még mindig minden nap új és minden csoporttal külön-külön új dolog. Sok éven keresztül, olyankor is, amikor időszakonként nem dolgoztam, ez volt az, ami benne tartott a szakmában, teljesen. Majdnem, hogy úgy jártam én is, mint az öcsém, aki a katonaság alatt úgy készült a felvételi vizsgájára a képzőművészeti főiskolára, hogy egy darabot nem rajzolt meg, nem mintázott, hanem elmélkedett. Elmélkedett azon, hogy is van ez a dolog. És akkor sokkal-sokkal jobban sikerült a felvételijé, mint amikor rogyásig rajzolt. Szóval, úgy van ez, hogy a gyerekek számára olyan dolgokat is meg kell fogalmazni, tudatosítani, amit egyébként nem tenne az ember külön. Nagyon szeretem csinálni. Néha olyan kiugróan tehetséges emberkével is lehet találkozni, akik különleges emberi élményt jelentenek, a tanítástól egy életre szóló emberi kapcsolat marad. Tehát nagyon sokrétű, komplex örömök vannak ebben az egészben.

- Módot adott az áttekintésre a volt növendékek centenáriumi művészeti tárlata?

- Igen, ezzel végig lehet találni, akik kikerültek innen, mi lett velük. Ez már egy kicsit bonyolultabb dolog, mert gomba módra megszaporodtak a művészeti iskolák, most már vagy 16-an, 17-en vagyunk. Évtizedeken keresztül csak hárman voltunk, a pesti, a Török Pál utcában, azután a pécsi meg mi, szegediek. Ez volt a klasszikus három iskola. Most van hatszor annyi és jönnek a hírek, hogy újabbakat akarnak itt-ott, amott csinálni. Szóval ettől eléggé fölhígult a dolog.

- Miért? Nincs elég tehetséges gyerekek?

- A koncepció maga a problémás. Nem annyira szakképzés lett ez, hanem valamiféle terápiás képzés. Ez jut eszembe róla. Kicsit olyan, mintha a kreativitás című alá begyűjtötték volna ezt a területet. Valósítsa meg a gyerek önmagát, fessen, rajzoljon, hozza ki magából a kreatív erőket. Nálunk meg nagyon hagyományos alapozó szakmai felkészítés folyik, amihez egyre tudatosabban és erősebben ragaszkodunk. Tanítható, megtanulható dolgokat akarunk átadni, s így eresz-tjük ki a gyerekeket és búcsúzóul azután mondjuk nekik, hogy majd kint, a nagyvilág-

Lenin, Tömörkény és Árpádházi Szent Erzsébet váltotta egymást a Tömörkény művészeti szakközépiskola lépcsőházában. A bójárat máris tudatta az érdeklődővel, hova került. Gondolja mindezt az egysíkú lapra járó elme, mert azért ennyi mégsem fejezhet ki lényegi dolgokat. Nem is erről, ennek okairól kellene beszélni, hanem az alkotásról, ami új Szent Erzsébet portréjaként, pótolva egy régi, elenyészett képet. Az alkotásról, a képzés folyamatáról, csodával „határos” köznapi dolgokról beszélgetünk az iskola művésztanárával, Orr Gizellával.

ban olyan irányhathoz csatlakozik, oly módon próbálja ki magát, ahogy csak tetszik. De itt most még tanulunk. A centenáriumi kiállítás, illetve kiállítások láttattak meglepő dolgokat, hogy abból az alaphól, amivel innen indultak, milyen sokféle ágazó dolgokat csinálnak. Párhuzamosan volt a mostani diákjaink kiállítása is, lehetett látni a különbséget. Ki látta, láthatta, mi a kiindulás, a természetelvi alkotásoktól kezdődően, ami azért a tanulmányokban persze nem egy naturalista másolgatás.

- Miképpen befolyásolhat ezzel párhuzamosan alkotói pályát az, hogy valaki pedagógus, művészeti szakközépiskolában tanár?

- Igazából nem tudom. Talán valahogy olyasféléen, amit az előbb mondtam, hogy mégiscsak a szakmában tartja az embert és mégsem abból, vagy csak abból kell megélnie, amit fest. Anyagilag nagyon jó, nem túl fényes, de stabil bázis. Nem kényszerül az ember áruba préselnie magát, s mégis valami

olyasmit csinál, ami magasrendűen a szakma.

- Valamikor a nyolcvanas évek elején beszélünk hasonló dolgokról egy interjúban. Ott is a visszafogott önértékesítést és a portré, mint kedvelt műfajt említette. Időközbeni mérleget vonva; miként telt alkotói pályája azóta?

- Fenntartásaim nem múltak el azóta sem azzal, ha valaki egyfajta piackutatás után dolgozik. Tudom, nincs olyan művész, aki ezt önmagának is beismerné, hogy a vevő, megrendelő fölkeresése jobban foglalkoztatná esetleg, mint az alkotás. Elég sokan kényszerülnek ilyesmire, ez vagy belső, vagy külső kényszer, nehéz meglátni. Most, én ezt úgy gondolom, megúsztam. Mondhatom szomorúan, megmondhatom büszkén is, hogy megúsztam azt, hogy piacról éljek. Éppen ezért nem is csináltam valami nagy karriert, nem kerestem túl sokat ezzel a dologgal még a életemben. Az a műfaj, amit tőlem az emberek szívesen vesznek vagy keresnek, az a portré. Ezt nagyon szívesen csinálom érdekel is, ezzel foglalkoztam. Ezek között voltak megbízások, voltak baráti felkérések, volt intézménytől. Hogy én nem sokat szerepeltem, az éppen abból adódik, hogy a portré a szűkebb közösséget érdeklí elsősorban. Elég kötött műfaj, nem lehet olyan atraktív dolgot csinálni, ami felhívja a figyelmet, feltűnést kelt. Csak hogy szerepeljen is portrékkal, az is furcsa volna, mást várnak manapság az embertől.

- Ha jól emlékszem, szerepelt azért gyűjtőtárlaton portréival.

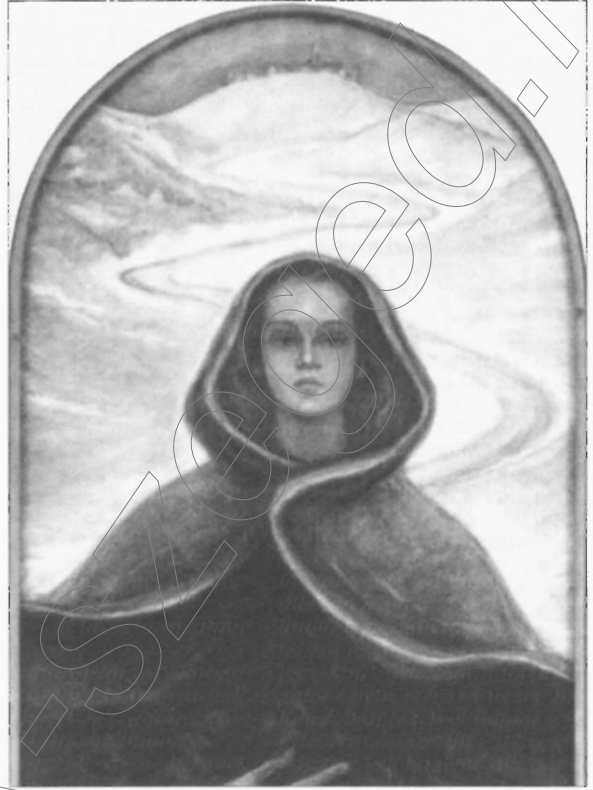
- Talán a nyári tárlatról emlékezhet, egyszer egy püspök portré szerepelt ott. Szintén megbízásra csináltam, úgy kértem vissza a tárlatra, mert az az egyik, amit legjobban szeretek és gondoltam, nem annyira konkrét portré, jó a tárlatra. Négy-öt száz évvel ezelőtt élt személynek a fiktív portréja, majdnem-hogy belső portré. Mátyás király idejében élt csongrádi megyéspüspök, Szakály János, aki arról nevezetes, hogy megunta a „karriert”. Nagyon nagy karriert csinált, már egész fiatal korában, huszonvalahány évesen püspökké szentelték. Ötvenéves kora táján egyszercsak lerakta a püspöksüveget, pásztorbotot és elment remetének. Pálos remetének. Ez egy érdekes lélektörténet. Mivel nem maradt róla használható ábrázolás, eléggé szabadon tudtam kezelnit, ezért mondom, hogy inkább belső portré. Erre gondolhat talán. Ezen kívül is csináltam én a dolgaimat, de kevésbé jut eszembe, hogy beküldeni, hogy most arra dolgozzak. Ilyen szempontból nem nagyon változtam.

- Miképpen lehet nekiindulni portrét készíteni egy szentről, vallási legendával övezett személyről? Amikor olyan időbe, jelen időbe kell helyezni közepkori történetet, amikor az időjárásjelentést műholdfelvétellel látjuk, s a világunk mikroszkopikus és mikrokozmoszmi csodákkal teli?

- Azt gondolom, akadnának olyan festők,

Szakoly János püspök

Árpádházi Szent Erzsébet

akik ha ezt a feladatot kapják, valami úrfelvételhez vagy mikrokozmosz jelenséghez hasonló belső kavargást festenek Szent Erzsébet kapcsán. Lehetséges. Fényeket, sugárzásokat, energiaáramlásokat. Mert nyilván Szent Erzsébet az is; fény meg energia meg sugárzás. Szent Erzsébet ábrázolásában, mint feladatban, sok-sok kötöttség volt, s ez nem korlátozott, hanem inkább segített. Támpon tot adott. Egy meghatározott helyre, nagyon karakteres közegbe kellett elkészíteni a képet. Még az is kötés, hogy vele szemben ugyanolyan félkében egy másik portré, Tömörkény István látható. Kicsit együtt is látható a kettő, aztán még alkalmazkodni kell az épület hangvételéhez. Sok minden meghatározta, hogy milyen irányba nem rugaszkodhat el az ember. Hogy is kérdezte, ha valaki középkori meg szent az nagyon idegen a mi századuntól, vagy nem?

- **Segít-e az alkotásban, ha belsőleg azonosulni képes valaki a csodákkal, ha átélhetően föl tudja szabadítani azokat az erőket, amit a vallásosság, a hit sűrít?**

- Nem föltétlenül úgy fogalmaznék, hogy a vallásosság jelentkezik itt. Az mindenképpen szükséges és segít, hogy higgye és tudja: van ilyen, hogy SZENT-ség. Nem csak arra gondolok, hogy keresztény szent, a maga vallásában, közegében lehet az élete szent. Mert ez a valami, amit az emberek e fogalommal kifejezni akarnak, az azért létezik. Nem kitaláció, nem mese, hanem az van.

- **A középkori szentek ábrázolása több mindennel meghatározott.**

- Én arra gondoltam, azért egy középiskolába szentképet nem fest az ember. Az nem való oda. Ebből következően lehet, hogy ez a kép, amit én csináltam, templomba nem lenne jó. Azt hiszem, a köztudatban minden-

képpen benne vannak azok a kanonizált szabályok amit meghatározott egy szentkép. Ahhoz, hogy áhitattal nézzék, szentképnek lássák, ahhoz biztos, hogy olyan ismérvek kelljenek, ami megszokottan a szentképnek teszik. Glória, dicsőfény és így. Én én nem akartam szentképet ide, nem is lenne való ide, azt hiszem. Inkább azt a valamit szerettem volna elmondani, ami azt sugallja, hogy SZENT-ség. Nagyon örültem Szent Erzsébet alakjának, hogy nem más szentet kellett ábrázolnom. Bár ha azok életébe belemélyedtem volna, lehet, azokról is olyan dolgok derültek volna ki, mint Szent Erzsébetéről. Csöppet se hasonlít arra a populáris szent fölfogásra, hogy ájtatosan égnék emelt szemekkel éli az életét és jótékonykodik, hanem egy fantasztikusan dinamikus, lángoló, szenvedélyes ember. Abszolút élő, valóságos figura, aki amellett, hogy a gyakorlati életben tevékenykedik, teljes szívvel, lelkével szerelmes volt a férjébe, imádot lovagolni, táncolni. Csupa élet, csupa dinamika, s amit teljes intenzitással, dinamizmussal csinált, valahol abban érezte a transzcendenset, a valóságon túlit. Illetve tudta, hogy, mit mondjak, ez Isten nyilvánulása? Ilyeneket tudnék én Erzsébetéről mondani. Nem föltétlenül akartam én egy katolikus szentet, hanem a magas hőfokon égő embert, aki csodákra képes.

- **Hogyan érvényesült az, ki a megrendelő?**

- A megrendelő az iskola, tehát ebből az következik, hogy a környezetet, a helyszínt, a szellemiséget tekintetbe kell venni. Azon túl viszont, az ábrázolás hitelessége miatt megkérdeztem egyházi személyeket, nagy baj lenne-e, ha egyszerre ábrázolom a kenyeret és a rózsákat, mivel valójában a szegényeknek vitt élelem változott át rózsákká. Vagy,

hogya nem lesz glória a feje fölött? Azt mondták, nyugodtan. A középkori ábrázolások inkább illusztratív jellegűek, látszik, hogy egy-két utalásból fölismerik azt a jelenetet, amit ábrázolnak. Olyan szempontból nem lényeges a megrendelő, hogy az ízlése befolyással lenne, inkább a közeg, amibe kerül. Másrészt pedig az ábrázolás hitelessége körüli dolgok fontosak. Az iskola, mint környezet és mint szellemi háttér, fontos. A konkrét környezetben az, hogy a vele szembeni Tömörkény figurának van egy bizonyos mérete, ha vele szemben egy sokkal kisebb vagy nagyobb figurát helyezek, akkor az időtlenül jön ki. Például tartani kellett a fejmagasságot, nagyjából a méreteket, hogy mindkét alak térben van, félalakos portré, egy picit azt, hogy a Tömörkény portré már az időtől is be van sötétvedve, tehát diszkrétén belesimul a környezetébe. Nem akartam én valami attraktív dologgal egyébként se előhozakodni, ilyen jelenséget létrehozni, hanem valami olyat, ami elég alázatosan a környezet részévé válik. És csak akkor szólít meg, ha megállok és én megszólítom.

- **Jó, hogy mondja. Nap mint nap bejönni milyen érzés a bejárati kép sugarában?**

- Úgy még nem sikerült eddig bejönnöm, hogy elfeledkezzen róla, itt van a képem. Ennyit tudok mondani. Jó sok időnek el kell telnie. Most még friss a dolog és ezért minden nap megnézem, hogy stimmel-e. Nem feltűnően. Csak úgy, a szemem sarkából.

Becsei Péter

Alma mater

Sosem kívántam a Nagy Idők Tanúja szerepében tetszelegni, de most nincs menekvés, eljött a pillanat, amikor azzá kell válnom. Ugyanis 100. születésnapját ünnepli a Tömörkény István Gimnázium, Művészeti Szakközépiskola és Kollégium, lánynevén – ha csak egy volna, de száz év alatt több is akadt (a szegedi Magyar Királyi Állami Árpád-házi Szent Erzsébet Leánygimnázium, illetve Anyám évkönyvei alapján a Szegedi Állami Felsőbb Leányiskola, 1922-e keltezésű érettségi tablójának tanúsága szerint pedig a szegedi Magyar Királyi Állami Leánygimnázium.)

Anyám is, én is nyolc-nyolc évig koptattuk padjait. (Ami azt illeti, az én időmben, vagyis 1930 és 1944 között már elég koptottak voltak.) Anyám 1914–1922 között volt az akkori Gimnázium növendéke. Így aztán nem csoda, hogy amikor először találkoztam az Alma mater kifejezéssel, amivel nemcsak az egyetemeket, főiskolákat, hanem régi, jeles középiskolákat is megneveztek volt növendékeik, először úgy gondoltam, hogy azt a gimnit nevezik így, ahová az ember mamája is járt. Mentőseimre szolgáljon: akkor még I. osztályos voltam, vagyis 16 éves múltam, és csak III. osztálytól kezdve tanultunk latint.

Anyám az első világháború éveit töltötte diákként a gimiben, én meg a második világháborúét. Talán ő járt jobban: 14 éves korára már vége lett a háborúnak. Én viszont 14 éves voltam, amikor elkezdődött, és éppen érettségi előtt álltam, amikor iskolánk talán legszomorúbb évét vészelte át. Német hadkórház lett, minket meg egy latinóra kellős közepén azonnali hatállyal kisöpörtek belőle, mint valami oda nem illő szemetet. Én így éltem meg.

De ne itt kezdjük. Mert ugye, van egy olyan mondás, hogy ha a vége jó, minden jó. És ez annyiban igaz, hogy a happy end általában feledteti a hozzá vezető út gondjait, bajait. De az ellentéte már nem igaz. Nekem igaz az, hogy ha a vége rossz, minden rossz, mert igenis, háború ide, háború oda, én nyolc szép, boldog évet éltem meg a gimiben. Szerettem oda járni, szerettem az osztálytársaimat, köztük találtam meg életre szóló legjobb barátaimat, szerettem tanárain többségét, szerettem tanulni, szerettem a tornatermet és udvart, a vakáció végén éppen olyan izgalommal vártam az első tanítási napot (hiszen találkozhattam azokkal, akiket nyáron nem láttam), mint amilyen örömteli izgalommal vártam az év végén az utolsó tanítási napot. Mert azért normális gyerek voltam.

Én tizennégy évvel Anyám érettségije után kezdtem el a gimnáziumot. Éppen akkor ment nyugdíjba

Schill Fülöp úr, az ő hajdani igazgatója, és Mike Lajos tanár úr, anyám hajdani osztályfőnöke lett a megbízott igazgató. Az 1922-es érettségi tablóról ismertem őt is meg Eckertné Pethó Gizella tanárnőt is, bár egyikük sem tanított, de mégis olyan családiassá tették a gimnit. Hissen megvolt otthon a fényképük, bekeretezve.

Minket mások tanítottak, fiatalabban. Például Gammer tanár úr, a földrajzos, és felesége Gammerné Serafin Margit, a szépséges olasztanárnő. Meg Nagyné Bacsó Erna, aki V-től osztályfőnökünk is volt. Igazán nem a matek volt a kedvenc tantárgyam, de Erna nénit nagyon szerettem. És szerettem dr. Soós Paulát, ezt a szikár, szemüveges tündért, noha a kémia és a fizika sem tartozott a kedvenceim közé. És ott volt az imádott Ubul (hogy miért kapta ezt a becenevet?) vagyis dr. Lőrincz Jenő igazgató úr, aki két vagy három éven át a magyar irodalmat tanította nekünk, és ha jól emlékszem, az önképzőkört is vezette, az ő esetében rajongásom persze a tantárgynak is szólt. Ugyanígy Petrich Rózsa esetében, aki testnevelés tanárunk és sportkörvezetőnk volt.

Voltak olyan kitűnő képességű tanáraink is, akiket nagyon szerettem, s akikben végül is csalódtam. Ez akkor nagyon fáj, ma már elmúlt, ne essék szó rólok.

Mindenkinek egyetlen gyermekora, egyetlen fiatasága van. Az enyém szép volt. Anyám azt mesélte, az övé is. Az első világháború alatt, a második világháború alatt. De az utolsó nap, 1944. március 28-a, az megszépíthetetlen.

Két naci tiszt (éppen olyanok voltak, mint amilyeneket később a szovjet filmekben láttam) kivágta az osztály ajtaját, és Heil Hitlert üvöltött, felemelt karral. Mi éppen Tacitust olvastuk, ami nehéz volt, de szép. Fél óránk volt arra, hogy elhagyjuk az iskolát. Én nem tudtam.

Sírógörcsöt kaptam, leültem a kapu előtt a lépcsőre. Két barátnőm vonszolt el. Estére magas lázam lett, néhány nap múlva kitört rajtam a skarlát, ami – antibiotikumok híján – akkoriban nagyon veszélyes fertőző betegség volt. Nyilván nem a német megszállás miatt kaptam, de én így éreztem, 40 oC-os lázzal, miközben osztálytársaim „hadi érettségít” tettek. Betegségem négy-öt hete alatt a világ teljesen megváltozott körülöttem. Mire magamhoz tértem, nagyszüleim a zsidókat megkülönböztető sárga csillagot hordták, és a gettóba készültek. El is vitték őket, előbb a téglagyárba, majd a koncentrációs táborba. Vera is oda került, a legkedvesebb barátnőm. Ő még leérettségizett.

Én szeptemberben érettségiztem. Egymagam. Érettségi biztosom a rettegett tankerületi főigazgató volt, aki híven rossz híréhez, amikor reggel az intézeti ünnepi Bocskay egyenruhában (kicsit szűk volt már) jelentkeztem nála, hogy érettségi vizsgára készen állok, akkor hazazavart. Öltözzek át, és ne gyalázzam meg a magyar lányok díszegyenruháját félszidó létemre.

Hazamentem, átöltöztem, visszamentem, leérettségiztem (ma sem értem, hogyan sikerülhetett jelesre, mert évtizedeken át ez volt a liderces álmom) és akkor úgy gondoltam, hogy én ennek a gimnáziumnak a kapuját sosem fogom még egyszer átlépni.

Rosszul gondoltam. Szerettem ezt a gimnit. Az épületet is. Amikor elkerültem Szegedről, valahányszor hazalátogattam, arra sétáltam. Nem mentem be, csak megnéztem. Köszöntem neki. Szervusz, mondtam, mert akkoriban így köszöntünk, még nem volt szia. Szervusz, köszönt vissza a vöröstéglás épület valamelyik ablaka. És ez azt jelentette, hogy a gimni nem tehet arról, ami velem, velünk történt. Neki is fáj. Szégyellte.

Az ötvenedik érettségi találkónkon (és ennek is már három éve!) mintha saját anyukáink gyűltek volna össze.

Az utolsó tanítási napról már nem esett szó. Ellenben kiderült, hogy a 29 érettségizett diákból 20 végzett főiskolát, egyetemet.

És ezt azért mégiscsak a Magyar Királyi Állami Árpád-házi Szent Erzsébet Leánygimnáziumának köszönhetjük.

Isten éltesse a megújhodott Alma matert!

(Megjelent az iskola évkönyvében)

Janikovszky Éva

A gimnáziumot ki kell ragadni a szürkeségből!

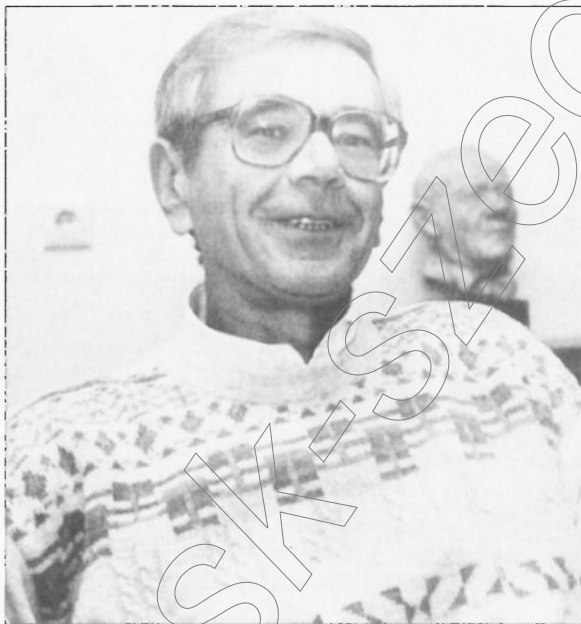
Beszélgetés a százéves intézmény mai igazgatójával

Miután befejeződtek az iskolát ünneplő események, arra kértem dr. Kühn János igazgatót, hogy összegezze véleményét a rendezvénysorozatról.

- Rendkívül nagy feladat volt ezt a jelentős eseményt levezényelni, ám a tanári kar segítségével – úgy érzem – megoldottuk a kitűzött célt. Különben huszónöt évvel ezelőtt, a 75. évforduló idején kerültem az intézményhez. Nem magunkat akartuk ünnepelni, hanem inkább a most idejáró tanulóknak bemutatni azt, hogy a régi tanítványok mivé lettek és még most is mennyire ragaszkodnak volt iskolájukhoz. Érzelmileg szeretttük volna megérinteni a mai ifjúságot ebben az ingerszegény világban. Sokszor olyan érzése van az embernek, hogy talán még azt is szégyellik, ahová iskolába járnak. Ne szégyelljék, mert vannak eredményeink, vannak, akikre büszkék lehetünk. Egyszóval, ez az egy hét úgy sikerült, ahogy elterveztük.

- Gondolom, sok szöveg futott a szervezés?

- Ez természetesen, ha több művész ad egyszerre műsort. Nagyon sok rizikófaktor volt az ünnepség megrendezésékor, hiszen igen sok emberrel kellett időpontot egyeztetnünk. Ilyenkor számos probléma adódhat, egy betegség, más irányú elfoglaltság miatt borulhat az egész műsor. Hála Istennek, ez nem történt meg, és így a rendezvényeink érzelmileg közelebb hozták a gyerekeinkhez az iskolát. Azóta tanulóink mintha másképpen viselkednének. Remélem, elértek célunkat, nem fogják letagadni, hogy hova járnak gimnáziumba, ha

megkérdezik őket! Bizom benne, hogy ezek a diákok 20-30-40 év múlva büszkék lesznek iskolájukra, akár azok, akik ötven évvel ezelőtt jártak ide. Jó volt látni idős tanítványainkat az iskolatörténeti kiállításon, amint egymással vitázva idézték föl egykori élményeiket!

- Igazgató Úr, milyen iskola a Tömörkény?

- Meggyőződésem, hogy Szeged középiskoláinak nem egymással kell versenyezniük! Óhatatlanul fölmerül a kérdés, vajon mit hozna ki a Radnóti tanári kara azokból a diákokból, akik a Tömörkénybe járnak. Nem azonos a diákok indulása, más képzettségűek kerülnek oda és más ide. Tehát az oktatás alanya és tárgya nem azonos. Ezért ez összemérhetetlen. Hogy ez miért alakult így, ennek nyilván társadalmi előzményei vannak. Ebben közrejátzott az is, hogy a Radnóti jobban menedzselte az iskolát és

- Hogyan fogadta az éredemkereszt kitüntetés?

- Megmondom őszintén, igen furcsa érzés volt. Nem is gondoltam erre a kitüntetésre. Az elmúlt huszónöt év igen érdekes időszak volt az életemben. Nagyon sok mindent megtanultam. Azt is, hogy mit érdemes csinálni, és azt is, hogy mit nem. Amikor beadtam az igazgatói pályázatomat, már akkor megfogalmazódott bennem, hogy a gimnáziumot ki kell ragadni a szürkeségből. Át kell alakítani teljesen a struktúráját. Ennek lett eredménye a human osztály, a speciális nyelvi osztály, a környezetvédelmi fakultáció, megvolt már az énekzene tagozat, amelyik folyamatosan működött, végül pedig a kéttannyelvű magyar-német gimnáziumi osztály. Ily módon a gimnáziumi struktúra napjainkra kiépült. Az a diák, aki nálunk kíván továbbtanulni, valamelyik tárgyból többet fog kapni, mint amennyit a tananyag megkövetel. Büszke vagyok az énekkarunkra is, mert 1990-ben választanom kellett a nagy híru karvezetőt vagy a kezdőt, még nem bizonyított karvezetőt, az ifjú titán mellett döntöttem. Ő mellette, aki nekem volt tanítványom első osztálytól az érettségiig. Tudtam kvalitásait, a munkáját, a vallott hitét, szeretetét. Óralátogatásaim során pedig azt is tapasztaltam miképpen bánik a gyerekekkel. Mondjam azt, hogy nemzetközi szakközépiskolás zenészekből állnak. Most pedig díjakat is hoztak Angliából. Nem is tudtam, hogy a város vezetői ennyire figyelik az iskolában folyó munkát! Nagy megtiszteltetés számomra ez a kitüntetés.

P. Z.

Hős vagy áldozat Schwarcz Lajos? Mi történt a Takaréktár utcában 1956. október 26-án?

1956. október elején Szegeden, majd országszerte mozgolódni kezdett az egyetemi ifjúság. Követelték az orosz nyelvoktatás és a honvédelmi ismeretek fakultatívá tételét, egyetemi autonómiát, ösztöndíjak emelését pályakezdő tanárok fizetésemelését, stb., de egyre elszántabb és hangosabbá váltak a szélesebb tömeg bázisát is maga mellé állító politikai követelések, mint például Farkas Mihály és társait állítsák bíróság elé és nyílt tárgyaláson ítéljék el. Magyarország lépjen ki a Varsói Szerződésből. Nagy Imrét vegyék vissza az MDP vezetőségébe. Állítsák vissza a Kossuth címet, de lehangosabban a szovjet csapatok kivonását követelték. Az egyetemek karain megalakult az országban elsőként vitákkal tele, de mégis egységesen október 16-20 között a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Érdekvédelmi Szövetsége a MEFESZ. Szervezeti alapszabállyal és 16 pontos követeléseikkel, melyet az ország valamennyi felsőfokú intézményének diáksága és haladó szellemű professzora elfogadott, sőt megvitattott, itt-ott módosított, de mindenképpen csatlakozott a szegediekhez. Így vált országossá.

A sokat tapasztalt józan gondolkodású haladó szellemű egyetemi professzorok egyetértvén a lelkesedésükkel, de féltvén tanítványaikat hiába próbálták a forradalmi hangulatot az egyetem falai között tartani nem sikerült. Az utcára vonultak, százezreket állítva maguk mellé. Országos méretűvé vált a forradalmi hangulat. A hatalom természetesen nem nézte jó szemmel. A Párt apparátusai, fotósai, újságírói, a DISZ képviselői minden gyűlésen képviseltették magukat. A forradalmi hangulat egyre fokozódott, egyre többen és többen álltak az oldalukra. A hatalom megremegett és Budapesten október 23-án eldőrdültek a végzetes, embertelen lövések. A kormányban káosz és félelem uralkodott. Október 23-án éjjel a Parlamentben kinevezik Nagy Imrét minisz-

terelnökké. Országszerte statáriumot hirdetnek és katonai közigazgatást rendelnek el. Ennek értelmében Szegeden is „a felügyeletet minden felett átvette a katonai parancsnokság.” A statárium érvényben van, gyülekezni tilos, felvonulni tilos. Aki a karhatalmi közegek felszólítására nem oszlik szét, a karhatalom kénytelen a fegyverét használni. Felhívjuk a lakosságot érizze meg nyugalmát, térjen vissza biztos építőmunkához. Tartózkodjék a provokációtól, erőszakos cselekményektől, mert csak ezzel lehet biztosítani a vérontás elkerülését. Erről röplapokat is szórtak szét. A Délmagyarország 1956. október 24-i száma rövid hírben közölte:

„Szovjet csapatok vonultak át Szegeden. A Varsói Szerződés értelmében hazánkban tartózkodó szovjet

csapatok egyes egységei a reggeli és a délelőtti órákban keresztül vonultak Szegeden, hogy azonnal segítséget nyújtsanak a magyar csapatoknak a Budapesten az elmúlt éjszaka felbukkanó ellenforradalmi terrorista bandák megfékezésére.

Továbbá ezen lap adta hírül, hogy „eltávolították a szegedi Sztálin szobrot”.

Halász Gyula szegedi főhadnagy, kinevezett helyőrségi parancsnok, aki a saját alakulata laktanyájából áttette a székhelyét az ÁVH főosztály épületében ott „egyenesen M. Szabó István államvédelmi őrnagy irodájába”.

A Belügyminisztérium jelentése szerint október 23-án a szegedi közigazgatás parancsnoka Halász főhadnagy éjlel riadóztatta alakulatának maradékát, mert „*politikai zavargások vannak a városban, a diákok tüntetnek*”.

A helyőrségi parancsnokának rendelkezésére álló katonai erők ettől kezdve készültségi szolgálatot teljesítettek. A honvéd gépkocsizó iskola Csepel 800-as lánctalpas járművei dübörögve járóroztek a városban, igyekeztek félelmet kelteni az emberekben, megmutatva az erőfölényt. Később megszervezte, hogy az Államvédelmi Hatóság karhatalmi egységének Szegeden lévő tagjai katonai ruhában átöltözzenek, nehogy a tömeg haragja elérje őket. Így az ÁVH beosztottakat természetesen új igazolványokkal is ellátta. Halász főhadnagy, kutatásaim szerint a városi főépületben az ÁVH beosztottakkal együtt dolgozott. Ez nem igen volt visszatartó erő a forradalmi mámorban úszó város lakói számára.

„*Október 23-án az ifjúság Kossuth nótákat énekelt és a lengyel-magyar barátságot éltette*. – vallotta a bíróság előtt Perbíró professzor – „Október 24-én miután értesültünk a budapesti eseményekről a rektor összehívta a rektori tanácsot, melynek én is tagja voltam. Célküldetésünk az volt, hogy az ifjúságot kivonjuk az eseményekből. Ezzel kapcsolatban több intézkedést adtunk ki a diákotthonok felé és minden otthonban egy felelős tanárt jelöltünk ki”.

Az egyetemi karok vezetői részéről rövidesen döntés született, hogy az előadásokat szüneteltetik. A vidéken lakó kollégiumi elhelyezésű hallgatókat hacsak lehet hazaküldik. Perbíró professzor vallomása szerint a helybeliekkel együtt, így kb. 4–500 diák maradt. A diákság a délutáni órákban egy nagy rokonszeny tüntetést szervezett a fővárosi forradalmárokért tiltakozásul a vérengzések és a Kossuth téren történtek ellen. Ez egy néma tüntetésnek indult, fekete zászlók alatt. Estére már hatalmas tömeggé duzzadt és egyre hangosabban zúgta, harsogta a jelszavakat, követeléseket.

A tüntetők a szegedi kendergyárhoz vonultak és hangos szóval, de teljesen békésen. Ekkor a műszakban dolgozókat hívták magukkal a demonstrációra. Az üzemőréség nem engedte be őket, több vallomás egybehangozóan állította dulakodás tört ki, mire a portaszolgálat a karhatalomhoz fordult. Ők tűzoltókkal lelocsoltatták a tüntetőket. Bevetették a könnygázt is és közben riasztó lövéseket is adtak. A menekülők közül néhányat kemény ütlegek között bevitték az ávóra. Ezen hírek hatására a professorok nagy része – feltve a diákokat – próbálta nekik megmagyarázni mit jelent a statárium és a kijárási tilalom és ezek be nem tartása esetleg mivel járhat. Ebben az időben Perbíró József professzor és Baróti Dezső rektor a Juhász Gyula kollégiumban tartózkodott, hogy meggyőzze hallgatóit, „*hogyan veszélyeknek teszik ki magukat, ha tüntetnek*”. Erről a következőképpen emlékszik vissza 1957-ben Perbíró professzor úr: „*Lövöldözést hallottam, kiszaladtam a lépcsőházba és akkor a kapun 10–12 egyetemista fiú és lány csapzottan, véresen rohant be, akiket öt felfegyverzett ávéhás üldözött. Falhoz állították a társaságot, szidalmazták őket és íjesztésképpen kétszer a falba lőtték... a fegyverük tusával engem is megütöttek*”.

Október 25-én már világossá vált, hogy az utcai kivonulásokat már megakadályozni nem lehet. A kijárási tilalom ellenére Szegeden október 25-én is a város apraja nagyja az utcán volt. A város forradalmi mámorban úszott. A katonai közigazgatás hiába gyakorolt teljes hatalmat a város felett. Egyes egyetemisták kimentek az

üzemekbe és ott a dolgozók előtt beszédet tartottak, majd csoportosan az üzemek elé vonultak. Különböző jelszavakkal és azok hangoztatásával a gyár munkásait is az utcára hívták. Egyre többen és többen csatlakoztak a diákok felhívására. Az újszegediek az ottani kendergyár dolgozóí Királyházi Sándor vezetésével, de a többi gyár is képviseltette magát, egységesen vonultak át a Széchenyi térre, csatlakozva a felvonulókhöz. *A tömegben ott volt a fiatal Schwarcz Lajos*. Édesanyja elmondása szerint hiába próbálta visszatartani. Közösen megkoszorúzták a Kossuth szobrot. A Klauzál térről a tömeg a Széchenyi térre vonult, itt csatlakozott hozzájuk néhány üzem. A dokumentumok alapján ékkor távolították el a bírósági épületről a vörös csillagot, utána a Fáklya mozi csillagtalánítása következett. Késő délután érkeztek a tüntetők a Városi Pártbizottság székháza elé.

A jelszavakban foglalt követelések például ezek voltak: „*Ruszkik haza!*”, „*Rákosinak kötelet, egyforintos kenyeret!*”, „*Rákosít a Csillagba megvan még a cellája!*”, „*Vesszen az ÁVO!*”

A pártbizottság munkatársai megkísérelték, hogy beszéljen a tömeggel. Valószínűleg Tombác Imre a pártház erkélyéről elkezdte, de már a megszólításnál lehurrogta. Végül a városi pártbizottság egyik tagjának sikerült bejelenteni, hogy másnap október 26-án a Széchenyi téren egy nagygyűlést rendeznek.

Német Ferenc elmondása szerint, 1956. október 25-én szóba került Suki Béla, Fejér Dénes, Fenyvesi István és Német Ferenc között, hogy valamilyen mederbe keltené terelni ezt a tömeget, a vérontás elkerülése végett. Aznap este Németh telefonon felhívta Suki Bélát a pártbizottság kulturális osztály munkatársát, aki ebben az időben a Juhász Gyula Diákotthonban tartózkodott. Megbeszélték még este ebben az ügyben találkozniuk kell. Közben a tömeg az újságírók szerkesztősege elé ért, és ott tüntettek. Ott megjelent Kováts József és Domonkos ügyvéd, akik egy cikket hoztak, melyet Kováts József írt „*Harmadik forradalom*” címmel. Arra kérte a szerkesztőseget, hogy a sajtóban közöljék le.

A cikkben Kováts kifejtette, hogy az események nem ellenforradalmi jellegűek, mert hiszen azt a munkásosztály vezeti. A mozgalom nem ellenforradalmi, hanem forradalmi, melynek befejező szakasza az eddigi vívmányok megdöntésére nem irányul. Ez szembenállt az aznapi Délmagyarország című lapban megjelentekkel, melyben az eseményeket ellenforradalmiakként bélyegezték. Ezzel szemben Kováts kifejtette, azt hogy azok akik az eseményekben résztvesznek nem ellenforradalmárok, hanem forradalmárok, azok pedig akik ezt a mozgalmat olyképp gátolják, hogy rálövetnek, vagy rálőnek a tömegre azok az ellenforradalmárok. Kováts szolt a tömeghez és az elvonult a szerkesztőség elől. Kováts és Németh felment a cikk tördelését elintézni, de ez nem történt meg, tudomásom szerint. A cikk leközlését azonban a szerkesztőség megtagadta.

Ezután Németh Ferenc újságíró és Kováts József a Juhász Gyula diákotthoni megbeszélésre siettek. Ott többek közt jelent volt Suki Béla a Városi Pártbizottság egyik tagja. Kováts felvetette, hogy hozzanak létre egy olyan szervezetet, mely hatni tud a tömegekre, amelyhez bizalommal van. Ezen egy ideig vitakoztak. Végül arra az elhatározásra jutottak, hogy felhívják a tömegeket, hogy vonuljanak az üzemekbe és alakítsák meg a munkástanácsokat. Ezen szervezetek, majd érdekeiket képviselik és ezen keresztül gondolták, hogy fel tudják vetetni a dolgozókkal a munkát. Itt elhatározták azt is, hogy ezek a munkástanácsok küldjék el küldötteiket és ezekből a küldöttekből majd meg fogják alakítani a Városi Munkástanácsot. A fenti javaslatok nagy részét Németh Ferenc vetette fel, mivel aznap elolvasta a Magyar Távirati Iroda jelentéseit, amiben már szó volt erről. Majd Suki Béla azt tanácsolta, hogy ezt a dolgot meg kell beszélni a Megyei Pártbizottság egyik titkárával, aki Szegeden tartózkodott. Felhívta telefonon Ábrahám Antalt, a Megyei Pártbizottság titkárát, aki a városi tanács épületében tartózkodott és közölte vele, hogy mit akarnak. Ekkor áthívták a városházára őket, hogy beszéljék meg a

dolgot. A jelenlevők valamennyien el is indultak – több bírósági vallomás egybehangzónan állította – , hogy utcözben találkoztak a Nagykörút és a Tolbuchin sugárút sarkán egy tüntető tömeggel. Ekkor Kováts József a tömeg előtt megállt és felszólította a tömeget, hogy jöjjenek a szegedi városháza elé a Széchenyi térre, mert még az éj-jel megalakul a Forradalmi Bizottság. Kováts József felhívására a tüntető tömeg a Széchenyi térre vonult a tanács-háza elé és ott különböző jelszavakat skandáltak. Mivel Németh Ferenc, Kováts József, Suki Béla és a jelenlevő többi személyek látták, hogy Kovátsra hallgattak a tömegek, elhatározták, hogy őt is felviszik elmondása szerint, azért küldte a tömeget a városi tanácsháza elé, hogy nagyobb nyomatókat adjon a követeléseiknek. A tanács-házán Ábrahámnak elmondták, hogy milyen céllal kersték fel és hogy meg kell választani azonnal a Forradalmi Bi-zottságot „mert – mint mondták – a forradalomban nincs halogatás”.

Ábrahámnak az volt az állásfoglalása, hogy ezt a dolgot meg kell beszélni a Megyei Pártbizottsággal, csak azután lehet dönteni ebben a kérdésben. Németh Ferenc ugyanazt elmondta, mint a diákokthonban. Indokolta az-zal, hogy a „Városi Tanács pillanatnyilag képtelen úrrá lenni a helyzeten. Továbbá, hogy a tömegeket vérontás ne érje, el kell vezetni őket az utcáról oly módon, hogy biztosítékot lásson, hogy az ő problémája meg fog oldódni”.

Végül is Kováts József kieroszakolta, hogy közöljék a tanácsháza előtt tüntető tömeggel, hogy az üzemekben válasszák meg a munkástanácsokat és küldjenek küldöt-teket a városi tanácsházára és ott megválasszák a Forra-dalmi Bizottságot. Ezt az elhatározást, melyet Kováts Jó-zsef kieroszakolt, a jelenlevők a tanácsháza előtt ácsorgó tömegnek ki akarták hirdetni, erre tett kísérletet Németh Ferenc, de őt lehurrogták és kifütyülték, majd Áb-rahám folytatta, de őt szintén nem hallgatták meg. Erre Kováts József lépett ki az erkélyre és a tömeghez szólva közölte „öbönne bizzanak, mert ő négy évet ült Rákosi börtönében”. Ekkor ismét szóba került a másnapi nagy-gyűlés a Széchenyi téren.

1956. október 26-án reggelre a kiharcolt döntés meg-változott, a Széchenyi téren nagygyűlést tartani nem le-het. A nyomatókosságnak érdekében a Széchenyi teret kato-nai kordonnal körbe zárták. A hídon rendőrkordon volt felállítva azzal a feladattal, hogy az Újszegedről érkező tüntetők előtt zárja le az utat. Ki hozta és miért, erre vonatkozó dokumentumokkal sajnos még eddig nem talál-koztam. Egy dolgot leszögezhetünk, a városi pártszerve-zet és a tanács vezetői megijedtek a hatalmas néptöme-gektől. Az előző napon a belügyminisztériumi jelenté-sekben, mintegy 3-4000 emberrel tesznek említést, akik jelen voltak az utcai tüntetéseken.

Az egész városban elterjedt a hír, hogy mindenki a Széchenyi térre vonul és már áramlott a tömeg. Ekkor már a diákok is az utcán voltak. Az MDP városi bizottsá-gától Balogh elvtárs, aki a titkári teendőket látta el telefo-nált az egyetem rektori hivatalába „amennyiben a tömeg elkerüli a Széchenyi és a Klauzál teret, valamint a Tisza-parton lévő 3 darab szovjet gépkocsit, úgy nem óhajta-nak beavatkozni a tüntetésbe”.

Egy több ezer főnyi tömeg vonult a katonai kordonnal körülvett Széchenyi tér felé, köztük egyetemi hallgatók is. Baróti Dezső rektor Balogh arra kérte, hogy szereljék le őket, vagy legalább máshová vezessék, mert a katonaságnak arra az esetre, ha megtámadják a kordont tüzelé-si parancsa van és a „vérontást annál inkább kötelessé-günk elkerülni, mert a felvonuló tömegben sok az üze-mi munkás”.

Féltek attól, hogy összetűzésre kerül a sor a tömeg és a karhatalmi szervek között és esetleg emberéletben is kár eshet. Az egyetemről Dr. Perbíró József professzor urat küldték, hogy tárgyaljon a karhatalmi szervek ve-zetőivel, nehogy löjjenek a tömeg közé. Perbíró professzor úr először a Pártbizottságra ment, ahol semmi konkrét intézkedésről felvilágosítást nem kapott. A Pártbizott-ságról Balogh István pártbizottsági taggal együtt mentek a Belügyminisztérium Megyei Főosztályára, ahol „M

.Szabó őrnagyot kerestük meg, ő azonban közölte, hogy nem tud intézkedni, mert az AVH-t kizárták a karhatalomból.” Ez az állítása természetesen hamis volt, mert a sortűz után a városban teherautókkal szakaszko-telékben államvédelmisták járőröztek. Ezt követően Ha-lász főhadnaggyal tárgyaltak és kérték, hogy akadályoz-zák meg a vérengzést és az utolsó pillanatig halasszák a tűzparancs kiadását. Perbíró a következőket yallja: „Ha-lász azt mondta, ha a tömeg a kordont 10 méterre meg-közelíti, löni fognak. Végül abban egyeztünk meg, hogy karszalagos egyetemistákkal próbálják a rendet a lehe-tőség szerint fenntartani. Visszamenve, az egyetemi-tancsot tájékoztattam az eseményekről és a rektor, va-lamint még többen kimentek a tömegbe, melyet próbál-tak oszlatni.”

Baróti Dezső rektor Korpásy Bélával, az Orvosegye-tem dékánjával, Nyíri Antallal, Fodor Gáborral és más kollegákkal azonnal gépkocsiba ültek, a Sztálin sétányon a pártház táján érték újól a tömeget. Baróti Dezső önvallo-mása szerint: „Korpásy dékánnal és néhány hozzátal-lakozott józanabb elemmel, köztük néhány idősebb üzemi munkással az első sorban egymásba karolva erős láncot alakítottunk, azzal bizonyos mértékig visszatudtuk egy időre nyomni a meglehetősen ana-rchisztikusan vonuló tömeget. Az teljesen reménytelen volt, hogy az áradó, hömpölygő tömeget feloszlassuk, azt dobtuk be, hogy gyérünk a felsővárosi Haladás pá-lyára, ez azonban nem sikerült, sőt a tömeg egy része fenyegetően lépett el ellenünk, azt kiabálták, árulók va-gyunk, törbe akarjuk csalni őket, stb. Ugyanakkor né-hányan főképp egyetemisták csallakoztak hozzánk, így legalább le tudtuk lassítani az egyre nyilvánosabbá vá-lt tömegmozgást.”

A dokumentumokból kitűnik, hogy az volt a tervük, hogy a nagykörútra terelve az Ady téri sportpályára irá-nyítják őket. Sajnos ez nem valósult meg, mert a Taka-réktár utcánál Barótiékát elsodorva a tömeg beözönlött az utcába. A Takaréktár utca a Széchenyi térre torkoló-dik. Egy rövid, kb. 100 méter hosszú utca. Ennek az utcá-nak a derekáiig ér a tömeg, akkor már látható volt a Taka-réktár utca másik végén a Széchenyi tér torkolatánál a katonai kordon. Baróti többde magával együtt kétség-beesve érintkezést keresett a kordon parancsnokával. Azt kívánta elérni, hogy a katonai parancsnok legalább a kialakult életveszélyes helyzet elkerülése érdekében engedje át a menetet – melynek élén zászlókkal főleg 16-20 év közötti szinte gyerekek vannak – a Széchenyi téren és a Klauzál téren át az Ady térre. A katonai pa-rancsnok ettől elzárkózott, hivatkozva a kapott parancs-ra. Közölte Barótiékával „abban az esetben, ha a tömeg 10 lépésre megközelíti a kordont a karhatalom a lö-fegyverét fogja használni”. Ezután Baróti Dezső az utcá-ról próbált beszélni tanítványaival, hogy forduljanak meg és hagyják el az utcát, mert itt már az életükről van szó, de a hangzavar elnyomta hangját. Majd Baróti pro-fesszor Kerényi György ügyvéd barátját, ki a Takaréktár utcában lakott, kérte meg, hogy segítsen abban, hogy emeleti ablakából hátha jobban szót tud érteni a széles tömeggel. Fel is mentek. Az ablakból beszélt, de ered-mény nélkül. A lakással szemben az utcán egy üres autó-busz vesztegelt, annak a tetejére mászott fel egy fiatal férfi – egyesek szerint a forradalmat irányító Kováts Jó-zsef volt – és onnan teljes forradalmi hevülettel beszélt, ne hallgassatok rá, gyérünk, úgy sem mernek löni. Ezek a szólások még jobban tüzeltek a tömeget. Közben a tö-megből az emberek hátulról előre törekedtek és lépés-ről lépésre megközelítették a kordont. „A kordon akkor könnygáz gránátokat dobott a tömeg elé, majd mikor egész közel ért hozzá a tömeg eldőrdült a sortűz és azt követte még két másik is. A katonák a fegyverüket felfe-lé irányították és így adták le a sortűzet. Ennek ellené-re a tömegben egy haláleset és több sebesülés is történt.” – emlékszik vissza egy szemtanú. Az egyetlen áldozat a nemzeti színű lobogót vivő 18 éves fiatalember, Schwarz Lajos, aki a Szegedi Kenderfonógyárban anyagmozgatóként dolgozott. Értelmetlen halála, ártatlan tisztasága az 56-os szegedi forradalmi események jel-

Schwarcz Lajos utolsó útja

képévé magasította. Egyszerre volt áldozata és hőse az eseményeknek. A lövések után mindenki végtelen percig a földön feküdt egymás hegyén-hátán, mint a szemtanúk elbeszélék, senki nem mert mozdulni. A történetek talán éppúgy megdöbbentették az áldozatokat, mint a parancsot kényszerből végrehajtókat.

A Takaréktár utcában lévő MAV Rendelőbe vitték a sebesülteket, ahol elsősegélyben részesítették. Ebbe a rendelőbe hozták be a Schwarcz fiút, aki a kiállított ovisi igazolvány szerint tüdőlövésben azonnal meghalt. Ebben sokan kételkedtek, sajnos igaza volt. Az elkeseredett és felháborodott egyetemi ifjúság a halott fiút nemzeti színű lobogóval letakarván, a vizsgálóágy négy lábát vállukra vetve vitték végig a városban, a Széchenyi teret elkerülve az Ady téri egyetem épületébe. Közben mondogatták „Gyilkosok! Mit vétett nektek!” Erről a menetről Liebmann Béla fotói letagadhatatlanul tanúskodnak. Baróti Dezsőt aggódó érdeklődésére M. Szabó őrnagy eképpen tájékoztatta. „Végül sikerült e tömeget az Ady tere felé vezetni, ott az egyetem épületében valami gyűlés felét csináltak végül is nagy nehezen széteszlett a tömeg, leghamarább az egyetemisták... Azon fel volt háborodva, hogy a halott hullát odavitték.”

Napokon át követelték nagy tömegek, hogy vizsgálják ki, hogy ki a felelős a Schwarcz Lajos haláláért. Az egyetemi gyűléseken és más fórumokon ígéretet, kaptak konkrétumot nem. Azt akarták, hogy hősnek kijáró díszpompával temessék el, „Félő volt, hogy ez a temetés 40–50 ezres tömeg jelenlétében véres atrocitásokba fullad, a katonai parancsnoksággal együtt addig húztuk az engedély kiadását, amíg némileg lehiggadtak a kedélyek s akkor is olyan időben adtuk ki, amikor már nem volt lehetőség nagy tömegek felvonultatására. A helyzet fenyegető voltára jellemzőként említtem meg, hogy előtte való napon mintegy ötezres tömeg erőszakkal akarta a holttestet a törvényszéki orvostani intézetből elvinni, hogy a temetést megrendezzék. Amikor a törvényszéki intézetből rémülten közölték a tömeg felépését, gyorsan kiküldtem L-né elnökségi tagot a szü-

lőkhöz, s azok L-nével együtt a tömeg elemétek s lecsillapították őket. A veszélyt még az is fokozta, hogy a városban azt a rosszindulatú hírt terjesztették, hogy az ÁVH-s karhatalom lötte agyon az áldozatot.” – olvashatjuk egy bírósági vallomásban. Schwarcz szülei és a gyár már le akarta bonyolítani a temetést. A tanácsházán azonban közölték, hogy Halász főhadnagy a helyzetet feloldja katonai temetést akar. Végül 1956. október 31-re tűzték ki. Kérték, hogy Strasser, a gyár akkori művezetője hangsúlyozza ki beszédében, hogy nem a katonaság okozta a fiú halálát. A katonazenekart Víg őrnagy intézte. Az egész temetés megrendezését a háttérből Halász főhadnagy irányította. 1956. október 31-én délelőtt 9 óra körül már emberek sokasága indult a rókusai temető felé, hogy mély részvétét és kegyeletét lerója.

„Gyászolni a szegedi ifjút, gyászolni a szabad független Magyarorszáért elhunyt hősokeket.” ... Sok férfi és asszony kezében hófehér krizantémcsokor. Tíz óra múlt, amikor a csípős őszi szélben a nemzeti színű és fekete lobogók meghajoltak. Kezdődött a gyászszertartás katonai díszpompával. Az egyházi szertartás megható percei után a pap rövid gyászbeszéde követte. A sírnál Lang professzor beszélt az Orvostudományi Egyetem nevében, majd a MEFESZ és Sztrájkbizottság képviselői. Egmás után érkeztek a koszorúk. Fekete Etelka III. éves bölcsészhallgató pénzt gyűjtött Schwarcz temetésére, hogy koszorút vehessenek. Fekete Etelka a pénzt összegyűjtötte és elvitte a fiúkollégiumba, ahol a temetésre koszorút elhelyező hallgatóknak adta át. Ezt a bölcsészhallgatók nevében Gáll Gergely helyezte el a síron.

Schwarcz Lajos így vált a szegedi forradalom jelképévé, mint a temetésen elhangzott vers is tükrözi:

„Hősi ifjúságnak
örök mintaképe
Hajnalként világít
a szegedi tere.”

Szrenka Éva

Üldözött papok Csanád Egyházmegyében – 1947

1947 elején a Baloldali Blokkba tömörült pártok és a katolikus egyház között ismételtelen kiéleződött az ellentét, mivel a radikális pártok a fakultatív jellegű hitoktatás bevezetésére és az állami tankönyvmonopólium megvalósítására törekedtek. E célokat a baloldali pártok már 1945 tavaszán kitűzték, de a katolikus egyház éles ellenállásába ütköztek. A fakultatív hitoktatás bevezetése elleni harcot akkor Szegeden Havass Géza püspöki titkár, hitoktató vezette, akinek irányításával röplapokat szerkesztettek, és ezekben szenvedélyes hangon bizonygatták az iskolai hittanoktatás eltörlésének erkölcsromboló következményeit. (Püsp. Levéltár 369/1945)

Havass Géza 1947 elején is aktívan részt vett a „kultúrharcban”. Nem véletlen tehát, hogy a Délmagyarország – az MKP szegedi szervezetének lapja – éles kirohanást intézett ellene. Az 1947. február 9-én közölt cikk lefasisztázta, eltávolítását követelte, sőt a politikai rendőrség figyelmét is felhívta rá.

„Havass tisztelendő úr még ma is ósdi fasiszta rágalmaikat szór a demokráciára...

Ami rágalmat a fasiszták a kommunistákról elmondtak, azt hűségesen továbbadja még ma is tanítványainak, és óva inti őket, hogy a nemzet és emberiség számára ilyen káros politikai irányzattól és párttól tartózkodjanak.

Havass tisztelendő úr tanításai összeütközésbe kerültek demokratikus oktatási utasításainkkal. Tudomásunk szerint az ilyen tanárokat sürgősen eltávolítják az intézetből. De ezen túlmenően a politikai rendőrség figyelmét is felhívjuk.

Követeljük Havass tisztelendő úr rögtöni eltávolítását és legszigorúbb megbüntetését.”

A szigorú büntetést azonban Havass Géza egyelőre elkerülte. Az erőteljes egyházi megmozdulások miatt (ennnek volt része például a március 19-én tartott szegedi diáktüntetés is) a baloldal nem tartotta még érettnék a helyzetet arra, hogy kenyértörsére vigye a dolgot. A fakultatív hitoktatás kérdése így egyelőre lekerült a napirendről.

Reibel Mihály cleki esp. plébános elleni harc viszont továbbra sem csitult. Az 1945 előtti parlamenti képviselői tisztséget is betöltő esperest a község radikális vezetői mindenképpen el akarták távolítani. 1945. május 25-én már egyszer internálták, ahonnan azonban Hamvas püspök közbenjárására egy hónap múlva kiszabadult. (Püsp./Lev. 161/1947) Ugyancsak Hamvas püspök közbenjárására 1946. május 3-án az utolsó pillanatban sikerült lekerülnie az cleki svábokat Németországba szállító vonatról is. (Püsp. Lev. 35/1946)

1947 elején azért fordult a község vezetése ismételtelen Reibel esperes ellen – sikerült az új telepéseket is maga mögé sorakoztatni –, mert az esperes nem szakította meg kapcsolatait a kitelepitett híveivel.

Sűrű levélváltásban állt velük, és mindent elkövetett hazaszállításuk érdekében. Igazolta és igazoltatta, hogy ezek és ezek nem voltak bundisták, hogy annak idején aláírták a hűségnyilatkozatot stb. (Püsp. Lev. 818/1947)

Március 21-én a község vezetői nagy tüntetést rendeztek Reibel ellen. A résztvevők természetesen az új telepések voltak. Az esperessel való szembenállásuk mozgatórugója az is volt, hogy csak elenyésző részük volt katolikus, sőt nagyobb részük nagy örömmel fogadták az MKP helyi szervezetének azt a célkitűzését, hogy a „hazaáruuló gazdag svábokat” ki kell telepíteni, hogy – ahogy Wagenhofer Ede, Elek – újtelepi káplán jelentéséből kitünik – „földjeik mielőbb kiosztásának arra érdemes magyarok között”. (Püsp. Lev. 818/1947)

Makóról Reibel Szegedre, Hamvas püspökhöz ment, aki engedélyezte szolgálati helyéről való eltávolítását. és néhány hétre szabadságot. Reibel esperes budapesti rokonaihoz utazott.

Csepregi prelátnak, beszámolója a püspöknek Reibel látó-

gatásáról, abbéli aggályainak adott hangot, hogy egyszerű szabadságolással nem lehet sem az cleki plébánia, sem a plébános helyzetét megoldani.

„Egyszerűen csak szabadságolással alig intézhető el az ügy mindkét oldalra nézve meglegedésre: az ottani hívek állandó lelkipásztort kívánnak, de Reibel úr sem lehet állandó izgalomban, életét és egészségét tekintve. Az elmúlt tél is nagyon megviselte, mert mint más oldalról értesültem, sem éjjeli, sem nappali tartózkodási helye, sem nyugalmi nem volt reá nézve megfelelő, folytonos bizonytalanságban éltek el napjai s éjszakai. Oda most – szerény véleményem szerint – nyugodt, a hívekkel báni tudó lelkipásztort kell küldeni, aki bár a múltban gyökerezik (isméri az egyszerű emberek gondolkodását), de nem tesz semmi olyast, amit ma tenni nem tanácsos, még gazdasági téren sem.”

Hamvas püspök Lakos Endre szegedi hitoktatót küldte ki Reibel helyettesítésére. Csepregi fölvetésére pedig azt válaszolta: „Ha állandósul a nyugtalanság, akkor Reibelnek kellene felvetni a szidtelgenes helycsere kérdését, talán Martin kétegyházi plébánossal.”

Erre azonban nem került sor, mert április közepén Wagenhofer Ede s. lelkész már azt jelentette, hogy a kedélyek lecsillapodtak. Rövidesen Reibel esperes is elfoglalta hivatalát. Hogy a helyzet azonban mennyire nem stabilizálódott községében, sőt espereskerületében, arra tanúbizonyság augusztus 16-án kelt szokásos évi jelentése: „A félelem nélküli életet nem ismerjük, sokszor vannak kihallgatások hol ebben, hol abban az ügyben...” (Püsp. Lev. 2180/1947)

Kramer Tamás kisteleki esp. plébános elleni támadás az 1947. augusztus 31-én tartott választásokkal kapcsolódott össze. Az országos választást az MKP ugyan a maga 21 százalékkal megnyerte, de egyes területeken messze várakozáson alul szerepelt. Így történt ez a Kistelek – Pusztamérges – Szentes körüli területen is, pedig itt 1945 előtt nagyszámú agrárproletár élt. A választási kudarcot az MKP helyi vezetői nem tudták mással magyarázni, mint a „klerikális reakció, aknamunkájával.”

Arvai József izraelita vallású községi alkalmazott, aki az MKP kisteleki szervezetének egyik vezető embere volt, Tóth B. Géza, Török István és Svéd Dávid kereskedők előtt azt a kijelentést tette, „azért szerezett lehengerlő többséget Kisteleken a Pfeiffer párt, mert a plébános a templomban azt prédikálta a választás napján, hogy a 7-es kockára tegyék a keresztet.”

Dr. Frankl Tibor, az izr. hitközség elnöke is annyira meg volt győződve arról, hogy ez kohlomány, hogy mikor fölébe jutott ez a kijelentés, arra kényszerítette Arvai Józsefet, hogy a rágalmat vonja vissza azok előtt, akik előtt ezt korábban mondta. A hitközség elnöke ezek után még Krámer esperest is fölkereste, hogy valamilyen bonyodalom ne származzon az ügyből.

Ennek ellenére a Szabad Nép szeptember 10-i számában mégis megjelent az Arvai József kijelentésén alapuló, azt jelentősen kiszínező cikk. Tanúsítva, hogy itt nem csupán egyetlen ember véleményéről van szó.

„A csongrádi határban a 7 szentséggel agitáltak Pfiffe-

rék, de a kis tanyák népe nem hitt a hazugoknak...

Visszaélés Isten nevével

Ha Isten, családot akartok, nehogyan a kommunistákra szavazatok, hanem Pfeifferre – járták a 200 holdas aranyparasztkocsi, biciklire ülve a Szentés környéki tanyavilágot. A tömegben szakadatlanul folyt a sutogás: *Hatos hetes – csajkamentes. Emberek imádkozunk el 7 Miatyánkot, 7 szentség van, jól jegyezzük meg! – mondta Kistelegen az öregasszonyoknak a szószékről Kreömer (helyesen Krämer – P. J.) Tamás, sváb származású, szavazó-jog nélküli plébános. Asszonyok, elvész a világ, ha nem a hetes kockára szavazunk! – így a pusztamérgesi pap, Karácsonyi Guidó, aki elfelejtette annakidején a szeretetszolgálatot kiosztani, okirathamisítást ült, s háborús, népellenes bűnösségért állt a szegedi törvényszék előtt. Két hónap múlva egy kommunista sem lesz itt! – ígerte mellé feleségétül Gömöri jegyző s Piti Sándorné szatócsüszleles. Csanyteleken így misézett az újsütetű demokrata, Turcsányi Inre plébános: Azt az utasítást adom néktek, számoljátok meg, egy héten hány nap van, s amelyik az utolsó, arra tegyétek a keresztet, – mert az Ursten is 7 nap alatt teremtette a világot!*

Így folyt a nép rémitése megyeszerte kolhozal, csajkával, világvégével. Így esett, hogy Szentesen 7355 szavazatot kapott az, akinek a vallásos tanyavilág nemhogy a programját nem ismeri, de még a nevére sem jár rá a szája – a Pájer.

A cikk hatására Krämer plébános szeptember 14-re összehívta a kisteleki egyházközség rendkívüli közgyűlését, és előadta panaszát. (Püsp. Lev. 2512/1947)

„Római Katolikus Istentiszteletünket, szószékünket, és személyemben az egyházközség egyházi elnökében egyházközségünk sulyos sérelem érte, amit vallásgyaláznak is lehet minősíteni.”

Majd a továbbiakban elmondta, hogy 23 éve működik Kistelegen, de sem a templomban, sem a szószéken soha nem tévedt a politika területére. Magánemberként is mindig távol tartotta magát a pártpolitikától, és ezért a Gömbös kormány idején sulyos inzultust is szenvedett azok részéről, akik bele akarták keverni a pártpolitikába. A mostani választásokkal kapcsolatban is tartotta magát a püspöki kar szemlésségi nyilatkozatához, és még közvetlen munkatársai – káplánok, kántor, sekrestyés – előtt sem hozta szóba a szavazás kérdését.

Ennek ellenére Árvai József azt a rágalmat terjesztette róla, hogy a templomban azt prédikálta, a választás napján a 7-es kockára tegyék a keresztet. A rágalmat a Szabad Nép szeptember 10. számában megjelent cikk is átvette. A plébános az állítást szemenszedett hazugságnak nevezte, melynek alaptalanságáról minden templombjáró kisteleki hívó meggyőződhetett. A plébános szerint azonban a hazugságon, rágalmazáson túl vallásgyaláásról is szó van itt, „mert a cikk el akarja hitetni az olvasó közönséggel, hogy mi, kisteleki katolikusok, rossz tréfának beillő kin rígmusokat mondunk és hallatunk a szószékről, és a templomban játékot üzünk a szentségekkel és csúfot üzünk az imnadságból s azt korteskedésre használjuk.”

Mivel az MKP kisteleki szervezete nem volt hajlandó nyilatkozatot közzétenni arról, hogy a Szabad Nép informátora hamisat állított, Krämer plébános a következő határozat meghozatalára kérte a közgyűlést:

„Ünnepélyesen tiltakozzék egyházunk, Istentiszteletünk megrágalmazása ellen. Kérem a koalíció többi pártját, állapítsák meg, a Szabad Nép közleménye hazug információon alapul és vakmerő rágalom. Mondja ki a közgyűlés, hogy a Szabad Nép szeptember 10-én közölt híret mint aljas hazugságot és alattomos rágalmat visszautasítja, felhívja a belügyminisztérium figyelmét a Szabad Nép rágalmat terjesztő irányzatára.”

A plébános kérte továbbá a közgyűlést, hogy határozatáról értesítse az egyházmegyei hatóságot, kérje tőle határozatának közlését az Új Emberben, valamint a közgyűlés által megjelölendő szegedi és pesti lapban, szólítsa föl a Szabad Népet is a helyreigazításra.

Az egyházközség képviselőtestülete teljesítette Krämer plébános kérését és a következő határozatot hozta:

„Az egyházközség képviselőtestülete megbotránkozással veszi tudomásul a panasziratot, ünnepélyesen megállapít

ja, hogy a Szabad Nép cikke merő hazugság, rágalom, és az indítványozott intézkedéseket teljes egészében magáévá teszi, azonfelül egyhangúlag elhatározza, hogy a Szabad Nép ellen rágalmazás és vallásgyaláás címen sajtópert indít. Biztosítja az egyházi elnöket bizalmáról.”

Az egyházközségi ülésről készült jegyzőkönyvet, az egyházi gyakorlatnak megfelelően, 15 napig kitették közszemlére, és csak utána küldték el a püspöki hivatalba.

Közben a Szabad Nép cikke Mindszenty bíboros érdeklődését is fölkellette, és szeptember 24-én Drahos János érseki általános helytartó útján érdeklődött Hamvas püspöknél, hogy a lapban közölteknek mennyi igazságtartalma van. Hamvas püspök szeptember 27-én továbbküldte a levelet egyházmegyéje két érintett papjának. „Mély tisztelettel jelentem, hogy a Szabad Nép szeptember 10. számában elennem intézett támadása első betűtől az utolsóig hazugság.”

Krämer Tamás szeptember 30-án küldte el püspökéhez a válaszát, és egyúttal mellékelte hozzá a szeptember 14-én készült egyházközségi jegyzőkönyvet, valamint a koalíció négy pártja kisteleki szervezetének nyilatkozatát. A kispazda, a szoc. dem. és a parasztpárt szervezete egyetértett az egyházközség közgyűlésének állásfoglalásával. Az MKP kitért az állásfoglalás elől, amit Krämer plébános a Hamvas püspökhöz küldött levelében természetesen talál, „hiszen napnál világosabb, hogy a Szabad Nép információja máshonnan nem származhatott, mint a kisteleki MKP szervezetétől, s ezért vonatkozik saját hazugságát megcáfolni.”

A cikkel kapcsolatos állásfoglalás helyett, az MKP nyilatkozata komoly támadás Krämer személye ellen, amit a plébános pontról pontra megcáfol.

Visszautasítja a vádat, hogy 1936. március 15-én mondott beszédében durva és minősíthetetlen kifejezéseket használt a szomszéd népekkel szemben.

Úgyancsak megcáfolja azt az állítást, hogy Papp Jánosné és Pigniczky Lajosné nem volt hajlandó megkeresztelni a deportáltak idején. A két asszonyt, akik csak polgári házasságban éltek, gyakran figyelmeztették, hogy keresztelkedjenek meg és rendezzék házasságukat. Pigniczkiné mindig helyként azt felelte: „Hová térjek át? A másik oldalra? Pappné pedig azt mondta Krämernek, hogy nem mer megkeresztelkedni, mert anyja a keresztység után hamarosan meghalt, és attól fél, hogy ő is úgy jár. Amikor a gettót fölállították, akkor mindketten sietve jöttek az áttérésre. Hozzá is kezdtek az oktatásukhoz, de rövidesen lezárult a papok előtt is a gettó való bemenetel.

Visszautasítja Krämer azt a vádat is, hogy a lövészegylet díszelnöke volt. Nem ennek, hanem mint tábori lelkész, tehát mint frontharcos, a Frontharcosok Szövetségének volt a díszelnöke. Furcsának tartja egyébként azt, hogy őt mint díszelnököt megfosztották szavazati jogától a tényleges vezető elnök viszont megkapta a választójogot.

Hamvas püspök – Krämer és Karácsonyi jelentései alapján – október 3-án küldött tájékoztatót a kisteleki ügyről Mindszentynek, rámutatva arra, hogy a Szabad Nép cikke rágalom, de megmutatta azt is, hogy milyen erők állnak a cikk mögött.

A püspök még aznap a Magyar Kurirnak is küldött az ügyről tudítást, mely az október 4-i számban meg is jelent. A tudósítás alatt ugyan Sopsich János püspöki irodaigazgató neve szerepel, de a levéltárban megtalálható Hamvas püspök kézírásával írott eredeti fogalmazvány, ami tanúsítja, hogy az írás tőle származik.

A tudósításból megtudjuk, hogy a csanádi egyházmegyei hatóság az ügyben vizsgálatot indított és a vizsgálat megállapította, hogy a cikkben közölték nem felelnek meg a valóságnak. A Magyar Kurirban közölt tudósítás Karácsonyi Guidó személyét ért rágalmakra is kitér. Elismeri, hogy „népellenesség” vádjával valóban állt a Szegedi Népbíróság előtt, de arra is rámutat, hogy a „népbíróági tárgyaláson ellene fejtett kommunisták őt és ügyvédjét is, valamint a mentő tanúkat megverték. Ügye feljebbvitel alatt áll.” Azt viszont határozottan visszautasítja, hogy Karácsonyi okirathamisítást követett volna el, illetve a szeretetszolgálatot elfelejtette volna kiosztani. Közli Karácsonyinak Mindszenty bíboros kérdésére adott válaszát is, hogy az ellene felhozott vádak szemenszedett hazugságok.

Pál József

Archaikusan és korszerűen

Sándor Edit elektrografikáiról

Akár tetszik, akár nem: az elektronika hőskorában élünk. A szokványos, folyamatos mozgóképet maga mögött hagyja a videoklip, a hagyományos kommunikáció az internet szintjén folytatódik, a kollektív szellemű népmesét pedig egyre inkább a gépmese helyettesíti. Úgyhogy szemlátomást vége szakadt a nyugalmas békeidőknek. Vége a közösségi létformának, vége a természet mítoszának. Most inkább az elektronika bűvkörében szorgoskodunk. Még a képzőművészet sem tud kibújni e szirénes korkötélekből. De nem is akar. Két évtizede a hazai grafikában még az ofszet nyomat volt az unikum. Mára viszont az elektrografika lett a legfrissebb, legprogresszívebb műfaj. Igaz, a dél-alföldi térségben alig-alig akad híve e korszerű kifejezési formának. Talán Sándor Edit az egyetlen. Azt is mondhatnám: ő az érdemi úttörő.

Persze az úttörőnek ezúttal sincs könnyű dolga. Egyre-másra kutatni, gondolkodni és kísérletezni kell. Mert egy új műfajról joggal elvárjuk, hogy valami sajátos többletet adjon a szokványos formaképletekhez. Valami érdekesebb, újszerű tematikát, valami különös, sosem látott technikai megoldást. Más kérdés, hogy a grafika, a képzőművészet kifejezési eszköztára évtizedeinkre hallatlanul felduzzadt. Szinte lehetetlen merőben újat kitalálni. És mégis: a művészet későújkor drámája és gyönyörűsége épp ebben van. Újra és újra „felvenni a kesztyűt”, újra és újra megkísérteni a lehetetlent.

Sándor Edit is egyre-másra ezt teszi. Műteremnek kinevezett polgári lakásában egymás hegyén-hátán sorakoznak a grafikák. Egy-egy műve figurális látványokat idéz, mások elvont, érzéki képzeteket. Mintha némiképp bizonytalan lenne önmagában. Mintha szenvedélyesen keresné azt a tematikai, formai gyújtópontot, amely a technikával, a külvilággal és önmagával is szervesen, tanulságosan összekötheti. Legutóbbi G-Galéria-beli kiállításán már egy határozottabb arcú lírai konstruktivista alkotóval találkozunk, aki mindenekelőtt ízléses, dinamikus formai attrakciókat mutatott be. Most viszont az látjuk: legfrissebb képsorozataiban Sándor Edit meglehetősen magára talált. Úgy mélyült el fekete-fehér és színes foltjaiban, hogy közben az emberi, művészi kommunikáció tartalmi, eszmei aranyfedezetére is rá-

bukkant.

Pedig e képeken igazában csak kétféle motívumkör található. Lépten-nyomon adva van egy szabálytalanul sodródó, amorf, gesztusszerű felület, amely akarva-akaratlanul is az anyagi, földi valóság profán dinamizmusát idézi. Talán a görög Déméter istennő szellemét, aki voltaképpen kettős, szintetikus természetű. Egyrészt reménytelen életet sarjaszt, dajkál és felnevel, másfelől viszont kíméletlenül magába szippant, elnyel és megsemmisít. E talányos, alternatív képi közegekből most mégsem látványos növényformák vagy praktikus tárgyi elemek bukkannak elő. Hanem valami mértanias rend felé törekvő szám- és betűjeleket látunk, amelyekben óhatatlanul jelen van az emberi gondolatközlés és együttműködés kollektív szándéka. Ezen a ponton már a civilizáció, a kultúra archaikus ősgyökereinél vagyunk.

Kár lenne azonban azt gondolnunk: itt csupán egyféle nosztalgikus múltidézéssel van dolgunk. Szó sincs erről. Elvégre Sándor Edit műveit sokkal inkább a meditáció, a viaskodás és a küzdelem élteti, mintsem a sóhajtozás és a szimpla kijelentés. Előbb-utóbb rájövünk: nála a verbális jelhalmaz nem úgy pattan ki a fortyogó anyagból, mint Pallas Athene Zeus fejéből. Mert itt a mindent felfaló, brutális anyag és az emberi szellem változékony pártviadalát érzékeljük. Néha azt látjuk: a sötét matéria és anyagiaság igenis erősebb az értelem fényénél. Máskor meg megfordul a kocka. Mi több: az is kiderül; hogy az emberi kultúra bölcsőjében bizonyos paradicsomi teljesség uralkodik. Szó és kép, vizuális jel és szabályosabb betű nemhogy zavarnák egymást, hanem együtt, egymásért munkálkodnak. És ez így van rendjén.

Mi más lenne ez, mint valami reményt fakasztó művészi idea. Mint ahogy egészében is elmondható: Sándor Edit képein valójában a nyelvi jelek a főszereplők. Ők az aktív térszervező tényezők: jelen esetben ők az antropomorf, figuratív elemek. Innen adódik, hogy ez a művészet több ponton érintkezik a konceptuális kifejezés programjával. Azzal, hogy a nyelv, a gondolatiság mégis csak a létezés elsődleges principiuma. Ennek ellenére az alkotótól láthatóan idegen a tiszta intellektuális spekuláció. Ő úgy merül alá a történelmi kultúrák mélyvizeibe, hogy

Fotó: Gyenes Kálmán

onnan nem csupán nemes, megsárgult papírsztekercseket, hanem jókora sár- és földarabokat is magával hoz. Ez pedig a tasizmus, a gesztusfestészet eredményeit is előhívja a képeken. Úgy néz ki így, hogy Sándor Edit nem akar és nem is tud elszakadni a hagyományos avantgarde formavivmányaitól. Szinte Ország Lili, Lakner László vagy Szentjóbgy Tamás szellemi útját követi. Ő is felvállalja az idő, a lélek- és formabúvár szerepét, minthogy érdemi közlendője van valamennyiünk számára.

Hogy mi ez a közlendő? Nem könnyű ezt pontosan megfogalmazni, hisz a művész talányosan, sejtelmesen, már-már filozófikusan beszél. Először is megkérdezi tőlünk: voltaképpen hogy is állunk mi a verbális nyelvi kultúra értékeivel? Jelent-e még valami nekünk a betű, a szó – egyáltalán az emberi együttműködés és kollektivitás? Közben Sándor Edit spontán imbolygó betűjeleit figyelem, s egyszeriben kedvem támadna újra elsősnek lenni. Tisztelni, csodálni e rendkívül különös vizuális elemeket. Mindez annyit tesz: az alkotó épp a képzőművé-

szet eszközeivel ágál a Gutenberg galaxis el-sorvadása ellen.

Ráadásul a technikai sematizációval, mintegy önmaga területével is hadilábon áll. Aki ugyanis a betűformák érzéki szabálytalanságát idézi, az akarva-akaratlanul is az emberi közvetlenség és szuverenitás hiányát forszírozza.

Sándor Edit világában mindenesetre nem sok helye van a rózsaszín illúzióknak. Kemény nő, érzékeny és tartalmas művész. Nem véletlen hát, hogy legrangosabb műveit pontosan a drámai dinamizmus élteti. Mert könnyű lenne csak felnéznünk az égre, szétrebbenteni a sötétlő felhőket, hogy máris záporozzon a megváltó fény. De nincsenek csodák. Mégis igényünk van egyre több melegre, biztonságra. Ezért azonban a művészet eszközeivel is meg kell küzdenünk. Miként ez Sándor Edit munkásságában is tetten érhető.

(Elhangzott Sándor Edit kiállításának megnyitóján az Ifjúsági Házban 1997. szeptember 16-án)

Szuromi Pál

Eszményképem a kalokagathia

Beszélgetés dr. Kardos Alajos emeritus professzorral

A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola udvarán készült 1944-ben a fénykép, melyen a főiskola tanári kara és a hallgatók láthatók.

Az első sorban ülnek a tanárok. Balról jobbra: Fogassy Ödön (szlőjd), dr. Kardos Alajos (testnevelés), dr. Budó Ágoston (természettan), dr. Kesselyák Adorján (állattan), dr. Hazslinszky Bertalan (növénytan), dr. Eperjessy György (vegytan és ásványtan), dr. Somogyi József (filozófia-pedagógia), dr. Eperjessy Kálmán (történelem), dr. Szili Török Imre (mezőgazdaságtan), dr. Petróczi István? (német) és dr. Szőkefalvi-Nagy Béla (mennyiségtan).

Nézegetjük a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola archívumából való fotót dr. Kardos Alajos főiskolai tanárral, és több mint fél évszázad távlatából felelevenednek emlékei a régi főiskoláról.

– 1943. március 1-jén kerültem a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára, Szegedre. Előtte már több városban éltem, tanultam, dolgoztam. 1912. március 2-án születtem Vácott. A tanítóképzőt Baján végeztem (1927–1932), majd egy évig katonai szolgálatomat töltöttem Esztergomban.

1933-tól 1937-ig a Testnevelési Főiskola hallgatója voltam, 1937 júniusában szereztem diplomát. Azon a főiskolán, amely 1925-ben alakult és a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola helyére költözött Budapestén az Alkotás utcába. Ma is ott működik,

Testnevelési Egyetem lett. Már negyedéves főiskolák hallgatóként óraadó voltam a kispesti gimnáziumban. Így már tanulás közben gyakorlatot szereztem az oktatásban.

A főiskola elvégzése után a Győri Kir. Khat. Tanítóképzőbe kaptam kinevezést. Pár hónapig tanítottam csak ott. Ózdról kaptam jó ajánlatot, s az ottani Társulati Iskolában tanítottam 1937-től 1942-ig. Közben 1938-ban házasságot kötöttem Körmenty Matilddal, 1941-ben született Erika lányunk, aki okleveles tanár lett.

Az egészségtelen levegő miatt el kellett jönnünk Ózdról. 1942. szeptember 23-án a debreceni kegyesrendi gimnáziumba kerültem, s egyben állami testnevelő tanári kinevezést kaptam.

1943. március 1-jén szolgálati érdekből a szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára helyeztek testnevelő tanárként. Ettől kezdve harmincöt évig tanítottam a főiskolán.

– Milyen volt azokban az években a főiskola?

– Amikor Szegedre kerültem, akkor dr. Schilling Gábor volt az igazgató. Az igazgatói szoba a földszinten volt. Beléptünk az épületbe, balra volt az igazgató szobája, mellette a főiskola titkáráé (akkor Kedves Miklós volt), majd a tanácsterem következett. Mindez a mai Magyar Irodalom Tanszék felőli oldalon.

Akkor kis létszámú volt a főiskolai tanács, 10–12 főiskolai tanár volt, elfértünk a nem nagy helyiségben. A tanácsteremben hosszú asztalnál ültek a professorok, körülöttük az ún. megbízott előadók és a főiskolára kinevezett oktatók. Akkor A, B, C szakcsoportban tanultak a diákok. Az „A” a nyelv-, irodalom és történettudomány, az „A1” ugyanez német mellékaszakkal, a „B” a földrajz-termesztan szakcsoport, a „C” a mennyiségtan-termesztani szakcsoport volt. Kiegészítő szakok voltak a következők: ének, mezőgazdaságtan, testnevelés, kézimunka, háztartástan.

– Emlékezzünk a testnevelés tanítására.

– A főiskolának Szegedre történt áthelyezése után (1928) a testnevelő tanárképzést csak az egyetemre kinevezett, a főiskolán óraadó státuszban levő tanárok végezték. Kovács Buna János, majd Légár Győző tanította a fiúkat, Kovács Buna Jánosné Ruda Erzsébet, Sárai Paula, majd Beöthy Éva a lányokat. Én Légár Győzöt váltottam fel. A készségi tárgyak közül kiemelt volt az ének-zene és a mezőgazdaságtan, melyek oktatása már akkor is főiskolai tanár vezetésével történt. Nekem határozott szándékom volt, hogy a testnevelési szakot is magasabb színvonalra emelem. Addigi tapasztalataimra alapozva hamarosan kidolgoztam a négy évfolyam képzési tervét, elméleti és gyakorlati munkarendjét.

Emellett rendkívül sok feladatot jelentett a tárgyi feltételek megteremtése.

Amikor Szegedre kerültem 1943-ban, akkor a testnevelés oktatására a Böldogasszony sugárút 8. alatti tornacsarnokot használtuk. E tornateremben tartotta az órákat a két polgári iskola is (a főiskola gyakorló iskolája és a III. kerületi fiúiskola). A tornacsarnok mellett volt egy kis tanári szobám. A szabadban történő foglalkozások a gyakorló udvarán folytak. A nem testnevelés szakos hallgatók óráit a városi iskolák tornatermeinek igénybevételeivel oldottuk meg.

A hallgatók létszámának növekedése miatt új lehetőségeket kellett keresni. Az eredetileg tornacsarnoknak épült mai díszterem is igénybe vettük. Cementlapos, balesetveszélyes terem volt. A szabadban történő foglalkozások egy része pedig a mai új klinika helyén lévő egyetemi sportpályán zajlott. Az egyetemi sportpályát később áthelyezték az Ady (akkor Szukovány) térre és szabadon maradt a terület.

Átalakításokat végeztünk a gyakorlóban levő nagy tornacsarnoknál is. Az öltözőből választottuk le a tanári szobákat. Így alakult ki a tanszéki körlet.

Az atlétika és a nagyobb teret igénylő szabadtéri játékok oktatása komplett sportpálya létesítését

tették szükségessé. Az egyetemmel együtt sportpálya és sportcsarnok létesítésének kérelmével fordultunk a miniszterhez, kiemelve a testnevelő tanárképzés nehéz helyzetét és az egyetem problémáit. Az elkészült terv megvalósításához az intézményhez közel eső területre volt szükség. Igen alkalmasnak találtuk erre a vasúti töltésen túli Bachmalom helyét.

Tanácsi engedéllyel megkezdtük a terület romtalanítását, a felszín egyengetését. Az egyetemi és főiskolai ifjúság társadalmi munkában dolgozott. Szépen alakult a terep. Szeged város tanácsa azonban váratlan döntéssel a Paprikafeldolgozó Vállalatnak adta a területet. Amikor a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola átalakult Pedagógiai Főiskolává (1947), megszűnt a szlőjd képzés és felszabadult a gyakorló iskolában levő szlőjd-terem. Le kellett mélyíttetni 80 centiméterrel. Kialakítottam a ma is meglévő tornatermet. Felszereltük öltözőkkel, tusolókkal. A tornaterem melletti kis udvaron pedig kiépítettük az első szabadtéri kosárlabda pályát. Alkotó, tanszéképítő és fejlesztő munkánk eredmények azonban nem sokáig örülhettünk. Amikor a Felsőfokú Tanítóképző megszűnt (1963), átköltöztették a tanszéket a Hámán Kató utcai épületbe. Ott ismét újra kellett kezdeni mindent.

Az új tanszéki körlet kialakítására a régi kápolnából kialakított tornaterem melletti helyiséget és egy normál nagyságú termet adott az Igazgatóság. Oktatásra használhattuk az épületben levő eredeti tornacsarnokot is. Abban színpad is volt, mert korábban rendezvényekre is használták. A szabadtéri sportok oktatása azonban ismét gondot okozott. Csak az udvaron lehetett órákat tartani, ott pedig zavarták az általános iskolások, amikor kijöttek szünetre.

Ismét keresni kellett a jobb lehetőséget. A Nagyállomásnál levő vasúti töltés és a Topolya sor kö-

zötti tér alkalmasnak látszott terveink megvalósításához. E terület akkor még a vasúti töltés vízgyűjtője volt, tele törmelékkel. Amikor a főiskola birtokába került, megkezdtük a terep rendezését. Hamarosan gyepezített labdarúgó, futó, ugró és dobó, valamint kézilabda, kosárlabda és röplabda pálya létesült. A Topolya sori oldalon szabadon hagytuk a később épülő tornacsarnok helyét. Ma ott a pálya és a szép tornacsarnok.

– A testnevelés mellé új szakokat is végzett az egyetemen.

– Amikor a főiskolára kerültem, felmértem a helyzetet. Láttam, hogy le kell doktorálnom. Azt viszont a testnevelési főiskolai diplomával nem lehetett. Elmentem dr. Huszti Józsefhez, a főiskola igazgató tanácsának elnökéhez. Kértem, hogy engedélyezze a továbbtanulásomat az egyetemen. Azt kérdezte: „Hogy képzelem, hogy főiskolai oktatóként beülök a hallgatók közé?” Nem engedélyezte. Később, a háború után beiratkozhattam az egyetemre dr. Eperjessy Kálmán főiskolai igazgató engedélyével. Filozófia-pedagógia-lélektan szakot végeztem az Apponyi-kollégium keretében. Tanított Bognár Cecil (lélektan), Halász Előd (filozófia), Halasy-Nagy József (filozófia), Mester János (pedagógia). Emlékszem, hogy Halasy-Nagy óráira pótszékeket kellett bevinni, olyan nagy volt az érdeklődés.

1948-ban tanítóképző intézeti tanári oklevelet kaptam. Rögtön le akartam doktorálni, de nem lehetett. 1948 és 1958 között szünetelt a doktorálás. Csak 1958-ban engedélyezték. Nagyon sok időnek kellett eltelni, mire megvalósult. Tanszékvezető főiskolai tanárrá 1967. augusztus 1-jén nevezték ki.

Ezután nyugodt, alkotó légkörű tíz év következett. Megfelelő feltételek között tudunk tanítani. 1977. március 1-jén mentem nyugdíjba. Ez azonban nem jelentette azt, hogy leálltam a munkával. A főiskoláról az egyetemre mentem a Neveléstudományi Tanszékre könyvtárosnak, majd tudományos munkatársnak. Egyetemtörténeti dokumentumokat dolgoztam fel a Csongrád Megyei Levéltárban.

– Publikációit főleg testneveléstudományból és tantárgypedagógiából írta.

– Az első írásom 1947-ben jelent meg a Sport Szemlében Kényszer vagy kötelesség címmel. Ebben bizonyítottam, hogy az elméleti órák mellett milyen fontos a testgyakorlás is a hallgatóknak. Későbbi írásaimban elsősorban az iskolai testnevelésről, a testnevelésnek az egészségre, a személyiségre gyakorolt hatásáról, a sport erkölcsi vonatkozásairól írtam. Mindig az egész embert tartottam szem előtt. Eseményképem a kalosz kagatosz, a szellemileg és testileg egyaránt fejlett, erkölcsös ember, a görög embereszény.

Disszertációm A testkultúra művészettörténeti kapcsolatai címmel írtam. Az értekezés megírásakor arra törekedtem, hogy a legkülönbözőbb összefüggések feltárásával s ismertetésével kimutassam azokat a vitathatatlan tényeket, amelyek szerint a testnevelés és sport az egyetemes kultúra szerves része. Elismert kritérium, hogy a művelődéstörténet, mint tudomány csak akkor tarthat igényt a teljességre, ha minden olyan kulturális megnyilvánulást, vagy társadalmi tényezőt magába foglal, amely az emberiség történetével kapcsolat-

ban számottevő. Erre irányuló törekvése nyilvánul meg abban, hogy a testnevelést és sportot, mint közművelődési tényezőt, azaz kulturális jelenséget vizsgálja, megrajzolja célkitűzései, eszméi kialakulásának útját. Bizonyítja továbbá, hogy a testnevelés és sport, a benne rejlő erkölcsi-akarati és szellemi értékek alapján is a művelődéstörténet el nem hanyagolható területe, a kultúra alkotó eleme, szerves része. Ez a felismerés, illetve elismerés már néhány ezer évvel ezelőtt a kultúrnapoknál megvalósult. Ezt példázza a görögök „kalokagathia” eszményképe és az „Ép testben ép lélek” gondolata. A fentiek bizonyítása érdekében vizsgáltam az értekezésben a testkultúra kapcsolatait a valláshoz, az irodalomhoz, a filozófiához és a közművészethez.

(Tegyük hozzá, hogy Kardos professzor úr nemcsak cikkeiben harcolt eszményeiért, hanem előadásokat is tartott a Magyar Pszichológiai Társaságban, a Magyar Tudományos Akadémián, a Tanárképző Főiskola tudományos ülésein és a Tatán rendezett tudományos konferenciákon.)

– A főiskolán töltött évek alatt máshol is tanított.

– Dolgoztam óraadó tanárként a Baross Gimnáziumban (1943–44), megbízott tanárként a Szegedi M. Kir. Tudományegyetemen (1943–44).

(Az egyetem testnevelési bizottságának elnöke, dr. Schmidt Henrik professzor „minden tekintetben komoly, szigorú és kitűnően képzett szakember”-ként értékelte, amikor a miniszterhez írott levelében ajánlotta egyetemi testnevelési tanári megbízását.

1949–50-ben az Állami Közgazdasági Középiskolában tanított. Az iskola igazgatója így írt munkájáról 1951-ben: „A testnevelés tanításában kiváló szakember. Tanítási munkájában korszerű módszerekkel dolgozott, s a sporton és testnevelésen keresztül a tanulók öntudatos fegyelmének kialakításában szép eredményeket ért el. Az MHK mozgalom terén az iskola tanulói között 100 százalékos eredményt ért el.” A Ságvári gimnáziumban pedig óraadó tanár volt 1959-ben, logikát tanított a IV. osztályokban.)

– Munkásságát többféle kitüntetéssel is elismerték.

– 1993-ban kaptam a főiskolától „Pro juventute” gyűrűt, 1987-ben „Honor pro meritis” kitüntetést. 1993-ban Szeged város az „Egészséges Szegedért” plakettel tüntetett ki. 1994-ben a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola emeritus professzora lettem. Kaptam a Bajai Tanítóképző Főiskolától arany (1982), gyémánt (1992) és vasdipломát (1997), a Testnevelési Egyetemtől arany (1987) és gyémánt-diplomát (1996). A hatodik jubileumi diplomára jövőre kerülhet sor. 1998-ban lesz ötven éve, hogy az egyetemen végeztem. A fentiek mellett nagy elismerést jelent nekem sok-sok kedves tanítványom szíves visszaemlékezése a főiskolai évekre.

Laczó Katalin

Az örült majom

Szent-Györgyi Albert a békéért

Fialemberként az egyetem padjaiból vonult be katonának és a miskolci 65. gyalogezred önkéntesként került az orosz frontra. Kezdetben őt is elkapta a hazafias láz, de hamarosan kiábrándultan tapasztalta, hogy ez a háború nem a magyar nép ügye. 1963-ban, hetven éves születése napján felkérésre írt életrajzában így szól erről:

„Évszázados tradíció a magyaroknál, hogy nem vitázunk, ha harcba szólítanak. Én se tehettem mást, de három évi háborúskodás után egyre jobban elhatalmasodott rajtam a vágy, hogy visszamenjek a tudományhoz. Megundorodtam a katonai szolgálat közben tapasztalt erkölcsi aljasságtól. Világosan láttam, hogy elvesztettük a háborút, és hogy egy szűk klikk uralkodási vágyának vagyunk értelmetlen áldozatai. A legjobb szolgálat, amit hazámnak tehetek, ha életben maradok.”

A huszas, harmincas években a politikai életben kevésbé vett részt, kutatással foglalkozott, de ha a külső körülmények szólamra készítették, a haladás mellett foglalt állást.

1936-ban Pünkösöd vasárnapján a magyarországi Rotary körzet Orósháza-Gyopárosfürdőn rendezett konferenciáján az emberi természetben látja még a háborúskodások gyökerét:

„Meg kell tanulnunk boldognak lenni még akkor is, ha a szomszéd is boldog. Meg kell tanulnunk kenyerünket élvezni még akkor is, ha a szomszédnak is van mit ennie. S akkor meg fogunk oldódni maguktól mindezék a megoldhatatlannak látszó politikai és gazdasági nehézségei, és az emberiség kiheveri gyermekbetegségét...”

Renner Kálmán érme

A világhírű tudós életének legjellemzőbb célját kívánjuk kiemelni sokoldalú, gazdag személyiségéből, a tudomány szeretete mellett egy szóval fejezhetjük ki: béke. Mélységes humanizmusa az emberiség jövőjéért aggódó tudóst hosszú élete minden korszakában a béke szelíd szószólójából a háború, különösen az atomkorszak háborújának megakadályozására fáradhatatlan és félelem nélküli békeharcosává tette.

Politikai aktivitása a faszizmus időszakában, a fenyegető háborús veszély következtében mind erőteljesebbé vált. Nobel-díjjal való kitüntetése után, 1937. november 6-án tartott rádióbeszédében hitet tett a béke ügye mellett:

„A tudomány emberei elsősorban a béke érdekében dolgoznak. Tudományos felfedezéseikből, sajnos, a legtöbbször a rombolás eszközét kovácsolják, amelyek azután éppen a tudomány eredményeit pusztítják el. Szentül hiszem, hogy a béke gondolatának előbb-utóbb győznie kell. Ezt azért hiszem, mert meggyőződésem róla, hogy az emberek mindenütt, a világ

minden pontján egyformán jók, senki sem akarja megölni embertársait, a most uralkodó politikai feszültségnek tehát az emberi lélekben nincs alapja. Hely és kenyér jut ezen a földön minden embernek... Inkább higgyünk tehát a szeretet, az építés vágyának diadalában, mint a rombolásban és gyűlöletben...”

1938. április 7-én, a szegedi egyetem díszdoktorává avatásának ünnepségén ismét ezzel a naív pacifizmussal tett hitet a béke mellett: *„...nem állhatunk mindannyian egymás fölé, hanem egymás mellett kell, hogy éljünk, ha békelességekben akarunk élni, és hogy nem az a lényeg, hogy a magunk*

nemzetiségét, faját, vagy pártját helyezzük mindenki más fölé, hanem hogy a tudást helyezzük a tudatlanság fölé, a képességet és szaktudást, tehetőséget a protekció és pártérdek fölé, a szeretetet a gyűlölet fölé, a megértést a márkodás, az építést a rombolás fölé... házasszeretünk... nem merül ki a jelszavak kurjongatásában, a mások gyűlöletében.”

Az 1937. november 7-i Népszavában nyilatkozott a tudomány szerepéről a béke megőrzésében:

„A tudomány emberei ma az egész világon tudományuk mellett elsősorban a béke kérdése foglalkoztatja, mert a mi minden igyekezetünk hiába való, ha felfedezéseinkből a rombolás eszközeit kovácsolják és békés munkánk gyümölcseit egy világegés pusztítja el...”

A fasizmus előretörése, Hitler hódító háborúja a pacifista ellenállás tudóst az aktív ellenállás felé vitte. 1942. decemberében vállalta, hogy élére áll a polgári ellenállási mozgalomnak, a nevével jelzett Szent-Györgyi Ellenálló Szervezetnek és 1943 februárjában Isztambulban kapcsolatba lépett az angolszászokkal Magyarországnak a háborúból való kiugrása érdekében. Míg 1943. április 17-én megkezdődtek a tárgyalások Hitler és Horthy között, Hitler felsorolta értelemeseit a kiugrás kísérletről, és Szent-Györgyi kiadatását követelte. Szent-Györgyi háziőrizetbe került, majd a Gestapo elől bukásra kényszerült hazánk megszállása után. Hamis papírokkal bujkált Budapesten, kapcsolatot tartva a magyar ellenállási mozgalommal. 1944. novemberében őt jelölték arra, hogy a Bajcsy-Zsilinszkyvel készült memo-

randummal Moszkvába repüljön. A küldetés a november 22-i lebukások következtében meghiúsult. Bujkálása a szovjet csapatok egy órsének segítségével szűnt meg és 1945. január 11-én már a zuglói frontrádióon keresztül beszélt a rettegő, fázó, éhező pesti néphez, hogy nemsokára vége a szenvedésnek, hogy hozzá kell látni, hogy érdemese hozzájárulni a munkához.

Az ellenállási mozgalomban kifejtett tevékenységéért a Magyar Szabadság Erdemrendet kapta meg. A felszabadulás utáni itthoni három éve alatt tevékeny részese volt az új társadalom építésének. De az új korszak számára se hozta meg a békét. Svájc tartózkodása alatt értesült az itthoni értelmiség tagjai, köztük Zilahy Lajos leartóztatásáról és arról, hogy rá is ez a sors vár.

Amerikai tartózkodásának első évtizedében nem kapcsolódott be a politikai életbe. De az atom- és hidrogénbomba feltalálása őt is kimozdította magányából, és az atomháború elleni akciók megindulásakor nem volt egyetlen olyan megnyilvánulás a tudósok között, melynek részese ne lett volna. Tudóstársaival is szembeszállt, ha azok háborús nézeteket vallottak. 1962-ben jelent meg világszerte nagy feltűnést keltett cikke a Scientific American-ban, mely élesen bírálja a hidrogénbomba feltalálójának The Legacy of Hiroshima című, az atomháború jogosságát igazoló könyvét.

1962. január 13-án nagyhatású beszédet mondott a Harvard Egyetemen a tudomány társadalmi felelősségéről.

„Az 1945-ös Hiroshima-i hűszkilotonnás bombából a repülőgépeinken szállított mai huszonöt megatonnás bombákig a bombák növekedése több, mint ezerszeres... a bomba napról napra olcsóbb lesz. Csákhamar minden állam előállíthatja és felhalmozhatja, ha kicsi, ha nagy... A statisztikai veszélyek, hogy valaki egy-

szer elsüt egyet, vagy valamelyik tévedésből elsül, fokozatosan bizonyossággá érnek... óriásai a háborús befektetések érdekeltsegei, a békéseké pedig semmilyenek...

Igaz, legjobb tudásaink vettek részt az atombomba megteremtésében. De a feladat akkor abban állt: megelőzni Hitlert az első atombombával, mi a végső győzelmét jelentette volna. Hitler vereséget szenvedett, mielőtt a bomba elkészült... (Az atombombán) munkálkodó tudósok... állást foglaltak az ellen, hogy a bombát Japánra ledobják... Politikusok és katonák elragadták a bombát és ledobták, megszerezve számunkra a kétes dicsőséget, hogy mi voltunk az első ország, mely atombombát használt polgári lakosság ellen...”

Gyancsak 1962. januárjában Falmouth lakóinak tartott előadást az atombombáról, mely Nehézsegeim az atommal a Látóhátrában magyarul is megjelent:

„Korunk legéletbevágóbb ügye az ATOM, mely világos választás elé állít bennünket, vagy sohasem álmodott jólét és méltóság, vagy nyomor és pusztulás... Úgy hallom, hogy az Egyesült Államok lakosságának már több mint tíz százaléka a fegyverkezési üzletnek köszönheti jövedelmét... Tiszteletreméltó ösöm családjával vagy kiseded törzsével egy elszigetelt barlangban élt és mint egy kezdetleges emberi társadalom feje, a következő erkölcsi alapigazsághoz kellett, hogy eljusson. „Ne öld meg a veled egyazon barlangban lakókat!” A jelen erkölcsi parancsa ez: „Ne öld meg azokat, akik egyforma uniformist viselnek, egyforma ütlevéllel rendelkeznek vagy egyforma társadalmi rendszerrel bírnak!”

Leonard Bernstein 1970. júliusában egyik tanglewodi előadásán azt javasolta hallgatóinak, hogy olvassák el azt a kis könyvet, címe „Az örült

majom”, melyet – címlapjának tanúsága szerint – a fiatalok számára írt egy biológus. Ez a biológus a Nobel-díjas tudós, Szent-Györgyi Albert.

Mint a The Berkshire Bagle 1970. augusztus 15-i számában Samuel Sass könyvszemléjében olvashatjuk:

„Az a tudatunkba vésődött régi tudós-figura, aki eltemetkezik könyveibe vagy laboratóriumi kísérleteibe és nem érdeklik a hétköznap világ eseményei, nyomtalanul eltűnt az első atombomba kődfelújában. Azóta éppen a vezető tudósok – Waid, Lapp, Oppenheimer, Szilárd, Luria, Wiesner, Kistiakowsky, – tették hitelt nyilvánosan a mellett, hogy igenis érdekli őket, milyen irányban fejlődik a világ. Ezekhez a tudósközöz tartozik Szent-Györgyi Albert is. Könyve állásfoglalás sok létfonosságú kérdésben.”

Az álig negyven oldalas könyvecske (The Crazy Ape, 1970.), majd annak folytatása, a What Next?! (És most?! 1971.), végül a The Scientific Cytizien, 1972. (A tudós polgár) rövid terjedelmével is hatalmas trilógia a béke védelmében, az atomháború ellen.

Az örült majomnak megjelenése nagy feltűnést keltett, óriási sikere volt. A negyvenoldalas kis könyv a liberális felfogású humanista tudós gyötrődéseit, kétségeit tartalmazza. Nem bízik abban, hogy az emberiség időben tud majd alkalmazkodni a megváltozott életkörülményekhez és szerinte a pusztulás néhány évtized múlva elkerülhetetlen. A magyar nyelven is megjelent könyvecske címlapján összeomlással fenyegető bombahalom tetején vigyorgó majom áll, tábornoki egyenruhában. Alapkiindulása: „Egy ember halála tragédia, de ezeké már statisztika és az emberi természet olyan, hogy ha statisztikai fogalmakban gondolkodik, könnyen feláldozza embertársai életét sa-

ját terveit érdekében és igazolást talál más emberek meggyilkolásában, akiket ellenségnek nevez.”

A második kötet (És most?! 1971.) címlapján a majom-szimbólum Rodia ismert szobrával, a Gondolkodóval bővíül. Mottója Babits Mihály Jónás könyvéből származik: „mert vétekese közt cinikos, aki néma”.

Néhány gondolata:
„A kozmikus kor háborúja azzal a veszéllyel jár, hogy kiirtjuk az egész emberiséget. Bombák ezreit halmozzák fel, megmérgezik az atmoszférát. A környezetet egyéb szennyezéseire is felhívja a figyelmet. Vietnamban millió és millió hold területen lombtalanító szerekkel irtja az őserdőt az amerikai hadsereg. Itt az ideje, hogy Földünkön („kis űrhajónkon”) végre kifüggeszük a táblát:

„Atombombákkal játszani és szemetelni szigorúan tilos!”

Az amerikaiak vietnámi háborúja ellen tiltakozó tudósok között elsőként hallatja szavát. Megrázó hangú békehimnuszát, a Psalmus Humanust 1964-ben írja s ez időtájt születik az a hat zsoltár is, amelyhez a kísézőzenet Jámbor Ágnes szerzi. A Psalmus Humanus még 1964-ben megjelenik lemezen, amit Szent-Györgyi professzor eljuttat a világ vezető államfőiraihoz és politikusaihoz. A magyar fordítást magnószalagon elküldi a Magyar Rádió-nak, amely 1965. februárjában sugároz először részleteket belőle a Szülőföldünk műsorában. Szent-Györgyi a zsoltárok eredeti angol szövegét és magakészítette, sajátkezűleg írt magyar fordítását megküldte Ferencsát Béni szobrászművésznek. A hatodik imádság szerepelt az 1993-ban készült s a szege-di televízióban sugárzott 40 perces Szent-Györgyi emlékműsorban.

Szent-Györgyi Albert gondolatai naponta aktuálisak!

Szabó Tibor

Házy Erzsébet a Tisza szálló előtt, mellette Lippó Gyula

„Gregor előadásában a Muszorgszkij-ciklus döbbenetes élmény volt”

Az 1971/72-es zenei évad október 17-én indult. Vaszy Viktor vezényelte Verdi: Requiem című kompozícióját. Közreműködtek a szegedi színház művészei és a Szegedi Zenebarátok Kórusa. Az elmúlt zenei évadban többször is föllépett Tanárképző Főiskola női kara. 1971. novemberében interjút készítettem Avasi Bélával, a főiskola ének-zenei tanszékének vezetőjével. Írásom a Csongrád Megyei Hírlap november 22-i számában jelent meg.

„Egyszerre három első helyet szereztek Angliában, tavasszal az énekkarok nemzetközi fesztiválján. Igaz, ebbe a most zeneakadémista Faragó Laura is „besegített”. A fő érdem azonban a tanárképző főiskola női karáé. De kiket illet az elismerés a felkészítésért, a jól

szervezett műhelymunkáért? Elsősorban a tanszék oktatóit, tanárait. Avasi Bélával az eddigi eredményekről és tervekről beszélgetünk:

– Tanszékünkön felsőtagozatos énektanárokat képezünk. Az énekszak a magyar, történelem, orosz, vagy nemzetiségi nyelvvel együtt igen közkedvelt. Igaz, az ének, mint tantárgy bizonyos mértékben hátrányos helyzetben van a többi szakkal szemben. Ezért is szoktuk így búcsúztatni végzős hallgatóinkat: „Akkor lesztek kiváló tanárok, ha a másik szakból is kitűnő minősítést kaptok.”

– Úgy tudom, a zenei képzés jelentős előképzést igényel.

- Valóban, az ének szak igen költséges szak. Általában 30–35 hallgatót veszünk fel az első évfolyamra. Az első évet mi a szintézis évének tekintjük. Az természetesen csak tévhit, hogy aki zongorázni tud, az jó alapképzettséggel is rendelkezik. Számunkra a cselló, a hegedű és a fúvóshangszerek épp olyan fontosak, mint a zongora.

- Milyen tanterv, órarend alapján készítik fel a hallgatókat?

- Kardos Pállal együtt dolgoztuk ki a főiskola énektanár-képzésének tantervét. A minisztérium elfogadta javaslatunkat. Lényege abban rejlik, hogy több szolfézsórárt iktattunk az óratervbe. Ez az úgynevezett Kodály-módszer erőteljesebben alkalmazott változata. A korszerű tanárképzés követelményei ezek.

- És hogyan alakul a koncertélet?

- A női énekkar mind a főiskolán, mind a városban rendszeresen ad hangversenyt. A hatvantageú kórust Kardos Pál vezeti. Az elmúlt években sikerrel szerepelt a női kar Olaszországban, Bulgáriában is. A női kar mintegy 10 éve rendszeresen hangversenyezik az Országos Filharmónia bérleti koncertjein. És még valakiről ne feledkezzünk meg: dr. Mihálka György karmesterről. 1972. április 18-án a Konzervatórium nagytermében ő vezényelte a Kodály-estet, amelyen közreműködött Nagy István zongoraművész.

Mihálka Györggyel készült interjúm 1977. február 13-án jelent meg a város és a megye legjobb lapjában, a Csongrád Megyei Hírlapban.

„Szeged kórusművészetének történetét nem lehetne megírni nélküle. Három évtizede tevékenyen részt vesz a város zenei életének alakításában. Nevéhez rangos zenei események, nemzetközi sikerek és

nagyszerű nyilvános rádiószereplések fűződnek. A Szatmárcseke melletti Kölcse községben született. Nyírbátorban járt liceumba, majd Váci Mihállyal a híres nyíregyházi tanítóképzőbe.

- Hogyan került Szegedre?

- Már 16 éves koromban kórust vezettem a tanítóképzőben, majd a zeneszakkör és az ifjúsági kórus vezetését is rámbízták. 1943-ban kerültem Szegedre, ahol 1947-ben végeztem a konzervatóriumban. Szeghy professzor mellett a tanulóévek vártak rám. A nagykórust éppen úgy rámbízta, mint a kamarakórust. Vezettem a Szegedi Textilművek és a Konzervgyár kórusát is. A tanítóképző női énekkarával 1953-ban első díjat nyertünk a dél/magyarországi kórusversenyen. Ezután 1959-ig az Egyetemi Énekkart dirigáltam. Végül a Tömörkényi gimnázium tanára lettem. A Tömörkényben éltöltött tíz esztendő életem legsikeresebb éveit közé számíthatók. A sikerek a gyulai Erkel-ünnepségekhez kapcsolódnak elsősorban, de aztán BBC-díjasok lettünk Londonban, az Énekeljének a népek nemzetközi kórusversenyen.

- Beszélne a gondokról is?

- Főleg a Szegedről eltávozott zenei szakemberek hiánya jelent gondot. Kardos Pál, Rozgonyi Éva, Joó Eta hiányát nagyon megérezzük. Elsősorban a mi nemzedékünkre háru sok munka. Erdős János és Szécsi József mellett kevés fiatal kapcsolódott be a munkába. Olyan alkotóval van dolgunk, aki egy város zenekultúrájának szenvedélyes egyénisége. Egyetlen célt ismer: minél szebben megszólaltatni a művet, a dalt, hogy örömet szerezzen az embereknek.

A fenti beszélgetés csak töredéke egy hosszabb eszmecsere nek, ám dr. Mihálka György munkássága nélkül nem lenne teljes a Zenei kistükör.

Richter, a zseniális Szegeden

Okt. 28.: Carlos Molina kubai gitárművész adott koncertet.

Nov. 21.: Erdélyi Miklós vezényelt, föllépett Irina Bocskova hegedűművész.

Dec. 16.: Szegedi Anikó zongoraestjén a Konzervatóriumban lépett pódiumra.

Dec. 19.: Lukács Ervin vezényelte a szegedi szimfonikusokat a színházban. Közreműködött Tusa Erzsébet, aki Bartók: III. zongoraversenyét játszotta.

1972. január 19-én Malcolm Frager amerikai zongoraművész játszotta Prokofjev I. zongoraversenyét. Szatmári Géza méltatta a zongorista játékát.

Jan. 23.: Szalatsy István vezényelte a szimfonikusokat, közreműködött Perényi Eszter hegedűművész.

Febr. 3.: Pallagi János, Banda Ede, Wehner Tibor hangversenyezett a Konzervatóriumban.

Febr. 13.: Borbély Gyula vezényelt a színházban, közreműködött Kovács Béla klarinétművész. Játszotta Szzyránszky: Klarinét szerenándját.

Február 16-án azután Szegedre érkezett Szjatoszlav Richert világhírű zongoraművész, aki 1997. augusztus 1-jén hunyt el. A Szeged augusztusi számában már közöltem Nikolényi István és Szabó Endre kritikáját. Most ismételtelen kiemelem Nikolényi kritikájából a zongoraművész ars poétikájára utaló sorokat: „Példás fegyvelemről, arányérzékről, mértékletességről, művészi alázatról tesz tanúbizonyságot. Sehol felületesség, maganutogatás, öncélúság, etűdszerűség. Rich-

ter bebizonyítja, az igazi hangszeres technika elválaszthatatlan a zenei felkészültségtől, nem a szemlátványosságának, de a hangok megszólaltatásának, minőségének művészete – látványosság csak ezen belül van, egészen más jelentéstartalommal.”

Febr. 27.: Erdélyi Miklós karmesteri munkája mellett Zempléni Kornélt és Szabó Andreát hallhattuk zongorázni. Énekelt Németh Alice (franciául!) Hector Berlioz: Nyári éjszakák dalciklusából.

Márc. 2.: Gabos Gábor zongoraművész járt Szegeden.

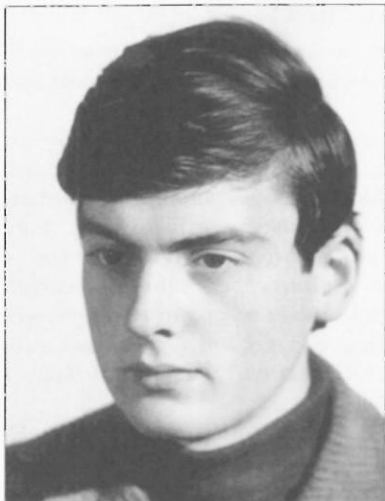
Márc. 9.: Bartók Vonósnégyes (Komlós Péter, Devich Sándor, Németh Géza, Botvay Károly)

Márc. 11-én Kátai László értékelt a koncertet, aki az utóbbi időben több hangversenyről is írt K. L. monogrammal kritikákat.

Márc. 16.: Szegedi Anikó zongoraestje a Konzervatóriumban.

Márc. 23.: Magyar Fúvósötös (Lajos Attila, Pongrácz Péter, Kovács Béla, Tarjáni Ferenc, Fülemlé Tibor). Játszotta: Haydn A-dur fúvósötösét.

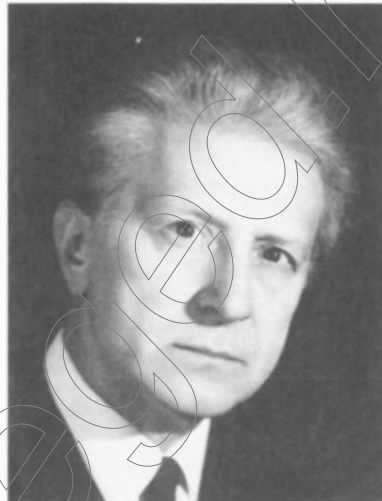
Mit ígér az új évad? – kérdezi Nikolényi István. „A vita során ismét napirendre került a kamarakoncertek kérdése. Érdemes lenne visszatérni a Tisza Szálló nagytermébe. Lakatos Éva, az Országos Filharmónia igazgatója ígéretet tett: megkeresik az érdekelteket és tárgyalnak velük.”

Kiss Gyula

Erdélyi Miklós

Antal István

Ápr. 16.: Eri Klas, a Tallini Opera vezető dirigense járt a városban, zongorázott Bársony László.

Ápr. 20.: Ránki Dezső műsorán három Scarlatti szonáta, Mozart a-moll szonátája, Beethoven Asz-dur szonátája szerepelt.

Ápr. 27.: Ágay Karola (ének) és Szendrey-Karper László gitárművész adott koncertet a Zeneművészeti Szakközépiskola nagytermében. Műsoron: Dowland, Stradella, Pergolesi, Schubert, Britten, Bartók, Kodály dalai; Virágénekek; és Bach, Robert de Visée, Vines gitárművei szerepeltek.

Ápr. 30.: Vaszy Viktor vezényelt. Föllépett Lazarij Berman zongoraművész, aki Rachmaninov III. d-moll zongoraversenyét játszotta.

Ápr. 18.: Mihálka György vezényelte a Tömörkény István Zeneművészeti Szakközépiskola és a Tanárképző Főiskola kórusát. Zongorázott: Nagy István. Kodály-est volt.

Ápr. 11.: A szegedi kamarazenekar estjén föllépett Szalatsy István, Kedves Tamás, Delley József, Bódás Péter.

Máj. 17.: Roberto Benzi vezényelte a Budapesti MÁV Szimfónikusokat. Rimszkij-Korszakov: Aranykakas; Csajkovszkij: Diótörő, Schubert: VII. szimfónia szerepelt műsorán.

Máj. 21.: Zenekari szezonzáró a színházban. Kátai László: „Vántus Elégia című műve, melyet a filharmonia már 1963-ban melegen ajánlott előadásra és most 1972-ben végre ez még is történt.” Jancsovics Antal vezényelt, Onczay Csaba gondnokozott.

Máj. 25.: Filharmoniai évadzáró a dőmban. Vaszy Viktor vezényelt Purcell: Arthur király szvitjét; Bach Hegedűversenyét és Bach Magnificat című alkotását. Közreműködött Várnagy Lajos, énekelt: Horváth Eszter, Lengyel Ildikó, Réti Csaba, Gregor József.

Október 8-án Gennagyij Rozsnyesztvenszkij vezényeltével a Moszkvai Rádió Szimfónikus Zenekara adott koncertet a színházban. Gondnokozott: Viktoria Jagling. Műsoron szerepelt Erkel: Hunyadi László nyitánya, Csajkovszkij: VI. szimfónia és Prokofjev: Gondnokszimfónia.

Ezzel a koncerttel kezdődött meg a hangverseny évad (1972/73.). A koncert után interjút kértem a karmástertől, amely okt. 18-án jelent meg a Csongrád Megyei Hírlapban.

„Koncert előtt nem nyilatkozik, utána is csak nehezen. Azt mondják a televíziósok öt órát vártak rá, aztán szépen összecsomagoltak. Ilyen előjelek után csak a vasárnapi szegedi koncert befejezésekor kértem meg a tolmácsát, hogy néhány szót válthassak a karmesterrel.

Gennagyij Nyikolajevics Roszgyesztvenszkij 1931-ben született Moszkvában. Elvégezte a moszkvai konzervatórium zongora és karmester tanszakát. 1951-ben került a Moszkvai Nagyszínházhoz segéd-karnagnak, majd 1956-tól karnagya volt a színház zenekarának. 1960-tól a Szovjet Rádió és televízió Szimfónikus zenekarának művészeti vezetője.

– 1963-ban kerültem a zenekar élére. A szocialista országokon kívül szerepeltünk Ausztriában, Hollandiában és Belgiumban. Olyan neves művészekkel léptem föl, mint Richter, Ojsztrah, Gilelsz. A rádióban havonta tíz alkalommal lépünk fel.

– Kérem, szóljon az új zeneszerzőkről.

– Kiemelkedő tehetségnek tartom Radion Scsedrint, igen tehetséges Alfréd Schilke, Szergej Szlonyinszkij és a bakui Arif Melikov. Ők valamennyien koncertműveket és operákat is írnak.

– Ön milyen műveket tolmácsol legszívesebben?

– Bartók és Prokofjev műveit igen szeretem.

Okt. 26.: Onczay Csaba gondnokastjét rendezték meg a Konzervatóriumban. Vezényelt dr. Mihálka György. Szatmári Géza írja: „A Tömörkény Gimnázium országos hírű leánykarának teljesítménye megérdemelt tapsot kapott. Dr. Mihálka György nagy lendülettel és szuggesztivitással vezényelte együttesét.”

Nov. 12.: Oberfrank Géza helyett Jancsovics Antal vezényelt a színházban. Közreműködött Katona Ágnes zongorán és Nagy Imre oboán.

Nov. 26.: Breitner Tamás vezényelt, Ránki Dezső zongorázott a filharmonikusok élén.

Kodály Zoltán emlékére koncertsorozat kezdődött Szegeden. December 10-én Vaszy Viktor adott a Mester emlékére koncertet a színházban. Föllépett Karió Teréz, Lengyel Ildikó, Sinkó György, Szabó Miklós. Műsoron Fölszállott a páva; Budavári Te Deum; Psalmus Hungaricus.

„Elsajátítottam az olaszos éneklési módot”

Dec. 14.: A Szegedi Szimfonikus Kamarazenekart Szalatsy István vezényelte. Közreműködött Almásy László zongorán, Rákosi Géza hegedűn, ifj.Fasang Árpád zongorán. A hangversenyéről Szatmári Géza írt bírálatot.

1973 a Tátrai vonósnégyes vendégszereplésével kezdődött, január 25-én.

Január 28.: Lengyel Szimfonikus Zenekar Szegeden. Vezényel: Witold Krzemienski, Chopin c-moll zongoraversenyét Lidia Grychtolowna játszotta.

Febr. 1.: Filharmóniai Fúvósötös. Tagjai: Kovács Lóránt, Csáki Emília, Horváth László, Friedrich Ádám, ifj. Hara László.

Febr. 3.: Nikolényi méltatta az 1971-ben alakult együttes koncertjét.

Febr. 8.: Kirándulás a pódiumra címmel Horváth Eszter és Gregor József hangversenyét rendezték meg a Konzervatóriumban. Muszorgszkij: A halál dalai és tánci ciklusból Gregor József énekelt. Nikolényi így méltatta; „Gregor előadásában a Muszorgszkij-ciklus döbbenetes, háttorzongató élmény volt. A közönség leszállt vérnyomással, székhezszögezve, megbabonázva hallgatta végig, majd olyan fergeteges ovációban tört ki, ami komolyzenei koncerteken teljesen szokatlan, talán az utcasarkon beforduló villamos kalauza is lecsöngette a járatot.”

A filharmóniai koncerteken gyakorta föltűnik egy másik név is: Gyimesi Kálmán.

„Az idej szabadtéri játékok nagyszerű János vitéz előadásán történt: Ki ez a Gyimesi? kérdezősködtek az őt kevésbé ismerő vendégek. Kitűnő hangjával, nagyszerű játékával keltette föl az érdeklődők figyelmét. Évek óta a szegedi operatársulat erőssége. Gyimesi Kálmán 1962 óta énekel Szegeden. Bár könnyűzenét „énekel” én az operaműhelyek szerepéről kérdezem.

– Ezek a műhelyek, a szegedi műhely elsősorban rendkívül alkalmas arra, hogy az ember a megtanulható dolgokat elsajátítsa. A bonyadalmat az okozza, amikor kitekintésre kerül sor. Nehezményezem, hogy önálló dalestemre mindaddig nem kerülhetett sor. A palettáról ez a szín semmiképpen nem hiányozhat. Szeretném még igényesebben megoldani szerepeimet és élni azokkal a lehetőségekkel, amelyekkel csak a fővárosi énekesek rendelkeznek.” (Csongrád Megyei Hírlap, 1973. okt.12.)

1977-ben pedig így nyilatkozott szegedi éveiről: „Elvégeztem az Akadémiát, ahol már megfelelő repertoárt szereztem. Különböző kötelező is volt, hiszen enélkül le sem vizsgáztattak volna. Igyekeztem egyre több szerepet megtanulni, hogy minél többet tudjak a vizsgára. Énrám is, mint oly sok más kezdő énekesre Vaszy Viktor figyelt fel és szerződtetett a szegedi társulathoz. Szegedet azelőtt nem ismertem, de eltökélt szándékom volt, hogy itt maradok és itt alapozom meg a nevemet. Prokofjev: Eljegyzés a kolostorban című operájában mutatkoztam be. Közben két alkalommal – először 1962-63-ban – ösztöndíjasként három-három hónapig az olaszországi Siennában tanultam. Elsajátítottam az olaszos éneklési módot. Jó iskola volt...”

Visszatérve 1973 tavaszára, február 18-án Lukács Ervin vezényelte Schumann: IV. szimfóniáját. Közreműködött Nagy István zongorán.

Pécsi Sebestyén

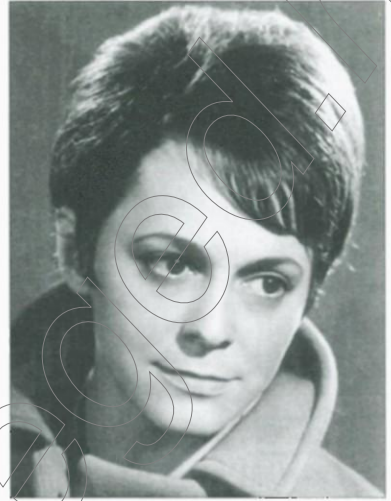
Lucienne Boyer

Katona Ágnes

Fischer Iván

Szegedi Anikó

„Ha azt mondom, hogy Kolozsvár”...

Febr. 22.: Vezényelt Vaszy Viktor. Közreműködött Román Zoltán és Weninger Richárd. Nikolényi írt méltatást Jó hír a vonósokról címmel.

Márc. 1.: Landos István zongorázott a városban.

Márc. 15.: Zara Doluhanova koncertjét hallgathatták a szegediek.

Márc. 25.: Kórodi András karmesteri munkáját dicsérte Szatmári Géza. Mayumi Fujikawa japán hegedűművész pedig Mendelssohn Hegedűversenyét játszotta.

Ápr. 8.: Veselin Garvanov bolgár karmester járt Szegeden, Fellegi Ádám zongorázta Sztravinszkij: Concerto zongorára és fúvóshangszerekre. Elhangzott még Ivan Maronov: Fantasztikus vázlat című műve is.

Ápr. 5.: Nerine Barrat zongoraestje. A jamaica születésű angol zongoraművész Chopin: h-moll szonátáját zongorázta.

Ápr. 12.: Kedves Tamás és Delley József és a Szegedi Tanárképző Főiskola női kara. „A Tanárképző Főiskola mintegy 50 főnyi női kara meglepetés volt, mert a múlthoz kapcsolódik és az előadás színességével, technikai csiszoltságával megérdemelte a tapsokat.” – írta Szatmári Géza.

Ápr. 25.: Magyar Állami Hangverszenyzenekar vendégszereplése Szegeden. Vezényelt Ferencsik János. Közreműködött Kiss Gyula zongoraművész.

Máj. 6.: Vezényelt Vaszy Viktor. Közreműködött: Lukács Pál mélyhegedű. Műsoron Dohnányi fizs-moll szvit; Hindemith: Brácsaverseny; Schütz: Karácsonyi-oratórium.

A Mesterbérletben máj. 17-én Stefan Ruha hegedűművész és Antal István zongoraművész koncertezett. N. I. írta: „A magyar származású Stefan Ruha örvenáetesén gyakori vendége koncertjeiünknek.”

„A filharmónia az idén is Mesterbérlet-sorozattal töltötte meg hagyományos fő- és kamarabérleti koncertjeit.”

Május 24-én ünnepelte fennállásának 15. évfordulóját a Szegedi Zenebarátok Kórusa. Ebből az alkalomból koncertet adtak. Vezényelt Vaszy Viktor, énekelt Gyimesi Kálmán, Karikó Teréz. Kitüntetések adtak át, többek között Gruber Lászlónak, a kórus elnökének.

1992-ben ismét Szegeden járt Ruha István, akivel interjút készítettem megjelent a Lila Délvilágban.

„Ma este ismét Szegeden koncertezik a kolozsvári

Ruha István, aki több mint két évtizede úgy jön a Tiszaparti városba, mintha hazajárna.

Amikor a múltra terelődik a szó, első kérdésem a város iránti vonzalmát, szeretetét érinti. Miért szeret Szegeden koncertezni?

– Ha azt mondom, hogy Kolozsvár és Szeged szellemisége hasonlít egymáshoz, akkor elsősorban Kolozsvárt dicsérem. Szegeden tudni kell! Itt mindig is olyan értő közönség előtt játszottam, akik semmiféle lazaságot nem tűrtek el. Itt ha egy produkció nem kiemelkedő, akkor a hegedűművész ne is játszon! Tudom, hogy fellépett itt Zathureczky, Garay, Kovács Dénes, Ojsztrah és más jeles művész. Ők pedig az én példaképeim. Én sem adom alább, mint ők.

– Mióta szólólistája a kolozsvári szimfonikusoknak?

– Idestova 34 éve. Bejártam az egész világot. Nagy zenekarokkal muzsikáltam együtt. Így értse ahogy mondom: muzsikáltam együtt! Ma már a szólista nem lehet különálló személyiség, csak a zenekarral, a karmesterrel együtt interpretálhatja a művet. Különben most jöttem Spanyolországból, majd Olaszországba megyek, aztán pedig Pécs és Budapest következik.

– Hány koncertet teljesít egy évben?

– Tizenhat koncert a kötelező. De ha két hegedűversenyt játszom egy este, az is beleszámít.

– Csupa derűs dolgokról beszélgettünk eddig. Ezek szerint a zenei életben nincsenek problémák?

– A zenei oktatás azért nem megy úgy, ahogy én szeretném: sok a „kötelező” óra. A tanár unat, azután elbocsátja a tanítványát. Nincs szív az órában, pedig zenét tanítani szív nélkül lehetetlen. Hiányzik a családok zenei műveltsége is, az a polgári háttér, amelyre az opera, a hangversenyélet épül. Kolozsvár azonban kivétel – és a magyar városok is – remélem, hogy Szegeden is hasonló a helyzet. Szeretek idejárni.

Ruha Istvánnak Hacsaturján is kottát dedikált: Ruha István a hegedűirodalom értő tolmácsolója.

Polner Zoltán

Tóth Béla

Teremtő Joó Istvánék Emlékező Könyve

11. rész

Az új szandzsák bég, Mahmud is adott rendelést. A megszorodott török gyerekeknek kegyesalapítványból új iskolaépületet emeltek a Kistisza utca Felszegednek forduló elején. Már egyik termébe tanítottak is, amikor a másik terem végbefejezésével foglalkoztunk.

A Korán tanítását énekelve szívták magukba a mennyországról.

*„Ha eljő az eljövendő óra,
nem lesz neki tagadója,
lesújt erre, felemelő arra.
Ha megreccsen a föld szörnyű recsegéssel,
és szétrepednek a hegyek dörgő repedéssel,
és szerteszórt porrá válnak széjjel,
három csoportba széledtek ti el:
Kik előljártak a jóban, elősorakoznak.
Ők, akik Istenhez közel jutottak,
a gyönyör kertjében
kipárnázott fekvőhelyeken
egymásra nézve pihennek.
Körüljárják őket örök éltű ifjak,
kupából, kancsóból, csészéből
friss forrásvízzel szolgálnak.
Nem fáj fejük tőle, és ki nem merülnek,
és gyümölcsök halma, mikből válogatnak,
és madarak húsa, amit megkívánnak,*

*és nagyszemű lányok,
mint a kagylóba rejtett gyöngyök, úgy ragyognak
jutalmul azért, amit a földön csináltak.
Nem hallanak ők ott buta rossz beszédet,
csak azt: „Békességet, örök üdvösséget.”
A jobb birtokosai, oh, milyen jó azoknak,
tővis nélküli lótuszfák felettük,
datolyák fürtjei lógnak körülöttük.
Hosszúra nyúlt árnyékok,
csergedező vízipatakok
és friss gyümölcszhalmok –
nagy és szabad bőség van ott.
Duzzadt pamlagokon
megalkottuk őket gyönyörű alkattal,
s örök szüzesség megmaradásával,
szerelmesek, korban illők,
a jobb birtokosainak kellők.”*

A magára adó szegedi iparos olyan jól tudott törökül, ahogy azok magyarul. Érthettük egymást. Azt beszéltek, amit ők. A török közé arabot, perzsát kavartak. Kényeskedőbb, világjárt beszédnek számított, nem valami sárbaragadtak.

A legtöbbje nem tudott írni, olvasni, nem is adott rá semmit. De a Koránban foglalt törvényeket a tevehajcsár

is tudta szó szerint, amit a hosszú hónapokig tartó utakon úgy tanult meg, hogy a karaván aga fönnyhangon elmondott két sort, vagy négy sort, a többiek utánamondták. Százan is egyszerre. S mindannyiszor, hogy tökéletesen beléjük ivódott a szöveg és vele a tartalma, tanítása. Ezúton tudták sok ezerig való szentjeik jelesebbjeinek légendáit, a török nép verses históriáját. A versek tiltak voltak mohamedán életbölcsestételek, jóra intéssel, oktatással a hazaszeretetre, a hitre, az ellenség gyűlöletére.

Madmud szegedi szandzsák bég tíz évnél is tovább itt basáskodott fölöttünk, és elődei által fundált várbeli fás, virágos kertjében bogarászott. Velünk csináltatta a filagóriáját, amelyiknek mását pár év múlva a baktói nyaralójában, ahol szőlőfélékkel bíbelődött, megújráztatta. Egy feleségével, számos gyermekével élte a várkastélybeli szállását. Használta elődei berendezését. Mintha arra semmit sem adna, mert nem akart fényűző életvitelével ellenségeket szerezni magának. A jövedelméből bizonyosan jutott volna drága evőkészletekre, perzsa szőnyegekre. De ők tápéi gyékényszöveten ettek, jártak. A kertben nagy kedvét lelta. Nem szakította meg magát a kapálásban, bosztandzsikat, kertészeket tartott, de az öröm, az illat, a gyümölcs mindenstől az övé.

Szomorú szemű, elhasználódott, kevés szavú embernek ismertem, de örült, ha másnak is tetszettek tulipánjai, ritkaságszámba menő szegfűi, estikéi, basarózsái, tulipánjai. Szíves szóval osztogatta a virágokat, a töveket, hagymákat. Ha magyarok portáján látta az ő kertjéből kikerült növényeknek a viruló mását, nevetve örömködött.

Kertjében már gyümölcsöző fák virultak. Gránátalmák, sikulai almák, boszniai körték, fügefélék. A török búza meg a dohány a dédelgetett dísznövényei közé tartoztak. Gyümölcsseit sem sajnálta a rájáktól. Munkánk során nemegyszer szedett saját kezűleg finomságos almaterméseket, hogy vigyem haza a gyerekeimnek. Korai szőlő érések idején Baktóból küldött két hegyes formára sodort, lepedőnyi papírzsákban belőle. A betűre mindig is éhes szemem nem hagyta figyelmen kívül a papírokon sorakozó írást. Az egyik a török kézre került vár inventáriumának egy fragmatumát hordta, a másik egy elhalálozott török lovasnak, Ibrahim Csokadárnak vagyoni állapotát tanúsította. A török annyira tisztelte a papírt, Allah szelleme benne, hogy el nem dobtá soha.

Nahát én is becsülöm, különösen, ha nem üres. Magyarul írta Debelli idejében egy magyar deák, bizonyos Nyári Lőrinc nevezetű, mivel a török méltóságok szerettek magyar deákokat a maguk köreiből alkalmazni.

Az inventáriumokat érdemesnek tartom idekörtölni, mert felnyitja netalán éppen a szegedi vár minden tornyát, celláját, kazamatáját, s a benne összehalmozott eszközöket megmutatja.

Ásó (kazma) 59 db
Feszítő vas (kőszek) 25 db
Vascsó (demir tsibuk) 32 db
Új csákány (kulink) 16 db
Régi csákány 395 db
Nagy és kis trombita (burgi) 280 db
Nyíl (tir) 82 db
Vas cső (demir tsibuk) 218 db
Szögek (mizmár) 5 mázsa
Másnemű szögek 13 mázsa
Új kötél (reszen) 22 db
Másnemű kötél 4 db
Régi kötelek 13 db
Vastag kötél (palamár) 7 db
Vasmetsző eszköz (puládi keszer) 1 db
Ócska vas (demirzsende) 1 mázsa
Vas 2 mázsa
Kis ágyú (zarbuzán) 483 db
Nem tudom 40 db
Kalapács (csekids) 190 db
Égető vas (mikva) 45 db
Szögek (mizmár) 40 mázsa

Régi szögek 1 mázsa
Nem tudom 33 db
Fáklya (mesalo) 2 db
Korsó 2 db
Másnemű korsó 58 db
Szakállas ágyú 161 db
Nem tudom 86 db
Lánda (günder) 1176 db
Törős lánda (sis günder) 9 db
Jancsár-nyíl 169 db
Tör (deszne) 205 db
Pánczéling (zirih) 20 db
Nyilak puzdrával (tiz és szanduk) 3 db
Másnemű nyilak dobozzal 34 db
Számszer-ijj (Armbrust, zenberck) 40 db
Új ijjak (kemán) 4 db
Régi ijj 314 db
Sisak (tugulga) 100 db
Vas sisak 98 db
Kard (semsir) 31 db
Ólom 3 db
Fa-csöbör 9 db

Nem tudom 31 db
 Ágyu (top) 20 db
 Só 50 db
 Nem tudom 1500 db

Továbbá:
 Vármartolosok, 19 ember
 Muzulmánok, 8 ember
 A vár hitetlenjei geber-ek, 20 ember.

Ezúttal Teremtő Joó István hasonló nevű unokája sercegeteti pennáját az emlékezőkönyv talljánoktól őseim ke-
 zébe került lapjain.

Mivel lábaimra már megsántultam, eszemre talán nem annyira, a nyolcvanadik évemet élem Krisztus születésé-
 nek 1669-ik esztendejében. Amikor éppen IV. Mehemet szultán a törökök mindenhatója, ahogy a miénk Appaffy
 Mihály, s a németek felől II. Ferdinánd.

Öregapám kezevonásai óta csak eltáto a számot, hogy mennyi hatalmat elszagattott a keserves élet. A törö-
 köknél hatalmasodott azóta II. Szelim, III. Murad, I. Ahmed, a magyarok mindenhatója is így váltották egymást:
 Rudolf Cs. és kir. II. Mátyás Cs. és kir.

A hadak nem szűnnek. Németek be Erdélybe, törökök föl Bécs alá meg vissza. Hajdúk Erdélynek, fölső M. Or-
 szágnak. Vallások háborúi kebelesek és külhoniak.

Nem asztalos esszel, hanem Isten tudalmával kéne leírni, ezen a tenyéryní földön mi seregek jártak. Ha én ezen
 tekerném az agyam, egy gyalútaszítási munkát se lennék képes elvégezni, pedig abból eszem a kenyereim.

A szegediekre is alig győzők odaügycinteni. Mamudot Ferhát két tigrás pasa, szándzsák bég követte, azt a has-
 isevő Haszán, annak nyomába érkezett a sánta Ibrahim. A nagyhatalmuk váltakozásait valahogy megszámoztuk. A
 muszáj is kormányozott bennünket ebben. A kisebbek is úgy cserélődtek, mint ünnepi kocsmában a borospoha-
 rak.

Nem a magam esze szerint mondom.

A három fiam közül Ákos Bécsben oskolázott. Hazatelepülve a szegedi diván magyar deákjaképpen szolgált.
 Tömte munkával, írniával. Szegény itt lakott a Zákányház udvarra forduló szárnyában családostul. Hajnalig
 égette gyertyáit, hogy lekörmölje a budai főmufti számára készülő egybesítő jelentését. Aludni sem bírtam volna
 annak elolvása nélkül:

„A szegedi szent dsámi személyzetének lajstroma 1568. február 15-ig,

1. Piri bin Jasak...khatib és imám, napi 15 akcséval. Meghalt, helyére 1552. március 27-én a mirliwa levele értel-
 mében Szejádsi bin Mohammed jött. Lemondott, állására Sabán jutott Szinán szegedi kádinak 1553. május 14-én
 kelt levele értelmében. Meghalt, helyét Nijáz foglalta el Mevláná Szinán szegedi kádi levele értelmében 1553.
 aug. 5-én. Letétetett, helyére 1559. december 21-én Dsafir nevezetett ki Mevláná Abdurrazzák szegedi kádi leve-
 le értelmében. Hivatalára méltatlanná vált, s azt Bajrám kapta. Más helyre tétetett át, és állására Musztafa bég Red-
 seb Hamza basát tette. Hazáját elhagyta, utána Veli bin Durák következett a szegedi kádi levele szerint. Moham-
 med muarif napi két akce ellátással. Meghalt, helyére Dsafir jött a Mohammed szegedi kádi feljegyzése szerint
 1564. aug. 31-én... Khudáverdi müezzin, napi öt akce díjjal. Kötelességét nem teljesítvén, tiszte Mohammed bin
 Hanzára bizatott Mevláná Alaeddin szegedi kádi levele szerint 1550. szept. 16... Khudáverdi kajjim és gyertyagon-
 dozó napi 2 akcséval. Szenvedélyes ember volt, és hivatalát nem töltötte be, ezért elmozdított... Khoszrev bin
 Abdullah 1563. nov. 11-én 10 akce fizetéssel. Önféjü lévén, elmozdított, s helyét Csender imám foglalta el
 mint kajjim.”

A török papok elejére meg éppen az én virágkoromban érkezett meg Kalajlikoz Lala, az egykori Szokoli Musz-
 tafával elment hasonló nevű asztalossegéd unokája, aki Edirnében tanulta a papi tudományokat. Itt az öregapja lá-
 banyomában, emlékein vígan elégedt, barátkozott magyarral, törökkel. Am asztalos mivoltunkban nem igényelt
 tőlünk semmit. Papi lakásán a régiek berendezéseit használta. Hetente elvétált házukba. Kegyeletessége papi
 mivoltához tartozhatott, nem festékelt vele magát. Sokat társalkoztunk. Egyszer-kétszer kiforogta a szó Szokoli
 Musztafa életsorsát. Kalajlikoz mufti ismerte az élettörténetét. röviden ennyi:

Vezír Szokoli Musztafa pasa Szigetvár elfoglalójának, Szokoli Muhammed pasa nagyvezírnek unokaöccse; egy
 ideig tálnoki hivatalt visel. 1546-ban júliusban temesvári defterdárú tétetik; idő jártával tisztségről tisztségre
 emeltetvén füleki, klišzi, szegedi, hercegovinai bégnek, boszniai pasának nevezetetik; 1566-ban sugusztus 3-án
 budai pasává tétetik; II. Szelim szultán idejében vezíri méltóságra emeltetik; 1578-ban szeptember 20-án III. Mu-
 rád szultán által halálra ítéltetik, és október 31-én napján megfojtatik. Megfojtatásának jelentése október 10-én ér-
 kezett meg Budáról Konstantinápolyba.

Mi lehetett a bűne? A szegediek ennyi idő után is élő emlékezettel emlegetik. A törökök hadzsinnak, gházinak is-
 merték, örökké építkező, kegyes alapítványokat tévő, Kecskeméttől Budáig kutakat ásató embernek, aki Budán is
 fölépített két meleg fürdőt. Szülejmánnak síremlékes türbét.

- Idegen földön élve gyaurnak a hit belső történéseit nem szokás kitergetni. De hát mi öregapáunk óta barát-
 ságban voltunk.

Tudd meg, Szokoli végét az irigyei okozták. Törtek budai állására, s a szultánnak nem sok kellett. el akarta vé-
 tetni Szokolival özvegyen maradt testvérnénjét. Musztafa nős, családós ember volt. Nemet mondott. Küldték a ka-
 pidzsikat, azok annyi időt engedtek neki, míg a szent namazánt és abdesztánt elvégezte, megcsókolta a halálát ki-
 mondó császári parancsot.

A Kalajlikoz mufti gyakori látogatásait nem értették a szomszédok, de a családomb sem nagyon. A feleségem az-
 zal riogatott, hogy mint az asztalos céh mívlátó mesterét kinézett magának, hogy áttérítsen, s majd én segíték ne-
 ki a magyar iparosok áttérítésében.

- De a fejeddel játszol, ha törökösség bűnébe esel, ember-pajtás!

Magamban is bíztam, hogy régi hitem lábáról engem új barátsággal le nem vesznek. a muftit is tiszta szándékú
 embernek ismertem meg az éveink során. Nem akart az más, mint beszélgetni, a gyaurok életét megismerni. Hi-
 szen én is két szemmel ügyeltem életüket. Nem akartam vele semmit, belülről ismerni őket.

A törökök előtt a városnak tizenegy temploma volt, amiből öt most a mohamedán ige hirdetésére szolgál. Az öt
 közül három dsámi, kettő kisebb kegyhely, medsid. A dsáni nagyobb mecset, amelyben minden pénteken
 kuthbét, istentiszteletet tartanak a szultán nevének imába foglalásával. A kisebb templomok csak alkalmi fohász-
 kodások, ájtatosságok céljaira szolgáltak. A dsámik belül dísztelenek. Legfőbb ékességük a mennyezetről lecsün-
 gó gyertyával világító csillár és néhány falikar. Bútor a szőszekszerű emelvény, amelyből gyakran ülve szól,
 imádkozik, énekel a khatib, esetleg az imám. A gyékénnyel leterített padozaton ül, térdel vagy áll a hívek serege.

(Folytatjuk.)

Képek a szegedi természetből

„Elszakadt az őszi tücsök húrja...”

Az őszi alkony opálás párájába takart Tisza csendes és hallgató. Laza, lánchalakban szálló, kiabáló hangos vadlibák röpülnek Vesszős felől fölöttünk. „gi-gá-gá-most indulunk világgá”. A parti nyárfüzes liget kesernyés hervadt illatot küld. A rakpart és sétány bokrai, fái közt tegnap este még halkan szólt... pü, pü, pü... az őszi tücsök. Majd jött egy fagyos éjszaka, hideg hűldezüstje megbénította dalikázó aprócská hangszerét; s elhallgatott a jólsimert, s őszi időn oly megszokott, hogy már nem is föltűnő dallam - elszakadt az őszi tücsök húrja... Szegedi augusztustól októberi fagyokig halkabban, majd erősödve sírnak az őszi bogarak, városunk esti sétáinak legszebb kisérő muzsikája ennek a „láthatatlan” s ezért alakjában „ismeretlen” tücsöknek valósága.

Őszidőn síró, fájdalmasan szép hangja halk szerenád, de ha megpróbáljuk megkeresni nemigen fog sikerülni. Nem úgy éli életét, mint a közismert, laza talajban, csöbén lakó mezei tücsök (*Gryllus campestris*). A rétek, töltésoldalak vastag, kerek, nagyfejű fényesszemű rokonára egyáltalán nem hasonlítanak. Legtöbbször csak véletlen találkozunk velük; ott ül az autónk kárpitján, vagy a telelésre bevitt szobafenyő cserépjén mozdul... szóval ha keressük, egyáltalán nem biztos a siker! Most amikor sorozatunkban bemutatni szerettem volna, bizony az erőltetett fűhálózás sem segített nekem... harmadéves biológus hallgatóim - vagy hatyanan - heteken át sikertelenül próbálkoztak... így állatrendszertan szigorlat előtt! Azután a kitarító igyekezet mégis eredménnyel járt, lombkoronában mászva a hálózással, három példány kézrekerült, s *Kösznai Norbert* fotóján egy hím látható, amely mostmár meleg lakásában zenélgét halkán. Az őszi tücsök (*Oecanthus pellucens*) a tücsök családjába (*Gryllidae*) tartozik, s mint fényképközpön is látszik, nem hasonlít nagyfejű mezei rokonához. A hímnek szárnya van, (lásd képünkön), a nősténynek tojócsöve, mindketten apró ter-

metű és homoksínű, rejtőkódú rovarok. A hímek szárnyán ciripelő hangszerük, elülső lábszárkában pedig halószervük van. Ciripeléskor a hím, amely a nőstényt így csalogatja, szárnyfedőit felemeli s egymásutánban kitarja és összecsucija azokat. A jobb szárnyfedő oldalán ciripelőér található, rajta száznál több kis reszelőfog. Mikor ezt a másik szárnyfedő élként lörelálló eréhez dörzsöli, szép ciripelő hang jön létre. De elég a biológiából, hiszen ennek a tücsöknek „láthatatlan” volta miatt amúgyis a zenéje ismerős, s hogy ez miért is fontos nekünk had meséljem el... Most amikor már nincs estvéli muzsikája... csak hiányát vesszük észre... Észre vesszük?!

Mert novembert mutat a naptár. Ilyenkor az ég kitarul, időt, tért feledve szárnyai nőnek az emlékezésnek. Túl az októberi vénasszonyok nyarán, a hulló színes-levelek, gyertyafényes szegedi őskertek, krizantémillatú, magunkbanzó emlékezések hónapja ez. Emlékezés a nyárra! Ami annyira más volt, ő csak a mában élt. A hideg őszi napok érkezével, őszi bogár hangjának múltával azonban már múlt és jövő kayarog az ember hangulatában. Hiszen búcsúznunk kell ilyenkor, halk síró pü... pü... hegedűszóval és ezt csak úgy lehet megnyugvással, ha tudjuk, hogy aki

most elmegy, egyszer úgyszólván visszajön...

Mint a gondolat, mely ott sétál a vöröslila Tisza-parti estben. A Tisza széles és mozdulatlan. Az ég és a város csillogai sima sötét tükrén fázósan remegnek. A parti fűzfák mind mélyebb árnyakat vetnek, az esthomány csöndje öleli a partot. Juhász Gyula Tiszája ez itt, s a miénk is, mai városlakóké... a mi Tiszánk, szépséges és örök, fáradt és bánatos, melázó és elmerengő, szegélyén suttogva remegő levelű nyárok, bús fűzek. A város toronyai titkos fölkiáltójaként rajzolódnak a mélykék égbe, s „mint az álom él a Város”. A rakparthoz simuló homokterhes bárkák, bögőshajók s halászladikok árnyait a legmélyebb tiszai csönd takarja. *„Egyiken távol harmonika szól, tücsök felel rá csendesen valahol...”*

Ez volt Juhász Gyula Tiszája. A dalikázó őszi tücsköt ő is közel engedte szívéhez, mert érezte halk hangján az emlékek gondolatait, az elmúlt nyarak bánatát... Az ezeryni tücsökszóban annyi mély bánat zsong, mint az ezüstnyárfaedő susogásában, a golyahíres, zombékos nadasok örök zúgásában. Persze nemcsak itt városunkban szól az őszi tücsök hangja, Senyő ablakán, László tanya örökzöld fenyőfői alatt és Bodrogzug selemföldén... fehér-tó rónáján... s mindenhol hová az em-

bert szíve húzza... S mindig gondoltam a költő őszi tücsök találkozásaira, s bennem visszhangoznak sorai:

„A magyar őszi már ott bolyong a tarlón,

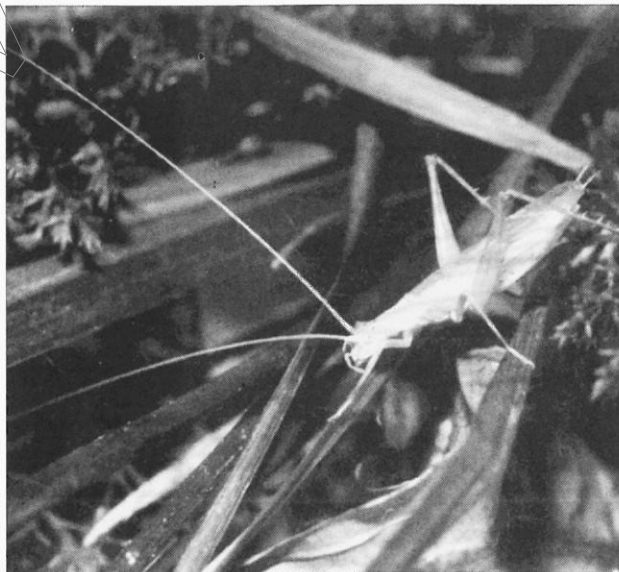
Holdnak ezüstje hűvös mint a dér,

Az őszi tücsök elmélázva hangol,

S a honi akác lombja elalél.”

A dalikázó őszi tücsök hangja rokon a költő bánatával, mindkettő olyan, mint az estéli köd, s a szomorúság gondonkahangja bűg szeliden fölöttük. De hiszen és emlélem, ezentúl ahány szegedi polgár ismeri és hallja - hallgatja, halgatta - az őszi tücsök szavát, annyiféle érzés és gondolat születik... ha hallja?! Én még figyelek dalikázására, s mikor már nincs, akkor értem igazán szavát! Fájdalmasan szép hangja emlékezés a létezés bensősége igazságára, amely beborít minket, mint egy végtelen asszonyi palást. Hangja őrzi még a templomot, habár üres a szentély. Pü...pü hangja, hálás rá gondolóssal, engedelmes, állhatatos, örök áhitattal őrzi a létezés hangjait, oly dallammal persze, amelynek ma látszólag semmi értelmük sincsen és alig hallgatja őket valaki. De talán tévedek. Mert ha a költő régi jelentései elhalványulnak az számomra azt jelenti, hogy sokakban közeledik már a szavak új értelmének megnyílása. A komor napok ugyan eljöttek, árad a fűz-szagú köd a fűsövárosi harangszó szárnyán. Kell ez a novemberi szomorúság, hiánya a tücsökdalnak, hogy annál felszabadítottabb, vidák legyen az első téli hónap. Tudni kell igazán mélyen örülni az életünknek, a természetnek, a természet szépségeinek, a visszatérő örök hangoknak...

Tudnunk kell örülni annak is, amiről megtapasztaltuk, hogy ha fagy dermeszti, elmúlik s látszólag nem hiányzik, hogy nincs rá sükségünk... vagy mégis? ...hiányzik a tücsökdal...

Hodina István
Lechner Lajos (1833–1897)